

Nagyváradi

Ára 9,50 lej, 800 Ft

IRODALOM / MŰVÉSZET / TÁRSADALOM / KULTÚRA

Bakó Endre
Jókai napjai Nagyváradon

Lakatos-Fleisz Katalin
Képzelt beszélgetés
Dsida Jenővel

Kerényi Tamás
Ligeti elsüllyedt világa

2024
Április-május

4-5

Irodalom

4

Fekete Vince

É.; Inga (*vers*)

7

Péntek Orsolya

Porto (*próza*)

10

Rusu Szidónia

fáradt olaj; romlás; hol folyik el az erőm?; négy doboz (*vers*)

13

Ady András

Ellen. Állás.; Meglógni (*vers*)

15

Lévai Katalin

Együtt (*próza*)

19

Demeter Arnold

Márta menti gyermekét;
Önfeledtek; Nélkületek
hiábavaló (*vers*)

Galéria

22

Sári Zsolt

Horváth Levente csűrökbe rejtett világa

Esszé

32

Lakatos-Fleisz Katalin

Képzelt beszélgetés Dsida Jenővel

Dialog/Párbeszéd

34

Octavian Soviany

Sikerült gyerek voltam?

Tandem

36

Magyari Sára, Maior Enikő

Női vezetők a cukorkavaráson túl

Kultúra

38

Bakó Endre

Jókai napjai

44

Kerényi Tamás

Ligeti elsüllyedt világa

46

Kocsis Csaba

Kalyi Jag – 45 éve ég a Fekete tűz

Társadalom

50

Forgács Áron

Albert Camus, az ember iránt
elkötelezett művész

54

Cseke Péter Tamás

Az aranyláztól a politikai lázalomig
– lezárult a nemzetközi
Verespatak-per

Portré

57

Fölmásztam az uborkafa tetejére

– **Konrád György** vendége

Borsi-Kálmán Béla

Kritika

62

Spitzer Fruzsina

Utazás Láng Eszter Sziget-
világában (*kiállítás*)

64

Pintér Anita

„Csak nézzen, lásson végre valaki
engem” – Ughy Szabina:

Az átlátszó nő (*könyv*)

66

Simon Judit

Nincs boldog vég, de van
remény (*színház*)

69

Beretvás Gábor

Ki tiltja meg? – Az Elfogy a levegő
című filmről (*film*)

Géza. Kolozsvár

Ülünk szépen a Léda-házban, Varadinum, tavaszi vasárnap délután, hallgatjuk Korpa Tamást és Balázs Imre Józsefet, a két költő rendkívül szellemes és hiteles, értő felolvasásokkal illusztrált beszélgetését a Szócs Géza *Összegyűjtött versek* című kötetéről. Több mint hétszáz oldalas, tipográfiaiailag is kivételesen szép munka a Helikon kiadó gondozásában. A beszélgetést hallgatva, közben a könyvbe is bele-beleolvasva tudatosul ismét, milyen jelentős, kivételesen gazdag, korát megelőző életművet hagyott ránk Géza, aki 2020 novemberében hunyt el. Milyen félelmetesen tüneményes irodalmi-művészeti érték halmozódott fel e hét-százvalahány oldalon. Ugyanebben a teremben tartott másfél éve emlékeztető előadást, még 2021 decemberében André Ferenc Kortárs klasszikusaink sorozatunkban Szócs Géza életéről és költészetéről, ennek az estnek méltó folytatása a mostani könyvbemutató. Ahol, bár nem vagyunk kevesen a hasonló irodalmi programokhoz képest, mégis úgy érzem, hogy méltatlanul nem elég sokan ülünk a teremben. Hiába Varadinum, hiába jó idő, hírverés. Vagy tán épp azért, mert Varadinum, meg jó idő.

Nem lehet eleget beszélni erről, eleget sérelmezni azt, hogy miért van ez így, miért ilyen a kortárs irodalom, kortárs művészet iránti érdeklődés, távolságtartás. Bezzeg, amikor negyvenvalahány éve Gézáék, a kolozsváriak levonatoztak ide az Ady-körbe, nem voltak üres székek, viszont sok fiatal, középkorú és idős, meg persze pár csillogó szemű szekus. Persze, azóta már Kolozsvár sem ugyanaz, Vár ad pedig pláne nem...

A SZERK.

Újvárad 2024/4-5

IRODALOM MŰVÉSZET TÁRSADALOM KULTÚRA

IV. évfolyam, 4–5. szám. Megjelenik havonta.

Benkő J. Zoltán, Both Abigél, Gittai István, Fám Erika, Kinde Annamária, Péter I. Zoltán, Szilágyi Aladár emlékére

FŐSZERKESZTŐ: Szűcs László

VEZETŐ SZERKESZTŐ: Kemenes Henriette

SZERKESZTŐK: Gálfalvi Ágnes (kultúra), Ozsváth Zsuzsa (web), Simon Judit (esszé, kritika), Szabó Anna Mária (művészet)

FŐMUNKATÁRSÁK: Biró Árpád Levente, Boka László, Fazakas Márta, Kőrössi P. József, Magyarai Sára, Tasnádi-Sáhy Péter, Traian Ștef, Ujvárossy László

MŰSZAKI SZERKESZTŐ: Darabont Éva

KORREKTÚRA: Fodor Judit

Szerkesztőség:

Nagyvárad, 410147, str. Nicolae Titulescu u. 1.

Telefon: +40/725-944-956

E-mail: ujvarad@gmail.com

Honlap: ujvarad.ro

Kiadó:

Holnap Kulturális Egyesület (aholnap.ro)

ÜGYVEZETŐ: Laza Erika (+40/0771-652-005)

FELELŐS KIADÓ: Simon Judit elnök

E-mail: ujvaradkiado@gmail.com

Készült a csíkszeredai Alutus nyomdában.

FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron

ISSN 2783 – 9567

Előfizetési díjak: 3 hónapra 25 lej (2000 Ft postaköltséggel),

6 hónapra 50 lej (4000 Ft), 12 hónapra 90 lej (7000 Ft).

Online-előfizetés: 3 hónapra 15 lej (1000 Ft), 6 hónapra 25 lej

(2000 Ft), 12 hónapra 50 lej (4000 Ft).

A folyóirat előfizethető banki átutalással

(RO39BTRLRONCRT0291922201 lejes,

RO02BTRLHUF CRT0291922201 forintos); Revolut-kártyával

(Kemenes Henriette: 0040/742-098-764); postai pénzes

utalvánnyal (mandat postal, Romániában) az előfizető neve,

címe, valamint az Abonament Revista Újvárad megjegyzés

feltüntetésével. Asociația Culturală Holnap, Oradea,

str. S. Bărnuțiu nr. 14. CUI 34356348; továbbá személyesen

a szerkesztőségben (Nagyvárad, Titulescu u. 1.).

Támogatók:

A CÍMLAPON és a HÁTSÓ BORÍTÓN:

Horváth Levente: *Csúrmemória 4*, olaj, vászon, 90 × 120 cm, 2018 (*részlet*)

Fekete Vince

É.

Mikor már a haláltusáját vívta, feje a párnába süppedve, szeme félig lehunyva, hangosan zihált, hörgött az ágyon, egyik kezét a kapkodva emelkedő-ereszkedő hasán tartotta, a másik valahová elmutatott, kifelé, távolra, az ablak irányába, ahol annyit állt ő is az utóbbi időben, a függönyt félrehúzva, amíg még fel tudott kelni, állni tudott, és nézett kifelé, az utcára, van-e mozgás, kik jönnek-mennek, valamiért nem tud *elmenni*, suttogták körülötte, és hogy el kell hozni a szomszéd faluból Á. bácsit, a férjét, akivel évek óta külön éltek ugyan, de jó kapcsolatban voltak, amíg még egészséggel bírták mind a ketten, azt gondolták a körülötte levők, hosszú szenvedésének, haláltusájának kétségbeesett tanúi, hogy azért van mindez, azért nem tud nyugodtan meghalni, mert nem sikerült még elbúcsúzni valakitől, egy számára fontos embertől, s akkor jutott valamelyikük eszébe Ő, aki megérkezve, ziláltan megállt a szoba közepén, egy évvel volt idősebb, mint a haldokló, együtt is éltek vagy másfél évig, de haza kellett költöztetni ide, mert nem jöttek ki az Á. bácsival egy háztartásban élő, gyermekparalízis következtében tizennyolc éves korától lebénult, mozgáskorlátozott húgával, megállt tehát csodálkozva a szoba közepén, és összezsapta a kezét, jaj, szegény, milyen rosszul néz ki, hogy sajnálom, jaj, istenem, istenem, majd hirtelen odafordult az egyik jelenlevőhöz, hogy ez ki, Gabika, ki ez?, a feleséged, Á. bácsi, igeen, igen, és mióta, vagy két-három éve?, nem, nem, hanem már huszonnégy esztendeje, és amire ezután aztán Á. bácsit hazaszállították a 20 kilométerre levő szomszéd faluba, s amikor kinyitotta a kaput otthon, és belépett abba a házba, ahol nem tudott élni azzal, Vele, akit meglátogatott, csupán másfél esztendeig, megszűnt a kapkodó zihálás, előbb csak halkabb lett, majd elhallgatott végleg – –

FEKETE VINCE
(1965,
Kézdivásárhely)
költő, a Székelyföld
folyóirat
szerkesztője.
Budapesten él.

Inga

1

Meghalt Ági néni, anyám második férjének húga. Gyermekeparalízis következtében tizennyolc éves korától járni, mozogni csak nehezen, azt is csak a házon belül tudott. Nem ment férjhez soha, élete végéig segítségre, támogatásra szorult. Már ami a mozgást illeti. Mert ő főzött, ő intézte, székből, a hivatalos és mindenféle dolgokat. Újságokat járatott, olvasott, tisztában volt a világ történéseivel.

Élete vége felé, amikor már testvérén, Árpi bácsin is elkezdtek mutatkozni a hanyatlás jelei, mint anyámon is egy másik faluban, jó húsz kilométerrel odébb, már fel kellett írnia neki egy cetlire, hogy mit kell vásárolni, hol, mit kell elintézni, azzal *futtatta* négy évvel idősebb bátyját az üzletbe, bankba, postára.

Volt olyan is, hogy naponta többször, mert mire odaért, nemhogy a lista, de már a pénz sem volt meg, pénztárca, számla, semmi.

2

Anyám élete derekán költözött hozzájuk, tulajdonképpen édesapám halála után jó pár évvel, amikor – ahogy mondták – pár év kölcsönös ide-oda ingázás után, összekötötték az életüket egymással. Azelőtt hol egyik ment a másikhoz, hol a másik az egyikhez stoppal, busszal, vonattal. De Árpi bácsi csak rövid időre mindig, mert nem hagyhatta egyedül otthon nehezen boldoguló hűgát.

Megférünk egy fedél alatt, mondta, gondolhatta egyszer, és így gondolta anyám is, aki nem akart tovább egyedül, magában maradni a falujában.

3

Délceg, enyhén őszülő, jóképű, apám korú, ötvenes évei közepén járó férfi volt akkor Árpi bácsi, szinte egykorúak anyámmal, amikor édesanyám egy platóskocsi bútorral, és minden szükséges holmival odaköltözött.

Senki nem jósolt hosszú időt nekik, különösen a közvetlen ismerőseik, szomszédai nem, akik évek óta ott éltek mellettük, a faluban, akik ismerték életvitelüket, és mindent tudtak róluk. Smucigok, fősvények, maguknak valók, bezárkóznak, senkivel nem tartják a kapcsolatot stb.

4

Irigyek, gondoltuk mi. De – amint kiderült – Ági néni és édesanyám is „ugyanolyan” kemény fából faragott

asszony volt, úgyhogy nem sokáig volt kérdés, hogy meddig tart hármójuk közös élete. Másfél év múlva jönni kellett újra a platóssal, és minden folytatódott ugyanúgy tovább, mint ahogy azelőtt volt. Stoppal, busszal, vonattal.

5

Mi, a fiai, ennek ellenére, szerettük őket, Árpi bácsit is, Ági nénit is. Amikor ott voltunk náluk egy-egy névnapkor, vagy valamilyen alkalomból, mindig nagyon „kitettek” magukért, ahogy ezt Székelyföldön mondják. „Árpi bátyátok nem engem szeret”, suttogetta olykor anyánk, „vele kellene élnie, mint ahogy él is”, de leintettük, azt gondoltuk, a két nő közötti szubtilis, szemtől szemben mosolygós harcnak, színjátéknak a kivetülése csupán anyánk véleménye.

6

Ági néni idegen férfit az életében *Úgy* soha nem látott, mint ahogy férfi az ő meztelen testét sem láthatta soha, „ezért tűzbe teszem a kezem, mondta mindig Á. bácsi”, nem tudni már miért, mi okból, s hogy milyen alkalommal. Persze, úgy gondolhatta, hogy rajta kívül, mert neki kellett segítenie mindig a fürdőben, ilyen-olyan higiénias dolgokban.

7

De vajon hogy volt ez akkor, az alatt a másfél év alatt, amikor hárman együtt éltek? Anyám segédkezett neki, mint nő a nőnek? Vagy továbbra is Árpi bácsi? Hogy érezhette magát Ági néni, amikor ők ketten, az újdonsült házaspár, a közajtot gondosan becsukva, a másik szobába esténként elvonultak? És hogy, amikor hallhatta az onnan kiszűrődő hangokat, zajokat, mármint az olyanokat?

És vajon hogy viselte legeslegutoljára azt a tekintetet, amikor a még nem hullamerev testéről öcsém a ruhát más, készséges, bátor segítség híján ollóval levágja, majd a hetvenöt éves, szűz, érintetlen, pelenkás testet átöltözteti?

8

Vajon a csöndre lelünk-e majd vagy a rettenetre? Alakítói vagy inkább elszenvetői vagyunk a... Minek is? Egyszer, ki tudja, mikor, honnan jön egy hirtelen emelkedés, és hirtelen valami fölfelé lendül belőlünk. Elhagyja vajon majd teljesen a helyet, ahol élt, vagy ott marad végleg?

9

Aztán az életünkre barna, nehéz félhomály terül, szinte sötétség. A világosságból jövünk, gondoljuk magunkról, pedig nem voltunk ott sohasem.

Péntek Orsolya Porto

PÉNTEK ORSOLYA (1974, Budapest) író, képzőművész. Legutóbbi kötete *Az Andalúz lányai* (Pesti Kalligram KFT, 2024).

Részlet a Szejhatnáme munkacímű úti- és esszéregényből. A kötetben az utazó az egykori Római Birodalmat – a Mediterráneumot – és az Osztrák-Magyar Monarchia néhány városát járja be a 21. század elején. Néha istenekkel, néha emberekkel találkozik.

A híd alatt állok, a szerkezet élesen rajzolódik ki a szürke égre. A vas monstrum rám nehezedik; kitekeredett nyakkal bámulok felfelé. Az arcomba hull az aprószemű eső.

Alattam meredek lépcsősor, a folyóig tekereg lefelé a katedrálisból, ahonnan indultam.

A szürkészöld Douro lassan, araszolva folyik, a vízen egy sárga és egy vörös hajó ringatózik, a vas-hídon tízpercenként keresztülhúz egy nagy sebességű vonat, amitől az egész szerkezet rázkódik, aztán újra beledermed a csöndbe az ipari táj.

A lépcső mentén bezárva állnak a házak, becsukva az ablaktáblák, csak egy fekete-fehér macska kuporog egy kék kapuban, mind a négy lábát szorosan maga alá húzva, undorral bámul az esőbe.

Sehol senki. A Ponte Dom Luishoz felvezető rozsdás palló és mellette a kesze-kusza lépcsősor, mélyen alattam a folyó Dunáéra hasonlító Dourozöldje és az összevissza nőtt fogsort idéző kikötői házak emlékeztetnek valamire.

Talán a közép-európai külvárosokra. Minden olyan városszöglet, ahol tapintható a szegénység, vagy annak az emléke, hasonlít. A bezárkózás. A lefüggönyözött ablakok, a csukott ablaktáblák. A szegénységen nincs semmi mutogatni való.

Érezni vélem a gyárvárosok szénszagát, és halom csikorogni a vasat. A kikötők és gyárak hangja, fém fordul a fémen.

Néha lassan, mintha az idők távolából jönne, lecsorog egy-egy szögletes uszály a folyón, a híd túloldaláról jönnek, elhúznak a magasra és ívesre épített szerkezet alatt, majd mennek délnek. Szállítóhajók.

Nem ereszt a látvány. Mintha a húszas vagy a harmincas években álldogálnék.

Ha legalább ember lenne valahol. De nincs, a macskán kívül és a fejem felett elhúzó vonatokon kívül egyedül vagyok félúton a hídlépcső alatt a februári esőben. Hideg van, kellemetlen, kabát alá bújó nedves télutó.

A folyóparton halványan kivehető a két oszlop, a lisszaboni Praça Comércio-t lezáró oszlopok párfjai. Azok apálykor a sárban, dagálykor derékig a folyó kékezüst vizében állnak, talán, hogy emlékeztessék az embert az idő és a világ változó természetére. Ezek egyszerűen a folyóparton.

Órák óta lépcsőzöm, fel és le. Délben a Sébe menekültem az eső elől, megint, itt is, mint Lisszabonban. Európa sok templomát megjártam esőmentén, üldögéltem nyári viharok idején Rovinjban az Eufemijában a hegyen, olyan volt a fény, mint a padlásunkon Pécsen, világoskék kékében esett be az ablakokon, átszűrődve a vízen. A kapuból lefelé, volt, hogy jó órán át, hogy csitul-e már a bóra. Ha volt nálam könyv, beültem az utolsó padba, néha egy délelőttöt is átolvastam. Krisztus hajlékában szűfi mesterekkel társalogtam, máskor Krisnával vagy Visnuval – hiszen az origóban úgyis összefut minden lehetséges sugara egy körnek. Istennek számtalan neve van. És nekem is számtalan nevem volt már.

Máskor a poreci bazilikában ragadtam bent az aranyozatok fényében, hallottam, ahogy az eső patakokban csörgedez a rómaiak ott hagyta, gömbölyűre kopott fényes, fogzománc-színű utcaköveken. Ültem a hószítálásban a velencei San Zacchariában, a zsebemben zizegett a csokoládépapír, a pisztáciakrémes Szent Zakariásnak is ízlene.

A félhomályban az oltáron vörösén pislogott az örökmécses, lassan melegedtek át a lábaim, végül a kezem, majd az arcom. Valahonnan adventi kórus szólt, talán elaludhattam ott egy pillanatra, mert meghallottam benne az om mani padme humot.

Milánóban végül a San Lorenzót választottam a belső tisztasága miatt, Barcelonában a Santa Maria del Mart, ahová később is be-betértem a nap elől, vagy fájó lábbal, üldögélni és bámulni a rózsablacon beeső színes fénypázmákat.

A portói Sé falait belül, az udvar körül puttók, Máriák, gyümölcsök és szőlőkacsok borítják, a kék-fehér csempéken a minták összevissza indáznak. Az ember nem számít erre a belsőre a mór várfalakat idéző, erődítményszerű templomkülső után – persze, semmi különös nincs a belefé fordultságban errefelé, a Római Birodalom végvidékén. A római templomok szentélyei is rejtve voltak, a lakóházak szíve meg ezen a vidéken a perystilium, a patio vagy a belső kert. Miért lenne máshogy a keresztény templomokban és kolostorokban?

Gyalogolok körbe a kővel fedett szögletes udvar körüli kerengőben. Csillognak az azulejo-falak a nedves fényben.

Nem tudom eldönteni, hol van Portó centruma. Lisszabon szíve egyértelműen a Praça Comercio, hatalmas, tiszta tér, amely összeköti a folyót a diadalíven át a várossal.

Itt a Sao Bentótól, a Séhez hasonlatosan kék-fehér azulejoval borított pályaudvartól szeszélyesen szaladnak szét az utcák, a hegynek felfutók néhol a szicíliai városokat idézik, a másik irányban megint mintha iparvárosban gyalogolnék, ott egy újabb híd, a Dom Luishoz képest filigrán szerkezet, épp egy egymásba karoló pár igyekszik rajta átkelni a folyó másik oldalára, a nő fehér, a férfi fekete kabátban, mennek a vasívek alatt, mint egy pocsek, ötvenes évekbeli film fináléjában.

A Sé előtti tér szűk, a középkort idézi, mint a barcelonai Barri Gòthic. Legfeljebb a Lello, a világhíres könyvesbolt környéke megy el valamiféle városközpontnak.

A Carmo templomot álmomban láttam először. Kitért karral repültem egy város felett, április vagy május lehetett, balzsamos volt a levegő. Az utakon nem volt aszfalt, csak kockakő, máshol egyszerű földösvények kanyarogtak a hars zöld gyepen. Túl magasan voltam ahhoz, hogy lássam a város részleteit.

A templom előtt szálltam lejjebb, az volt a környék legnagyobb épülete, díszes kék-fehér csempéi beborították a homlokzatát és az oldalát, masszív kis épület volt, inkább négyszögletes.

Amikor felébredtem, tavasz volt Pesten is. Az elrontott, semmilyen életem emlékfoszlányai már nem zavartak, tudtam, lefoszlik hamarosan mind a szabadság ritkás levegőjében.

Biztos voltam benne, hogy a templom, amit megálmodtam, létezik. Sejtettem azt is, hogy Portugáliában. Megpróbáltam megkeresni, de összezavarodtam a találatoktól – az azulejós templomok mind hasonlóak. Amikor legyalogoltam azon a hosszú utcán, amely a kis tértől, ahol a szállodám állt, levezetett a Lellohoz, váratlanul bukkant fel az Igreja Carmo.

Nem volt időm felkészülni Porto nevezetességeiből, rohanvást jöttem, sok csomaggal, Lisszabonból, a vonaton belemerültem egy friss portugál regénybe, talán Coimbránál néztem ki hosszabban az ablakon, máskülönben Angolában jártam egy, a lakásába bezárkózott nőnél, aki banánt természetesen a teraszon.

Gőzöm sem volt, hogy Portóban épp létezik egy kívülről azulejo-val díszített templom.

Az úttest másik oldaláról figyeltem a kék-fehér falat, előttem autók húztak el.

Az álomban a tudat szabadabban garázdálkodik, mint ébren, múlt, jelen, jövő, én és ének, országok, elemek, évszázadok keverednek összevissza, mint a rosszul behangolt rádióban mindenféle adás. Városokat és épületeket mégsem sokszor álmodom meg előre, inkább mondatokat, jeleneteket. Trieszt volt az egyetlen, amit megálmodtam a portói templomon és Indián kívül, ahol nemrég élhettem, egy nem olyan régi életemben.

Amikor álmomban Triesztben jártam – ahol voltam már néhányszor, de mindig délelőtt, ragyogó napsütésben – egy dombnak futó utcán sétáltam a nyári éjszakában. A fehér falak ragyognak a telihold fényében, építkezés zajlott, lyukacsos narancssárga műanyagkordonnal zárják le az út egyik oldalát. A holdfény olyan erős volt, hogy világítani látszottak a fehér házfalak, a kutyák csaholtak, amerre mentem.

A következő év augusztusában egy napot aludtam a városban, Velence felől jöttem Isztriára. Csavarogtam még azon az estén, nem volt kedvem

aludni. Tizenegy felé járt. Nem tudom, miért, de ráfordultam egy utcán. Szépen süttött a Hold. Előbb az égre néztem, aztán magam elé, és akkor megláttam a fehér házakat, abban a pillanatban úgy jött, jött felfelé az álom, ahogy az úszó emelkedik a sáv közepén, ha elfogy a levegője, végül megláttam a narancs kordonokat az út kanyarulata után. Pontosan olyanok voltak, mint az egy évvel azelőtti álmomban. Triestinita. Hány Triesztre emlékszem én a szépszüleimtől mostanáig, és mennyi maradt itt belőlünk, hiszen Trieszten át jöttünk, mindig Trieszten át, százötven éve Trieszten át jövünk fel, a Monarchiába Itália felől.

Most az útpadkán várok, egyik lábamra helyezve a testsúlyomat, hogy azonnal leléphessek, ahogy megszűnik az autóáradat, és felnézhessek erre a portói templomra közletről, amelyet olyan jól ismernek az álom ingatag képeiből.

Amikor végre átérek, ráteszem a kezem a falra. Finom, ritkás szövésű lenvásznat tapint a tenyerem, azzal vonták be az azulejo-borítást, talán a pszeudotél, talán az egész városban zajló zajos és poros felújítási munkák miatt. A messziről észrevehetetlen kis csalástól a fal szellemképes lesz, a tükrös csempefelületen mintha könnyű fátyol lebegne, amely oly annyira illik az észak-portugál vidékhez.

Ez, ahogy itt állok a tenyeremmel a ritkás vászonnal borított falon, álomszerűbbnek tűnik, mint az álom, amelyben először láttam a Carmót. Bemegyek, persze, minden templomba bemegyek, legyen mecset, kápolna vagy zsinagóga, sztúpa vagy Jupiter-szentély. Buddhistiként ugyanúgy lépek be mindbe: mintha hazaérnék.

Magam sem tudom, miként jutok ki a tetőre, állok ott, és nézem a felszakadozó felhőket, igen, ilyen kék eget álmodtam és ilyen napsütést, amikor megközelítőleg abban a magasságban lebegtem, ahol most állok. Kéznyújtásnyira cserépsor, a derekamnál kőkorklát, alattam Porto egy szelete.

Lent, a téren zöld oroszlánok okádják a vizet egy kútba, Zsolnay eozinmázás pécsi vízköpő sárkányainak – akiket sárkányoknak hittem valaha – messzi rokonai.

Úgy halogatom, hogy odaérjek a Lellóba, mint ha félnék. Egy turistaattrakcióként működő könyvesbolt maga a lehetetlenség.

Eljátszom a gondolattal, hogy felrúgom a belépőt szedők asztalait, ahogy Jézus felborogatta a

pénzváltókét a templomban, voltaképp ez lenne az egyetlen helyes cselekedet, de Európa gyáva a jézu-si tettekhez, mindig is az volt.

Fanatikusnak, zsidónak és igaznak kell lenni ahhoz, hogy megváltó legyen valaki – nem európai buddhistának.

A Lello valaha tényleg könyvszentély lehetett. A bolt közepén szeszélyes ívekben felkanyargó piros lépcső, a nagy térbe belógatott régi világítótestek, a masszív könyves szekrények még idézik a turisták előtti kort.

Próbálok egyedül maradni a tömegben. Talán tíz perc is eltelik, mire elkezdenek a kezemhez jönni a könyvek. Arany lapszélű, fura formátumú klasszikusok, az Alice tíz nyelven, az Ulysses spanyolul, Pessoa törött verssorai, Saramago Alentejoja, Khalil Gibran, mindbe belelapozok, bogarászok a sorok és a nyelvek közt, keresem, hogy hogy nevezik portugálul a Cheshire Cat-ot, a macskát, aki magyarul fakutya. Nem találok.

Már rég nincs mögöttem senki, a bolt maga védelmez és rejt a horda elől, különösképp kitisztul minden olyan sarok, ahová beállok egy-egy kötetel, a tömeg máshol tömörül épp abban a pár percben. Körbejárom az emeletet, aztán a földszintet is, míg végül újra meglátom az embereket, egy egész család fényképezi magát a lépcsőn, majd egy tizenkét éves forma lány pózol James Joyce új kiadása előtt. A fehér borítón fekete kulcsok hullanak lefelé. Aligha veszi észre, hogy csak meg kellene fordulnia, hogy a kezébe kaparintson egyet.

Merev, ordítóan hamis vigyorral bámul a telefon kamerájába.

Pedig még a fakutya vigyora is eltűnik lassan a levegőből a fakutya után. Csodaország elveszett. Már csak a Tükörország van meg.

Lassan visszatérnek a zajok is, a különféle nyelveken összetorlódó párbeszéd, a suttogás, a kiabálások, a csattanós felszólítások kiadják a tömegzaj-szimfóniát.

Kifizetem a Khalil Gibran-kötetet, aztán zsebre vágom. Megyek át a portói alkonyaton, nem tudom, merre tartok, néha megtapogatom a könyvet, végig húzom a mutatóujjam a lapok élén.

Szerettem volna elmondani apámnak, ha nem halt volna meg, hogy hálás vagyok neki, hogy több

nyelven olvasok, valamennyi nyelv egy-egy, a lábamhoz hulló kulcs, kapkodok utánuk évek óta.

Olvasni könnyebb. De tíz év kellett hozzá, hogy megtanuljak szabadon járni-kelni Európában a könyvekkel a zsebemben.

És most itt vagyok. Az ég előbb sötétkék, aztán tintafekete. Megyek Portóban valamerre egy ismeretlen utcán. Valahová biztosan elvezet. Tudom, hogy rábízhatom magam a városra, ahol életemben először vagyok. Ez a város: szeret.

Rusu Szidónia

fáradt olaj

2000 valahány tavasza van. éjszaka.
elindulsz felém.
szeretnék elbújni a legközelebbi sikátorba,
vagy lapulni egy régi híd alatt.
a felsődnék égettolaj szaga van.
semmi nem vész el, csak átalakul,
mondod egy haldokló bizonyosságával.
krumplit sütök neked. tomi, ketchup dulce.
ki akarod önteni az udvarra.
féltem a növényeinket, ezért lehúzom a vécén.
oda bújok el időnként. öblítőillatú törülközőbe
csavarom a kezem, csapkodom a falat.
egy perc alatt tudod, hányszor lehet lehúzni?
minden olajat megtartunk.
a kamrában csak a te dolgaid vannak. fáradt vagyok,
mint az olaj, amiben serceg a disznóagy.
pedig vegetáriánus is lehettem volna.
téged az anyád nem így nevelt.
kicsi a konyhánk. pont annyira elég,
hogy a lábadat kinyújtsd benne.
naponta kétszer ürítem ki a hamutálcát.
mindig a csirke hátát eszem.
a gyerekek kedvéért azt hazudom,
hogy szeretem.
egyszer ettem szuvidált csirkemellet.
a volt munkatársamnál, akivel
régen együtt dolgoztunk.
de téged a család férfinak nevelt,
aki eltartja az asszonyát.
azóta nem beszélünk. öblítőillata volt.
néha álmodok arról, hogyan kell szuvidálni.
álmodok arról, hogy friss, extra szűz
olívaolajjal locsolom meg a salátát.
az álmaimban öblítő- és virágillatú vagyok,
nyitott ablakkal alszunk kiskifliben,
mint azokban a filmekben, amiket akkor
nézek, amikor üzleti úton vagy.
én nem tudok beszélni veled,

RUSU SZIDÓNIA
(1993) szociológus
és doktorandusz
Erdélyben
és Németországban.
2020-ban
a *Communitas*
Alkotói ösztöndíjasa
volt irodalom
kategóriában. Versei
jelentek meg
a *Kortárs Hangan*
antológiákban,
az *Agriában*,
a *Székelyföldben*,
a *Helikonban*.
Tudományos
írásokat, esszéket is
rendszeresen közöl.

mással sem.
csak olajos receptekről,
háztartási praktikákról,
férjekről és gyerekekről.
sokszor arra gondolok,
amikor először jöttél felém. éjszaka.
tavasz volt.
a felsődnek égettolaj szaga volt.
hátat fordítok és beszaladok az első síkatorba.

romlás

a félelmeidet hámozod.
mindvégig.
aztán már csak vedleni, vedleni akarsz.
közben a bőrdet is lekaparod.
pedig csak a mezítelenségedet
kellett volna megszeretni.

hol folyik el az erőm?

talán a születésem pillanatában.
talán abban, hogy lány lettem úgy,
hogy sosem akartam babával játszani.
talán egy tenyeres, majd egy körmös miatt.
talán azoknak a fiúknak a szemében,
akik tíz évesen csak arról tudtak beszélni,
hogyan kell egy lányt megkefélni.
*és az az igazság, hogy én ma már nem is tudok haragudni rájuk.
csak néha félek, amikor felnőtt fiúk is ezt mondják felnőtt lányoknak.*

talán egy törött széken,
egy helyen, ahol szüntelenül imádkozni kellene,
de én évekig másra sem tudtam gondolni,
csak a mikrós popcorn égett szagára,
amit begyúrhatok este, lefekvés előtt.
talán abban, hogy 14 évesen mondták először,
hogy nincs meg bennem a szikra.
soha nem leszek művészember.
s abban is, hogy tíz évre rá valaki ugyanezt le is rajzolta nekem.
*de az az igazság, hogy én már nem tudok sírni a papírok felett.
csak néha félek, hogy érdemtelenül veszem elő a tollat, ecsetet.*

talán ott azon az estén, amikor
szerlemmemnek hívtalak és otthonomnak,
és beengedtelek. talán ott, ahol a kincseimet
magaddal vitted, hogy másnak legyél az otthona.
*de az az igazság, hogy én már nem bántom magam ezért.
csak néha félek, hogy visszajössz, s megint beengedlek.*

talán mindezekben együttesen.
talán léket kaptam,
talán apránként folyik el.
ha elsüllyedek mégis,
talán enyém lehet
az egész tenger.

négy doboz

ennyibe tudnám becsomagolni az életem.
sosem volt saját hűtőm.
nem gyújtottam mécsest a vacsoránál.
féltem, hogy égve marad. és felgyullad a bérelt
lakás. a szomszédok haragudni fognak.
nyolc éve fekszem ugyanazon a párnán.
időnként bedobom a mosógépbe. már olyan lapos,
mint a melleim voltak a gimnáziumban.
nincs függönykarnisom. azt sem tudom, hogy
hol kell keresni a boltban.
évek óta nem volt háziállatom. félek, hogy éhen hal,
mire hazaérek. se egy hörcsög, se egy hal
nem fér el nálam.

négy doboz.
ennyibe tudnám becsomagolni az életem.
a te dolgaid már nem férnének bele.
amikor szerettelek, vettem három új tányért.
egyed neked. egyed nekem. egyed, hogy legyen,
ha eltörik. amikor szerettelek, volt plusz párnám.
mindig volt tej és banán a shake-hez. nem féltem,
hogy megint rám romlik. pont elég volt. kettőnknek.
amikor szerettelek, elhúztam a sötétítőt. beengedtem a hullámzó időt.
vettem új harisnyát, s nem ragasztottam körömlakkal a régit.

négy doboz.
ennyibe sem fér már bele az életem.
maradt a romlott tej, s a komposztált banán.
Körömlakkos harisnyán taposok mindennap éjfél után.
hiányzik az ablakon áttörő fény.

négy doboz. úgy vártalak.
hogy vettem harisnyát, párnát és tejet.
nyitva hagytam az ablakot.

Ady András

Ellen. Állás.

És legyenek itthon minden isteni betonokban a cukor, deitásnak berendezett terekben az éppen buszról leszálló, turista-gázégőn tokányt melegítő félvak látnok, csak legyenek itt az eklészia egyetlen vad biciklijét betörő suttogó, az önjelölt postás-bérszámfejtő, ki szabadidejében pillanatragasztóval rögzíti a paplak fáján a mennyei rügyeket, s közben számadol, meg- és leszámol. Mert itten kilopták a gerendák közül, ki a vakolatból a teremtőt, s nem tettek semmit, senkit mást a helyére.

Mert voltam máshol is otthon, s ott is lopnak, de valahogy szebben, bármiféle arbiter elegantiae szerint úribban, egyfajta saját és más halál iránti diszkrét szégyenérzettel, otthonban, hol, s ez már tény, ha lelopnak egy-egy zeuszt a hegyekből, hadd legyen némi turistoid-palikárkertben egy lokál Manneken Pis...

Fenn a csúcson, csúcson hagynak még legalább egy fél istent, s egy feleségnyi hérát, hadd legyen folytatás némi gyermekben.

ADY ANDRÁS
(1976, Csíkszereda)
költő, a Romániai Írók Szövetségének tagja, művelődési szakirányító, önkormányzati lapszerkesztő, gyámhivatali pszichológus. Külpolitikai elemző.

Verskötetei: *A még nem és a már késő közt*, Csíkszereda Kiadóhivatal, 2003; *Privát mértan*, Alutus könyvkiadó, Csíkszereda, 2006; *Pügmalion – léleknapló*. Mentor Kiadó, 2015; *Bogivilág*, Mentor Kiadó, 2016.

Irigység

Milyen furcsa, itt nem akart megőrizni senki. Semmit sem – ha úgy vesszük – tudod: nem emeltek történelem, vagy zárolt múlt-porából zászlóoszlopokat, ajtók előtt állva nem álmodnak maguknak, majd beépülni oda, haj de jó! Puhi falakat. Egészen kicsi álmaik vannak, érdekes, nekem nagyoknak tűntek, az estebéd nem kenderkötél-vacsora, s tán néhány deci szappan mily hasznos a torokra.

Kréta sír vagy nevet, más nincs, nem is kell, mindkettő járhat némi vízvesztéssel, s a kettő közt ott cseperedik nyugdíjas életük.

Csingiling

Napnyugta előtt, mondják csendesebb tavernákban, ahol szájkosár nélküli csodálattal szemlélik a halálmegvető nyugatit (honnan látszik ez, na honnan... gránátalmás rakit iszik és uzót, amit itt senki más) szóval, a késő alkonyban megy le az immár néptelen partra, s jó darabig nem tud mit kezdeni azzal, hogy

ma sem tud vízen járni, vagy ismét nem képes szétfésülni a habokat, hadd kószáljon féktelen a felmosott linóleumszagú tengerfenéken. Mikor kihozzák a tzatzikit, mondják, hogy hisz ismerem, ez az az ürge ki rekedtre ordítja magát a strandon. Szpesziál donác, fresz donác. S látszólag cseppet sem bánja magából a nappal rejtett, alkonykor meg elfelejtett istenit.

Meglógni

Hagyd a francba, majd jönnek a glottgatyás könyvelők s megszámlolják a tavernák söreit, a parti hullámokat külön, tintafoltos ujjukról szoppintják majd merengve, elemezve a mélytenger tengermély titkait.

Hagyd csak, minek nyüzösögni? Majd jönnek a halálhalovány karbantartók, tudod, máj nélkül, azt a rongyot honhagyták, s égei uszadékfából gyártanak majd kis koporsókat, olyan kerettest, borosat, pincetokosat.

Hagyd a kulcsokat is, itt nem zárják a jónépek a vagyont, nem zárolják magukat, s ha menni kéne innen, tudod: a számfajtók, s a szervizelők... kucorodj fel egy olajbogyóra, olvadj el, olvadj be, húzz magadra egy kabócát álcának!
Vihessék csak magukat, maradj az ittnék csak te!

írógépet, ami kintorna is egyben, pár komilfó könyvben műhálát kesergek, osztok észt agyhalottak szegénykonyháján, s addig iszok majd a sarkiban, míg minden pállott helyi angyal borvirág-ágyásban, bíboran hentereg. Addig, és nem tovább!

Lévai Katalin Együtt

Részlet *A kitagadott* című, hamarosan megjelenő regényből

LÉVAI KATALIN író, szociológus. Az *Esély* társadalompolitikai folyóirat alapító főszerkesztője volt 1989-2003 között. Több mint tíz évet töltött el a politikában, miniszter, majd EP-képviselő volt. Irodalmi pályafutását 2006-ban kezdte a *Párnakönyv és más mesék* című kisregényével. Azóta tizenhat regénye, több novellája és két színdarabja jelent meg.

Elégedetten nézett körül a Damjanich utcai lakásban. Pont úgy volt berendezve, ahogy akarta. Jófajta nomád élet lesz itt, alvásra, evésre, írásra egyaránt való. Minden sárga, vigyorodott el, mint a sárga házban, a bolondokházában. Valóban, minden bútort fényes világossárga lakkal futtattak be a maszszív székektől a hatalmas íróasztal lapjáiig, sárgára lakkozott volt még a túlméretezett ágya is, rajta habos sárga selyemterítő. Csupán a hálóinge volt fehér, amit a Szatmárban élő nővérétől, Hannától kapott ajándékba. Rendszeresen küldött neki *finum* selyemből készült ingeket, amelyeket nyomban tele-szórt szivarhamuval, de még így is elegánsak és szépek voltak. Drága Hanna! Milyen jó testvére.

Elborult az arca. Etel pár héttel korábban öngyilkos lett. Váratlanul érte a nővére halálhíre, noha régóta nagyon is tisztában volt vele, hogy a Bródy család tagjait kísérti az öngyilkossági hajlam. Valami megmagyarázhatatlan oknál fogva ott lap-pang bennünk a vágy, hogy eltaszítsuk magunktól az életet, morfondírozott, és sokadszor a zsidó őseit kárhoztatta. Ők az oka annak, hogy menekülünk a sorsunk elől, amelyet annyi hányattatás és szenvedés után hamar el akarunk hagyni. Legyen jó mesz-sze mögöttünk, mint a könyvek, amelyeket régen megírtam! A fájdalmas múltnak tulajdonképpen nem is olyan nehéz hátat fordítani. Amikor egyszerre minden a múlt, megkönnyebbülés megszabadulni tőle.

Szegény Etelnek sosem volt igazi saját élete, mindig másokat szolgált, a szabadsága nem terjedt túl a Rottenbiller utcai lakása falain. A temetésén ő

csak állt komoran a koporsója mögött, nem voltak könnyei, de most hirtelen sírni kezdett, mint egy kisgyerek. Szipogva, nyögve törölgette az arcát és a bajuszát egy gyűrött zsebkendővel.

Délután Sándorka beköltözött hozzá, hogy mennyi ideig laknak majd együtt, nem tudták, nem is tervezték. A fiú megállt az ajtóban, meglepett tekintetét körbehordta a sárga bútorokon, és azt kérdezte.

– Itt fog írni, apám?

– Bizony! Itt a tollam, a tinta, a papír. Már csak ez kell az íráshoz – bökött a széles homlokára, és nevetett.

– Nem káprázik a szeme ettől az éktelenül erős színtől?

– Miféle színtől?

– Nekem kicsit sok itt a sárga.

– Igazán? És nem tetszik?

– Hát, mondom ... szemkápráztató.

– Érdekes. Rám nagyon jó hatással van. Megnyugtat. Majd azoknak káprázik a szeme, akik olvasnak.

A hatalmas íróasztalon, amelyet Sándorka leginkább egy óriási sárga gyűrődesházhoz hasonlított, ócska tollszár, antracit tintatartó és egy halom vastag miniszterpapíros feküdt. Az apja lila tintával szeretett írni, ennek a beszerzése ettől fogva az ő dolga, ahogyan sok minden más is. Abban a pillanatban, amikor beköltözött a parányi szobájába, jobban mondva egy kamrába a konyha mellett, tudta, hogy tulajdonképpen inasnak szerződik az apja mellé. Egyáltalán nem bánta. Reggel elkészítette a kávéját, mellé tette a kiflijét és a parádi vizet, bevitte tálcán, és az ágya mellé ült. Beszélgettek. Ő minden reggel parádi vizet ivott, mert otthon Egerben az apja is azt itta, és mert a meggyőződése volt, hogy a parádi víz

minden betegségre gyógyír. A nap legszebb pillanatai voltak, amikor komótos mozdulattal megtörte a kiflit, kortyolgatta a kávé, lustán nyújtózkodott, majd lerúgta magáról a paplant, és kikelt az ágyból. Selyem hálóköntösének széle a bokájáig ért, nem vette le, hanem nadrágot és inget húzott rá. Az inge szétnyílt, és kikandikált alóla a puha selyem. Így ült le írni. Ettől kezdve azonban nem volt szabad zavarni.

Egyszer-kétszer mégis sikerült meglesni őt írás közben. Sándorka megdöbbenve látta, hogyan alakul át valaki egészen mássá. Az egész arca, a tekintete, a tartása megváltozott, még az ujjai is máshogy fogták a tollat. Abban a világban járt, amelyet éppen megteremtett magának, és annak az alakjába bújt, akiről éppen írt. Pontosabban nem is ő bújt egy másik alakba, a hőse bújt az ő testébe és lelkébe. Nyomdász, színész, koldus vagy festő, most éppen egy vidéki tanítónő. Nő vagy férfi – mindegy. Ember, akit kívül-belül nagyon jól kell ismernie ahhoz, hogy írhasson róla. Nincs maszk, nincs álruha. Író és hőse meztelen.

Sándorka úgy vigyázott az apja írói magányára, mint a leghűségesebb testőre. Az író úr nincs itthon, mondta, ha napközben zavarni merészelték. Postás jött, szabó vagy valami nő, éjjelente jártak hozzá néhányan, neki aztán édesmindegy volt, elkergette őket. Aki igazán szereti az apját, az megvédi mindentől és mindenkitől.

Ezekben a hónapokban kerültek igazán közel egymáshoz. Életükben először laktak együtt hosszabb időn át, és ez alatt Sándorka megannyi új dolgot tanult meg róla. Nemcsak azt látta, ahogyan otthon ír, hanem elkísérte a kávéházba is. Hol van az megírva, hogy az írónak csöndben, magányosan kell dolgoznia? A divatos írók kávéházban írtak, a kávéházi megjelenés hozzátartozott a róluk kialakult képhez. Sok vendég azért járt valamelyik felkapott helyre, hogy a kedvenc szerzőjét alkotás közben láthassa, és pont úgy viselkedett, mint a lelkes színházi néző a kedvenc primadonnája előtt hódolva. Az író hasonló volt az ünnepest színészhez, csak ő nem zsúfolt nézőteret, hanem zsúfolt kávéházat vonzott a kávéháztulajdonosok nagy örömeire. Igaz, meg is kapta ezért a jutalmát. Írótalat, ingyen kávé, tollat, papírost, s ha kérte, még a ruháját is kivásalták.

Sándorka mosolygott magában azon, hogy az apja mindig is tagadta, hogy a hiú kávéházi írók fajtájához tartozik. Mikor láttál te engem kávéházban írni, kérdezte felháborodottan. Írni nem is láttam, gondolta Sándorka, dolgozni annál többször. Különben is csak rá kellett nézni. Otthon ócska gön-

cöket hordott, nem borotválkozott, de amint kilépett az ajtón tökéletes úriember kinézete lett. Sokan igyekeztek utánozni a megjelenését, igazi divatdiktátor volt. A férfiak hasonlítani akartak a hírességre, aki világos öltönyt és sűrű fekete bajuszt visel, a nőknek pedig tetszetek a híresség-utánzatok, még ha tudták is, hogy festett a bajuszuk.

Egyébként is van valami diktátori a természetében, állapította meg magában minden rosszállás nélkül Sándorka. Ő csak tudta. Az apja nem tűrte a legkisebb fényt sem a lakásban, és pisszenni sem volt szabad, miután bekeverte az esti altató porát. Hanyatt fekvé mozdulatlanul feküdt az ágyon, ő pedig kilopakodott a szobából, dehogya is zavarta meg az álmát! Reggel arra ébredt, hogy az apja kikiabál a konyhába, és kávé rendel. Forró legyen, mint a szíved, de hozd máris! Megkívánta, hogy amikor éjszaka vagy hajnalban hazajön, Sándorka nyisson neki kaput, mert nem szeretett a kulccsal vacakolni. Na, ez volt a legérdekesebb dolog kettőjük között. Mintha apa és fia láthatatlan szállal lennének összekötve, pont úgy, ahogyan az édesanyjával. Más magyarázatot nem talált arra, hogy bár különböző helyeken mulattak, és különböző időpontokban értek haza, mégis mindig ott volt, amikor kellett, és beengedte az apját. Hogy örült, amikor meglátta az ismerős alak árnyát a szürke fényben! Amikor meghallotta a lépteit a járdán. Leszaladt, belekarolt, felkísérte a lépcsőn, kinyitotta előtte a lakás ajtaját, betessékelte. Volt, hogy az apja le sem vetkőzött, ruhástól végigvágódott az ágyon, Sándorka gyöngéden lehúzta a cipőjét, betakarta, megigazította a feje alatt a párnát, és halkán kisurrant a kamrájába.

Egyik hétvégén akadt végre egy nyugodt estéjük, amikor mindketten otthon maradtak.

– Vacsorát főzök, fiam – kurjantotta, és nekiállt nemcsak a pörkölt főzésének, hanem annak a meseteri eljátszásához is. Olyan hitelesen bújt egy szakács bőrébe, olyan átéléssel keverte meg a hús levét, szimatolt bele a levegőbe a lábos fölé hajolva, úgy morzsolta bele vékony ujjai között a borsot és más fűszereket a félig elkészült ételbe, hogy Sándorka állá leesett a csodálkozástól. Húst hússal - ez volt a specialitása. Másra nemigen vágyott.

– Az emberek ajúldoznak mindenféle zöld dologtól, zöldségtől, mert most az a divat. Mindenki fogyni akar. De tanuld meg, fiam, hogy pörkölt nélkül nem érdemes élni.

És hanyag mozdulattal megkavarta a húst.

– Na, ezt már kóstolhatod!

- A mindenit! Mit tett bele, hogy ilyen ízes lett?
- Á. Csak egy kis ezt meg azt. Mit innál ehhez?
- Vörösbort.
- Vörös hús mellé jó választás. Hozd a poharakat! És jól figyelj! Amikor már majdnem kész az étel, akkor meglocsolom egy kis borral. Így ni.
- Nagyon jó ötlet – helyeselt Sándorka.
- Ugye? – nevetett. – érzed az illatát?
- Csodás!
- És mit szólsz a színéhez?
- Pont jó!
- Még két perc, és nekiláthatunk.

A húsimádatával nem volt egyedül. Májashurka, sonka, disznósajt, mind Sándorkának is a kedvencei voltak. No, meg a pörkölt. Ünnepezen, mint ez a mai, olykor evett is.

Ültek egymással szemben a szűk konyhában, a térdük összekoccant. Ugyanúgy tartották a villát, ugyanúgy csillogott a szemük és a bajuszuk, miközben tömték magukba a friss pörköltet, és ugyanúgy mosolyogtak. A tányérjuk csábítóan gőzölgött, ropogott a tűz a kályhában.

- Nagyon szeretek apámmal lenni – szólalt meg Sándorka.
- Én is szeretek veled lenni, fiam.

Egy hónap múlva az új színdarabja, a Tanítónő premierjére készültek. Pár napja Bandi is velük lakott a Damjanich utcában, előfordult, hogy valamelyik Bródy fiú az apjához költözött rövidebb-hosszabb időre, és most éppen rajta volt a sor. Bandival tudott egyébként a legjobban egy ágyban aludni, mert a fiú nem forgolódott, mélyen és csöndesen aludt, nem zavarta meg az álmát. Bandi és Sándorka is jól kijöttek egymással, legfeljebb abban vetélkedtek, ki hozzon előbb miniszterpapírost, vagy ki töltse fel a tintatartót lila tintával, ha kiürült. Odaadással csüngtek az apjukon, aki ezt egészen természetesnek tartotta, pedig egyáltalán nem volt az. Ki látott ekkora harmóniát valaha apa és fiai között? Apa és öt fia között! Nemcsak szellemi példaképnek, hanem csodált apjuknak is tekintették őt, és nem volt a világon senki, akit annyira becsültek és szerettek volna, mint őt.

A főpróbán már látszott, hogy a darab nagy siker lesz, és ezt jelezte is a színház. Alig várták, hogy a bemutatón a körükben ünnepelhessék a szerzőt. Csakhogy ő megbetegedett. Tüszős mandulagyulladás volt, magas láza, és olyan gyengének érezte magát, hogy ki sem akart kelni a sárga takarós ágyából.

– Hagyjatok, végem van. Nem tudok felkelni – mondta, és a hosszú hálóingjében bebújt a takaró alá, hogy csak a feje búbja látszott ki.

A fiúk rémülten összenéztek. Olyan nincs, hogy az apjuk nem jelenik meg a saját premierjén! Győzködtek, rimánkodtak neki, hosszasan kérelték, de ő befúrta a fejét a párnájába, és a falnak fordult, mint egy durcás kisgyerek.

– Nagyon fáj – nyögte, és a torkára mutogatott.

– Menni kell akkor is – erősködött Bandi – mindenki magát várja.

– Csak várjanak – suttogetta, és egészen bebújt a paplan alá.

Együtt valahogyan mégis kiemelték az ágyból, és ügyetlenkedések közepette felöltöztették a frakkjába, ahogy illik, és kocsiba tették. Elindultak a színházba. Halálsápadtan ülte végig az előadást a páholyban, az arcáról ömlött a verejték, a szünetben magába roskadva a helyén maradt, és senkihez nem szólt egy szót sem. A darab végén szünni nem akaró taps és ováció fogadta, amit távoli mennydörgő morajnak hallott, és legszívesebben elmenekült volna előle. A közönség azonban sehogyan sem akarta leengedni a színpadról. Éljen a szerző! Sándor! Bródy Sándor!

Bágyadtan mosolygott, és valahogy betámolygott a színpad mögé.

Útközben hazafelé a fiúk nem bírtak magukkal, hangoosan ünnepeltek az apjukat, és azt hitték, ő is éppen olyan boldog, mint ők.

– Micsoda előadás! Egész Pest erről fog beszélni – lelkesedett Bandi. – Ezt a sikert semmi nem állíthatja meg.

– Ó, dehogynem – felelte komoran. – Ez a siker semmit nem ér. Nem számít. Semmi nem számít.

Kimerülten hátradőlt az ülésen. Látszott rajta, hogy ezúttal komolyan beszél, nem a gyermekember vagy a hipochonder szól belőle, hanem az őszinte,

mély keserűség. Sűrű szemöldöke két kemény vonallá egyenesedett, a szeme sötéten fénylett. Kétség nem fért hozzá, hogy nagy fájdalmat él át. Miért? Miért van az, hogy éppen amikor fürödhetne a sikerben, hirtelen komorság tör rá? Miért érzi úgy, hogy semmit nem ér, amit csinál? Képes lesz egyáltalán folytatni? Nemcsak az írást - magát az életet. Nem, nem játszik el többé az öngyilkosság gondolatával. Sokkal rosszabbra készül. Lassú halálra. Szeretet, önbecsülés, siker, minden, amit egy egész életre akart megszerezni, nem tartott ki. Valahogy nem állt össze a kép. Valami fontos rész mindig hiányzik a kirakós egészéből.

Sándorka szíve elszorult, amikor ránézett. Vajon mi tenné boldoggá? Mi megy végbe a lelkének titokzatos rétegeiben? Valamiféle átok sújtja őket, apát és fiát? Ez nem volt valami bölcs elképzelés, mégsem tudott szabadulni a gyanújától. Nevezhetjük akárminek, okoskodott, az igazság akkor is az, hogy ő sem képes a boldogságra. Apja szomorúságában felismeri önmagát, a saját életét, és talán éppen ez teremt bennük erős, megbonthatatlan közösséget.

Még ebben az évben súlyos veszteség érte a Bródy családot. 1908 októberében harminckilenc éves korában tüdőgyulladásban meghalt Bella. Mi lesz a fiúkkal anya nélkül? Illés, a legkisebb még csak nyolcéves, Bandi, a legidősebb tizenhat.

Bella hirtelen halála egyszerre lobbantott fel benne sértettséget, tehetetlen dühöt és szeretetet. A haja színe. A bőrének illata, selymes tapintása. Az önérzetes Bella. A veszekedős Bella. Az író Bella a novelláival. Haragudott rá a gyerekei nevében. Siratta a maga nevében. Szabad így elmenni, ilyen fiatalon, ilyen hirtelen? Hogyan hagyhatta magára a családot, éppen ő, aki a családja összetartó ereje volt?

Visszagondolt a Bellával együtt töltött évekre és a házasságára, amely a mindennapi élet gondjai,

veszekedései és a pénztelenség ingoványos terepén zajlott. Valami örült körbe voltak bezárva, ahonnan nem tudtak kitörni, szüntelenül megsebeztek egymást. Most azonban minden rossz elhomályosodik az emlékezetében, képről képre fényesen maga elé tudja idézni a fiatal Bellát, a szerelmes Bellát, a bátor Bellát, aki a titkos beszélgetőtársa lett csendes óráiban. Egy gyönyörűséges látomás lebegett a szeme előtt, és biztos volt benne, hogy ez nem tűnik el, vele marad, mert igazabb mindennél. Benne él.

Leült az íróasztalához.

Végre is nem becsstelenség az, hogy én, aki a múltban olyan férfiúnak látszom, mint aki legalább száz szoknya hullámai között fuldokol –: nem ismertem és nem szerettem mást, csak ezt az egy kis vörös nőt, aki elvált tőlem és azután meghalt.

Erényes, házsártos drága feleség. Vajon megbocsátott neki a halála előtt? Gondolt egyáltalán rá, vagy csakis a fiai jártak a fejében?

Hangtalanul sírni kezdett.

Az elkövetkező napokban elővette a Rembrandt fejek jegyzeteit, amelyeket három éve őrizgetett, javíthatott, és újabb és újabb részletekkel egészítette ki a nagy élet képét. A papírokat kiterítette maga elé az íróasztalára, és hosszan tanulmányozta őket, mielőtt nekilátott az írásnak. Valami belső erő utasította, hogy megint Rembrandttól írjon. Ha sikerül őt megérteni, talán megérti saját magát is. Fiatal korában szerette a halál gondolatát, Bella halála óta azonban megrettent. De mennyire megrettent! Olyan messzire futna előle, amilyen messzire csak bír.

Otthagya a Damjanich utcai lakást, és az összes fiával együtt egy Lövház utcai házba költözött.

Demeter Arnold

Márta menti gyermekét

Megérkezik a bába, cédulája
 átszervezi az egész szobát.
 Boszorkány, ahogy a béranya
 és a csecsemő életéért küzd.

A földesúr és felesége,
 tulajdonuk egészsége miatt
 aggódva imádkoznak Istenhez,
 aki cserben hagyta őket.

A bába felkészült:
 szívhang hallgató, kesztyű,
 madzag, katéter, olló,
 szivattyú és keresztelőkancsó.

Az újszülött álhalálban érkezik,
 s ahogy hideg és meleg vízbe mártva,
 az életre sírja magát, az anya
 még egyszer felsóhajt;

*jöjj világra, édes kincsem.
 jöjj világra, másod nincsen,
 ő az én kis angyalom
 nem tehetem, nem adom.*

Kisvártatva megragadja
 az újszülöttet, a víz alá nyomja,
 elkeseredésében lemond,
 és hangosan ismétli:

*jöjj világra, édes kincsem.
 jöjj világra, másod nincsen,
 ő az én kis angyalom
 nem tehetem, nem adom.*

Önfeledtek

Megmértek és könnyűnek találtok.
 Tietek a mérleg, ezért nem fog hazudni.
 Anyátok legféltettebb lábosai között
 tartjátok, hibátlan zománccal, apátok
 borosüvegei mellett, szavai mégsem
 kerülnek fel rá – *a ház urát ne kérje
 számon az igazság.* Az utcára néha
 jártok ki, ilyenkor óvatosan, kikerülve
 a poros helyeket, lebegtek a sok sebes
 térdű lurkó felett. térdét
 Ti nem lehettek közülük valók.

DEMETER ARNOLD
 (1998, Csíkszereda)
 Csíkszentkirályon
 nőtt fel. Jelenleg
 kulturális
 szervezőként
 tevékenykedik, első
 kötetén dolgozik.

Kellenek a megérinthatetlen krisztusgyerekek, akik a feszítés napján, kedv hiányában, inkább hazamennek. Bármilyen szöveget nem fogadtok el, a városba jártok ilyen holmikért vagy előre megrendelitek, és ha nem jön időben, elmaradást hangoztatva, egy életre levonjátok a magasztos dolgokról is a következtetést. Magatokat persze a kereszt súlya szerint méritek, ígéretve, hogy amidőn ismét leszálltok közénk, még több bűnt vesztek magatokra és beengedve házatokba megszabadítotok a gonosztól, magatoktól, és végre mi önfeledtek, megbánás nélkül játszhatunk.

Nélkületek hiábavaló

Éva

A bőrdön nem terem meg semmi. Rég nem gondozzák, egy ideje csak istállókban elpusztult lovak szellemei legelnek felette, itt fontos: a nyeregnek nincs túlvilági megfelelője, ahogyan a horizontnak sincs, pedig a legszebb felejtések és lemondások onnan érkeznek és ugyanoda térnek vissza. Bőrd alatt, a húsban meddő búzaföldek őrzik az ekevágasokat. Volt, hogy dolgozabb munkanapokon egész a szívedig felszántották a testedet. Szerencsére nem voltál elég bátor és sikításodtól hazasiettek a parasztok. Mégis az ő akartuk érvényesült. Azóta még kéknefelejccsel sem köszönsz. Hagyatékod lelegelték az elüldözött őzek, feltúrták a vaddisznók, de örömmel tölt el, hogy mindent visszaadhattál a kezdeteknek, hogy szemedben egy ismeretlen vidék hajnala pihenjen. Újjá teremtetted magad, így azzá a csodává lettél, ami még a Paradicsomban sem volt képes megszületni; veletek, nélkületek.

Ádám

Csontjaidban az örök nyugalanság fészke kiürült és ahogy fecskefiaid megtanultak repülni, úgy kezdtek zuhanni. Most már nem dolgoz, hogy irányt mutass. Hátadon kaszálók és bányák legyőzhetetlen küzdelmeinek nyoma, lábszárad korhad

házak tartóoszlopa, amiket ha vihar dúl vagy
tűz emészt, nyoma és jelentése örök marad.
A bátorságodról szóló fiatalkori történetek
megtöltik gyermekeid üres estéit,
s ha majd sírod mellett jószágodról mesélnek,
a faluban minden utca rád mosolyog.
Karjaiban a kezdetek ereje, amely sziklák
és tengerek mozgatójaként mára szelíddé vált,
mint ökrök, ha gazdájuk jól bánik velük.
De jönnek idők amikor kínlásod
nem talál oltalomra, ahol lágykezű asszonyok
félve simítják arcodat és anyai aggodalommal
kérdik, hogy mi bánt, de válaszolnod nem szabad,
hisz a válasz nem létezik, csak a megoldás, amely
tőled és fiaidtól ered, s amely ideiglenes, mert ha
végtelen lenne, minden küzdelmed hiábavaló.

Horváth Levente csűrökbe rejtett világa

Egykor élet volt benne, és ahogy változtak az évszakok, úgy változott a csűr képe is. Lenyomata volt a mindennapoknak, annak a létformának, ami elképzelhetetlen volt a föld nélkül. A föld, amely életet ad, amely étellel lát el embert és állatot. A paraszti lét egyik legmeghatározóbb jellemzője a szinte már irracionális, misztikus kapcsolata a földdel. E mögött erős tisztelet és ragaszkodás áll, az, hogy a paraszt számára a föld nem egyszerűen csak a munka alapja, hanem „önmaga kiterjesztése”, elhivatottság és függetlenségének a biztosítója. Ezt a világot kezdte ki a 20. század. Hol lassan, szinte észrevehetetlenül, hol brutális hirtelenséggel. Nem kímélte sem a természetet, sem a benne élő embert. Mi pedig inkább elszaladtunk. Elfutottunk ebből a világból. Ott maradt egy nemzedék, ott maradt egy életforma.

A csűr azt mutatta meg, hogy kik vagyunk. De kik is vagyunk? Erre a kérdésre is válaszol Horváth Levente. Aki nem zárkózik a műtermébe, hanem oda

DR. SÁRI ZSOLT (1976) etnográfus muzeológus, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum kurátora, általános főigazgató-helyettese. 2001 óta dolgozik a szentendrei Skanzenben. Fő kutatási területe a 20. századi vidéki építészet és életmód. 2004 óta kurátora a Skanzen Galériának, amely 40 kortárs képzőművészeti kiállításnak is helyet adott. Az elmúlt években többek között Deim Pál, Korniss Péter, Részegh Botond, Aknay János, Szilárd Klára, Szyksznian Wanda, Péreli Zsuzsa vagy Kocsis Imre egyéni tárlatát rendezte meg.

megy, visszamegy, szinte megfogja és megérinti képeinek témáját. Amely első látásra a csűr, a hely, amely épp olyan fontos volt, mint maga a lakóház, amelyben élünk. A csűr az erdélyi falvak meghatá-

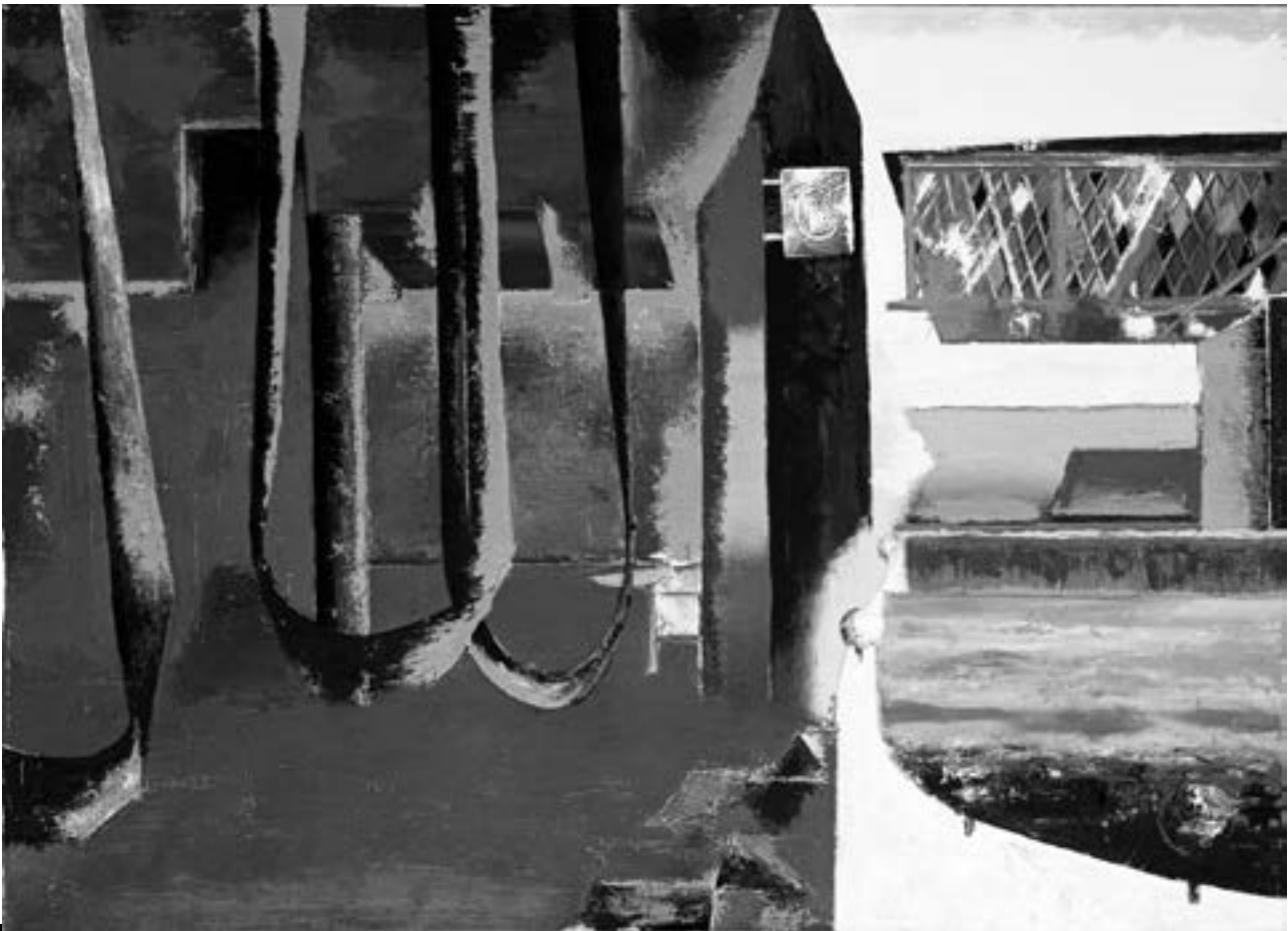
Csűr fákkal III, *olaj, vászon, 76 x 90 cm, 2017*

Csúrtáj, fa, pigment,
plexitol, akril,
49 x 90 x 5 cm,
2023–2024

Csűrmemória 5, olaj, vászon, 90 x 120 cm, 2018

Zsoboki keses mûhely, *olaj - vászon, 110 x 150 cm, 2023–2024*

24

Kalota - havason 2, *olaj, vászon, 100 x 80 cm, 2023*

rozó gazdasági építménye. Ahogy a faluképben a templom, a portán a csűr a tájrendező elem.

De a csűr csak keret, az elmúlt idő tere. Egy eltűnő világ utolsó emberei jelennek meg a képeken, pont úgy, ahogy a festő megtalálta őket. Hiszen Horváth Levente visszatért oda, ahonnan indult. Ő visszafordult a futásból, és hazatalált. Kalotaszegig fut, ahol egy gyergyói házat talál. Szimbolikusan és valóságosan is hazatalált.

Horváth Levente úgy közelít a természethez, a földközeli emberhez az ecsetjével, mint ahogy Fekete István a tollával. Amikor Horváth Levente festményét nézem, olyan mintha Fekete István Tüskevárját olvas-

nám: „A lekaszált rétek tarlóján pókhálók ragyogtak, amelyeket nappal sosem lehetett látni, és a nap vörös tányérja mintha megállt volna gondolkozni, hogy elszakadjon-e a föld peremétől.” Ez a fajta elszakadás jelenik meg ezeken a képeken, amelyeken Matula bácsi átlényegül a mai Erdély öregjeivé, akik nem a Berekben élnek, hanem Erdély hegyei között. Horváth Levente a természet és az anyag szerelmese. Alázattal és tisztelettel nyúl az anyaghoz, leginkább a fához. Ahogy meghatározó az anyag, úgy lesz közvetítő a szín, a színválasztás is. A képein a 21. század nyugtalanságával vibrálnak, a színek.

Horváth Levente kísérletező típus, egy-egy sorozattal éveken keresztül próbálkozik. Legutóbb, a Skanzen Galériában kiállított sorozatának a témája a csűr. Ez a sorozat összeköti Gyergyót és Kalotaszeget, a szülőföldet és a választott hazát. Egy fotódokumentációra építkezik, az absztrakt csűrképeit adta a gazdák kezébe, akik ezzel álltak „modellt” saját csűrjeikben. Az így született festményeken a figura, az ember, a szellem belekerül a térbe. Így lesz

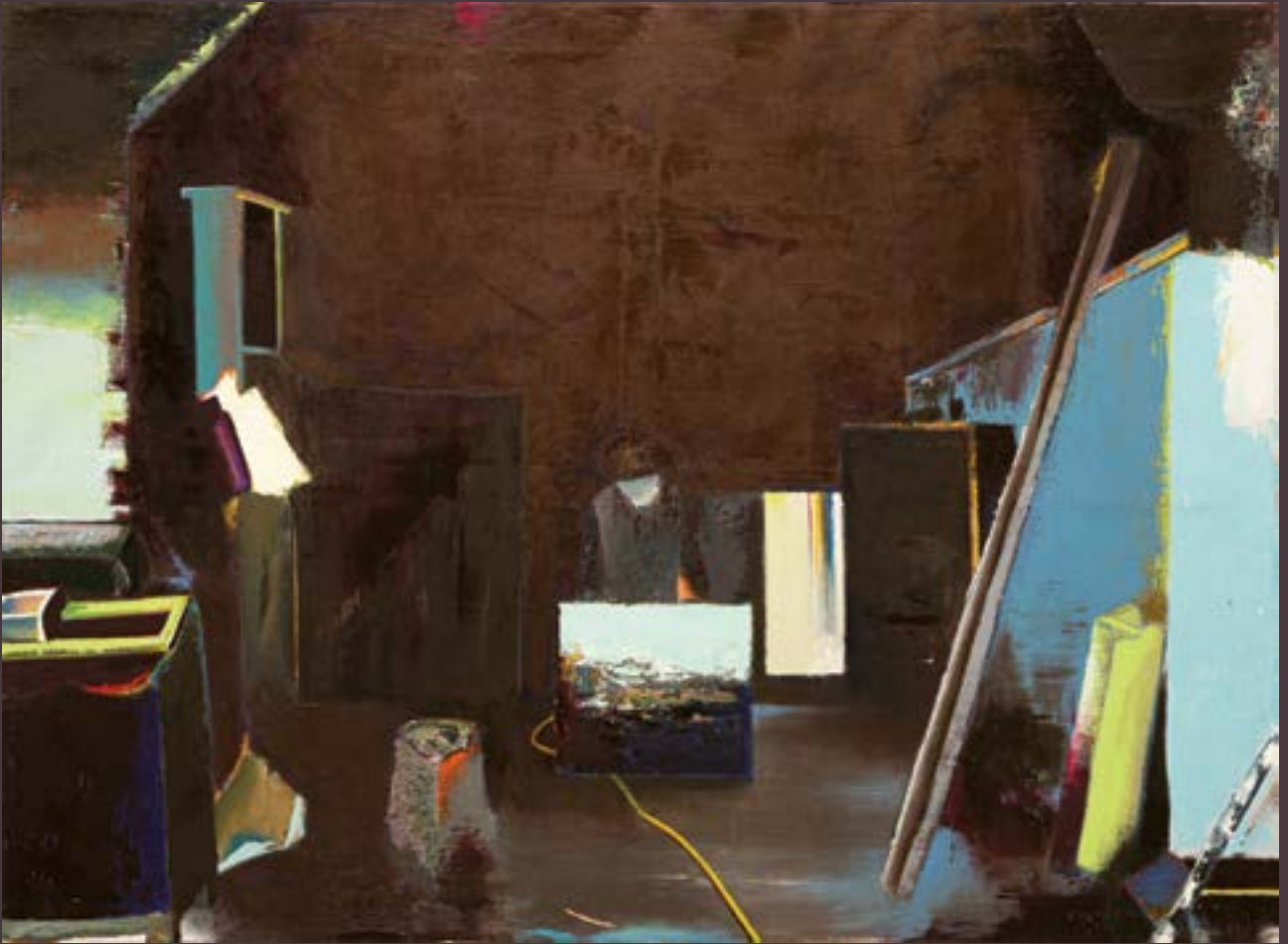
csűr a csűrben: átváltozás a jelen és a múlt között, összekötő létra múlt – jelen – jövő között. Hiszen ezek az emberek ma is ragaszkodnak a csűrökhöz, benne van a múltjuk, benne van a jelenük és hordozza jövőjüket is. Nincs két egyforma csűr, még akkor sem, ha első látásra oly hasonlóak is. Megmutatkozik benne a gazda egyedisége és leleményessége. Ugyanígy nincs egyforma csűr Horváth Levente képein sem. Itt azonban már nemcsak a táj és a gazda egyedisége jelenik meg, hanem az alkotó ember belső világának sokszínűsége is. Az alkotó szinte egyesül a témával, az önmagát megmutatni vágyó, a természetben élő és alkotó, állandóan fejlődni és harmóniára törekvő emberrel.

Ahogy a zseniális Reigl Judit, aki a művészetében feloldotta az absztrakt és a figurális festészet közötti ellentétet, úgy próbálkozik Horváth Levente is megtalálni a láthatót és a láthatatlant. A Csűrképek bizonyítják, jó úton jár.

SÁRI ZSOLT

Kút bádognól, *olaj, vászon, 60 x 80 cm, 2023*

Keresztapám, olaj, vászon, 110 x 150 cm, 2022

Nagymama, olaj, vászon, 110 x 150 cm, 2022

HORVÁTH LEVENTE 1977-ben született Gyergyószentmiklóson, az elemi iskolát Gyergyóalfaluban végezte, a csíkszeredai Nagy István Zene- és Képzőművészeti Líceumban érettségizett, majd a budapesti Magyar Képzőművészeti Egyetem festő szakán diplomázott Gaál József tanítványaként. Hazatérését követően Zsobokra költözött, kalotaszegi alszegi részén található faluba. Jelenleg ott él családjával és alkot, négy gyerek apja.

Egyéni kiállítások:

2024 Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, HU
2021 Lábasház, Sepsiszentgyörgy, RO
2019 L'autre Cafe, Kolozsvár, RO
2018 Lábasház, Sepsiszentgyörgy, RO
2014 Csűrkiállítás, Zsobok, RO
2008 Muzeul Tarisznyás Márton Múzeum, Gyergyószentmiklós, RO
2007 Párbeszéd Háza, Budapest, HU
Kriterion Galéria, Csíkszereda, RO
Magyar Kultúra Alapítvány, Budai vár, Budapest, HU
2003 Padles Galéria, Kisgyőr, HU

20 Csoportos kiállítások:

2023 Csűrprogram kiállítás, Bikfalva, RO
DÉJÁ VU – II. Erdélyi Kortárs Képzőművészeti Seregszemle, Sepsiszentgyörgy, RO
2022 Természeti Kohézió, Etyeki Műhely Alapítvány, Etyek, HU
2021 Köztéri műterem, Mamú és Kárpát-medencei Művészeti Népfőiskola, Kápolnásnyék, HU
Paralel, Emük, Sepsiszentgyörgy, RO
2020 "Ledöntsük? Ne döntsük le?", Kolozsvári Szépművészeti Múzeum, Kolozsvár, RO
2019 „Transzmisszió”, MMA – EMÜK, Sepsiszentgyörgy, RO
„Zöldhatár”, Vajda Lajos stúdió Szentendre, HU
2018 „Hit és Szabadság” EMÜK, Sepsiszentgyörgy, RO
2016 „Pulzus”, Székelyudvarhely, RO
2014 „Barcsay 25”, Művészetmalom, Szentendre, HU
2010 „Korkép” Gyergyószárhegyi Nemzetközi Művésztelep, Lázár kastély, Gyergyószárhegy, RO
Mednyánszky Galéria, Budapest, HU
2009 Vajda Lajos Emlékmúzeum, Szentendre, HU
2008 Fiatal Képzőművészek Nemzetközi Biennáléja, Művészetmalom, Szentendre, HU
2007 „Az Új MAMŰ tagok munkái” MAMŰ Galéria, Budapest, HU

2006 „Korkép” Gyergyószárhegyi Nemzetközi Művésztelep, Lázár kastély, Gyergyószárhegy, RO
2005 Egyetemközpont, Antalya, TR
1995 Szabadka, SRB

Díjak, ösztöndíjak:

2023 NKA Alkotói Ösztöndíj
2020 Hargitai Szalon
2010 Communitas Alkotói Ösztöndíj
NKA Alkotói Ösztöndíj
2008 NKA Alkotói Ösztöndíj
2007 Barcsay-díj
2001–2006 Pro Professione Alapítvány
1995 Országos Festészeti Díj-Konstanca

Zsobok 1, *olaj, vászon, 60 x 50 cm, 2023*

Lakóca Egyesület kiállítása, 2018, Szilágy Megyei Művelődési és Művészeti Központ, Zilah, RO

Jelenlegi alkotói tevékenységem egy hosszabb, több éves folyamat része. Munkáimban a táj és ember megkopott/megviselt viszonyának újrendezésével kísérletezem. A problematika bonyolultságából adódó feszültség, a párhuzamos világok és idősíkok megjelenítései (múlt-jelen-jövő) húzódnak meg a képek rejtőszínei alatt.

Képeim nagyjából két erdélyi tájegységhez kötődnek: Gyergyóalfalu (gyergyói medence) és a kalotaszegi Zsobok - szűkebb pátriám és a jelenlegi életterem.

Mindkét általam vizsgált tájegység valamikori organikus építésze hatalmas változáson esett át, amely napjainkban is tart, ez a természeti tájra is igaz, meglehet, vizuális jóslata annak, hogy ami ma még áll, holnapra eltűnhet. A hajdani élettér, a funkciójukat veszítő

terek a szemünk láttára úsznak át az emlékezés dimenziójába.

Néhány éve egy festmény sorozatot indítottam útjára amelynek a *Csűrmemória* címet adtam. A festmény sorozathoz szervesen kapcsolódó fotó és videó munkáim, valamint a fa, fém elemeket és olajfestményeket felhasználó installációk tágítják a tér és az idő dimenzióit.

Kivénhedt, rozszant istállóajtók, ablakok, leppentők, kiskapuk felhasználásával egy térspecifikus installációt is készítettem, ezek az elemek nyitott vagy csukott állapotukban egy-egy festményre engednek rálátást.

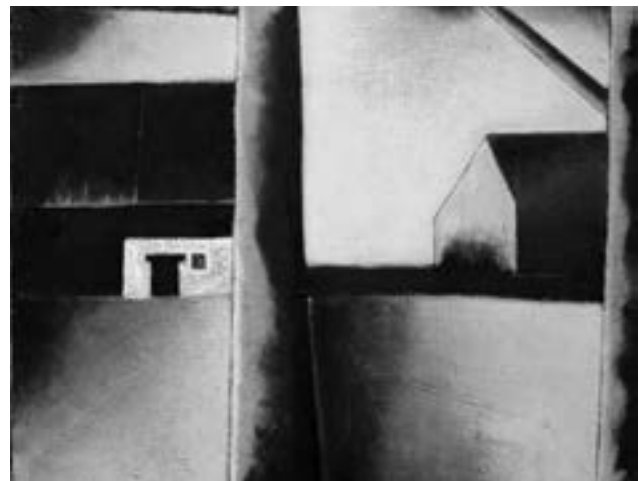
Az újabb munkáimban különböző korjelek (egy-másra torlódó időrétegek) keveredésével kísérletezem.

Csűrmemória II, Szárhegy, olaj, vászon, 100 x 120 cm, 2016

Csűr fákkal II, 76 x 90cm, olaj, vászon, 2017

Felhő szelet, *fa, pigment, plexitol, akril*,
62 x 78 x 5 cm, 2023–2024

Lebegő csűr 1, *fa, pigment, plexitol, akril*,
76 x 80,5 x 5 cm, 2023–2024

30

Péter Janinál, *olaj, vászon*, 110 x 150 cm, 2023

Lebegő csűr 1, fa, pigment, plextol, akril,
76 x 80,5 x 5 cm, 2023–2024

Csűrbarátok, olaj, vászon, 50 x 60 cm, 2023

Paletta a mennyezeten, olaj, vászon, 110 x 150 cm, 2023

Lakatos-Fleisz Katalin

Képzelt beszélgetés Dsida Jenővel

– Azt javaslom, mellőzzük az interjúkra jellemző kötelező formákat. A szerepjátszás kényszerét. Legyen ez egy amolyan baráti beszélgetés, amikor nem a szavakra figyelünk. Én is mellőzöm a *mikor kezdett el verset írni* típusú kötelező kérdéseket. Engedjük magukat a dolgokat szóhoz jutni.

– Egy olyan beszélgetésre gondol, amiből nem tudni, mi kerekedik ki a végén? Erre én is kíváncsi vagyok. Beszélni a beszélgetésről már egy jó kezdet.

– Verseiben is úgy érzem, hogy beszél. Hozzám beszél. A szólás gesztusa erősebb még a szavaknál is. Felkavaró, kifordít önmagamból. Szinte nyelvet megelőző, talán csak a zene van közel hozzá. Mert a zene és a szó is egyaránt lehet mondás.

– Lehet, hogy így van. Nem tudom. Én nem tudnám ezt ilyen szépen megfogalmazni. Sajnos azt hiszem, a verseimről egyáltalán nem tudok beszélni. A dolgokról tudok beszélni, amikből aztán lehet, hogy vers lesz. Az idillről például. Jaj, nagyon fontos az idill. A derű, a kancsó bor a falusi tornácon. És hogy ezen a tornácon jó hűvös van. Csak az aranyfüst haj! Csak a lilakék! Félek, hogy a versekben ezt túl egyszerűnek tartják. Mert csak a tragikus az igazán komoly dolog. A beteljesületlen, aminek nyomán folytan lógó orral kullogunk. Ettől aztán folytonosan rossz kedvünk lesz, és ebből lesz valami vers.

– Akkor ezek szerint az irodalom tragikumkereése túlzásokba esik?

– Tragikum nélkül nincs emberi élet. Aki ezt letagadja, hazudik. Nézze csak meg ezt a legyet, ahogy a két ablakszárny közé szorulva, folyton az üvegnek ütődik, nem tanul az ütésekéből. Most még bírja, de ahogy beköszönt az ősz, és egyre hidegebb lesz, egyszer csak ott marad felfordulva, hat lábbal az égnek. A tragikum rossz, a tragikum sötét, de ha észreveszed a tragikumot, az nem jelenti azt, hogy az idillt nem. Ugyanakkor a sötét azzal együtt, hogy csak eltakarja a dolgokat, ki is élezheti a látást.

– Van is egy verse a *Légyhullás*, ami nagyon megkapóan mondja el, hogy a legyek, míg életükben a „bomlás sötét nektárját szürcsölik” az „ősz tisztult leheletében” elhullva „reménytelen, beteg nosztal-

LAKATOS-FLEISZ KATALIN tanár Nagykárolyban született 1978-ban. Debrecenben és Finnországban doktorált, a BBTE szatmárnémeti tagozatán óraadó tanár. Tanulmányai, esszéi, kritikái jelennek meg hazai és magyarországi folyóiratokban.

giával” álmodják vissza a föld szennyét és rothadását. Nekem azt mondja ez a vers, hogy nem csak ott van a tragikum, ahol mi rendszerint elgondoljuk. A vágyaink nem teljesülésében például. Az is tragikum, ha egész életünkben vágyaink szerint éltünk.

– Így kimondva ez sem igaz. De nem a maga hibája, a fogalmi nyelv hibája ez. Hogy szembeállít, és a szembeállítás az igazság illúzióját adja. Mert az ellentét mindig hatásosabb. Ezért jó a versnyelv, hogy az *igazi* a maga áramló sokértelműségében mutatkozik meg. Annál, hogy egy szekér poroszkál az úton és „csillogva úszkál, leng a por” többet nemigen mondhatunk. És mégis, abban a pillanatban, ahogy észre vesszük ezt a poroszkáló szekeret a poros úton, ezek a hétköznapi szavak megtelnek feszültséggel. Csak a ráirányuló tekintetben lesz a porfelhő mértani rend szerint formázott aranypor-oszlop.

– *Igazit* mondott és nem *igazat*. Van a kettő között különbség?

– Az *igaz* félrevezető, mert alatta valamilyen fogalmailag is megfogható minden körülmények közötti érvényest értünk. Az *igazinak* nincs ilyen fogalmi fedezete. Ha azt mondom, megtaláltam az igazit, az csak számomra *igazi*, nem tudom megmagyarázni, nem is tartozik másra. Az *igazinak* fogalmi megfelelője nincs, de hatása igen: ha észreveszem, onnantól átértékelődnek a dolgok, más lesz a fontos, mint eddig. Vagy a fontos még fontosabbá válik. Ilyen *igazi* a vers is.

– A *Kalendárium szonettekben* versciklus *Július* – *A magányosság dicsérete* című versében áll a következő három sor: „*Fiat fogantak pozsgás asszonyok;/*

zöld és dúsnedvű, mérges nagy növény/volt az élet: beteljesült, konok.”

– Talán ez is az igazinak egy formája, a júliusi élet beteljesült konoksága. Jól gondolom?

– A dolgokat, ahogy az észrevétel pillanatában megmutatkoznak, nem lehet szétválasztani. Ugyanaz, ami életet ad, gyilkos is lehet. A beteljesültség könyörtelen. De épp innen ered a csoda: ha a júliusi napverésben megtaláljuk azt a romos klastromot, aminek az árnyékában megpihenhetünk. Ha az érett, eddig csak a maga feje után szaladó férfi elkezd a nőhöz alkalmazkodni, egyszer csak már az ő érdeke lesz a fontos.

– Egyik versében (hosszú latin címe van) Istent a vágy legtestibb, legerotikusabb szókészletével hívogatja, ahol a beszélő egyedülléte, szerelmi légyottra csábító magány. Mi ez, misztikus szenteket megidéző hang? Világszerelem? Mit jelent Önnek az erotika?

– Azt hiszem, az erotika kapcsán vezet félre legjobban a nyelv. Amikor a logika uralja a gondolkodásunkat. És a logika durván leegyszerűsít. Merthogy az erotika kevés, a szeretet a minden. Így van ez még a keresztény gondolkodásban is. Hogy valamit kiemeljünk, mondjuk a szeretetet, hogy érveljünk mellette, szembe kell állítanunk valamivel. Ezért húzza a vágy a rövidebbet. A vágy lesz az a negatív, ami a fény felé fordítva vegytisztán mutatja meg a szeretetet. Hogy még élesebb legyen az érv, szegény vágyat még jól földbe is döngöljük, meghempergetjük sárban és testnedvekben, hogy a szeretet légiessége még jobban kitűnjön. A vágy olyan lesz, mint zsíros konc, amit bekebelezve végre jólesően ejtőzhetünk. Vad vágy egyenlő szaftos hús. Ezért kell a vágy: az éhség miatt. Ezzel szemben a szeretet nem akar semmit, csakis szolgálni.

Pedig, ha kicsit belegondolunk, és elengedjük a szembeállítást, rájöhetünk, hogy a vágy nagyon is éteri. A legéteribb dolog, ami csak létezik. Semmiféle testi éhséghez nincs köze. Mert van-e éteribb annál, hogy valami jön és megy, közben pedig a teljes jelenlétet követeli? Hogy a vonzás kell felé fordulnod mindig, mint a napraforgó, miközben riadtan figye-

led, hogy felhők járnak az égen? A vágyban csak úgy vagyunk testek, ahogy a virágok azok.

– Visszatérve a tragikumra, vannak azért igazi, biblikusán súlyos versei is, a *Nagycsütörtök* például.

– Volt már szívbeteg valaha is? Ha igen, akkor tudja, ebből a váróteremből nincs kiszállás. Hiába indulnak szerte vonatok körülötted, egyik sem a te vonatod. A te vonatod folyton késik. Csakis a várakozásban létezik. Hogy Kocsárdon várakozol vagy másutt, mindegy. A váróteremben hiába vannak még körülötted, mindenki ajult alvásba zuhant. Ilyenkor hiába gondolsz valami remélt feltámadásra. Csak ez a nagycsütörtök, ez a valóság.

– Krisztus ott az Olajfák hegyén, amikor megsejti a szenvedését, akkor a legemberibb. Az ember, amikor átéli Krisztus verítékezését, átéli az istenit?

– A szenvedés nem az istenséghez tartozik. Csak az ember szenved – és ebben eszmél magára, hogy „csak” ember, és nem isten. Az isteni nem maga a szenvedés, hanem lemondás az isteniről az emberhez való közelség javára. Az együtt-érzés. Krisztus szegény, szenvedő ember – lecsupaszítva minden égitől. Csak ez az istenitől való lecsupaszítottság tudja megmutatni a szenvedést a maga valójában.

– Ugyanez az arc ez, mint a *Krisztus* című versében, amely a festett istenarc szépségét torz hamisításnak látja.

– Az, hogy szeretnénk megszépíteni a dolgokat, természetes. Különösen a szentség, az áhítat tárgyait. Minden stilizálás szépítés. A piros szín önmagában vonzó, ha Krisztust vérvörös palástban szerepel Pilátus előtt, már a szín révén gyönyörködött. És a szavakkal hogy van ez? Ha azt mondom, például a *Krisztus* című versben, hogy „*sovány, széltől-naptól cserzett arcodon/bronzvörösre gyúlt a sárgaság s két/parázsló szemedből sisteregve hullottak/borzas szakálladra az Isten könnyei*” – ez a Krisztus nem szép alak egyáltalán. Mégis szép, mert valami belső égés van benne. Hiába poros ez a Krisztus, mégsem hétköznapi. Hogy úgy mondjam: a por, a ráakódott súly izzik benne. A festék előbb-utóbb, de mindig lekopik.

Sikerült gyerek voltam?

Részlet az *Am fost un copil reușit?* című önéletrajzi kötetből

22.

Nagyanyám nem az igazi nagyanyám volt, hanem anyám egyik nagynénje. Anyám korán elvezítette szüleit. Apja székely volt, Ráduly Mihály, szabóműhelye volt Sepsiszentgyörgyön. Bohém ember volt, szeretett inni, és gyakran megesett, hogy éjjel a műhely cementpadlóján aludt. Valószínűleg ez okozta a halálát is: tüdőbajos lett, és harmincévesen meghalt, három gyermeket hagyva maga után: anyámat és két fiút, Istvánt és Bélát. Pista bácsit én is ismertem; Béla gyermekkorában halt meg valami csontbetegségben, és csak annyit tudok róla, hogy rendkívüli rajz tehetséggel volt megáldva.

Ráduly Mihály után maradt néhány családi relikvia: pár, a balkáni frontról feladott levelezőlap (mert harcolt az első világháborúban), de elsősorban egy bordó bársonyba kötött füzet, amelybe verseket írt. Szép, kalligrafikus kézírása volt, amely – mint később ráébredtem – megdöbbentően hasonlított... Cezar Ivănescuéra.

34

Anyai nagyanyám, lánykori nevén Maria Toma ürmösi román volt, a sepsiszentgyörgyi dohánygyárban dolgozott, és ugyancsak korán meghalt vérmérgezésben. Gyermekkorát anyám Sepsiszentgyörgyön töltötte, és úgy tudom, megkedvelte egy ottani valódi bárónő, a híres Bánffy család rokona. Miután szülei elhaltak, örökbe fogadta brassói nagynénje, Feller Elena (akit itt nagyanyámnak nevezek). Az apácákhoz járt iskolába, dacos, fegyelmezetlen diáklány volt, végül félbehagyta tanulmányait, beállt tanoncnak egy varrodába. Úgy tűnik hát, a tűt-gyűszűt génjeimben hordozom, habár egy gombot sem tudok felvarrni. És ha már a nagyszüleimről van szó, mondok egy-két szót az apám szüleiről is, akiket csak a családi legendáriumból ismerek. Nagyapám, Teodor Alecu és Petrică fivéreivel egyetemben Albániából érkezett Bukarestbe, valószínűleg egy vérbosszúval kapcsolatos história következtében (egyike a híres albán vérbosszúknak, amelyekről Ismail Kadare ír), mivel Bukarestben felvette a Soviany nevet. Nem tudom (apám sem tudta), mi volt a valódi vezetékneve. A családi szájhagyomány szerint Soviany vagy Sovjan egy kis település Albániában, a mendemondát nemrég igazolta Vanina Bojikova fordítóm és barátóm: a helység csakugyan létezik. És nem szeretnék meghalni, mielőtt el nem látogatnék... Sovianyba! Apai nagyanyámról keveset tudok:

Ioanának hívták, aromán volt, ő is fiatalon halt meg, és (láttam a fényképeit!) nagyon szép volt. Így néz ki röviden a pedigrém. Mindenféle nemzet keveréke vagyok, melyek közül mégiscsak a román (vagy, ha úgy kívánják, a balkáni) az uralkodó. És itt, a Balkánon az identitás annyira bizonytalan!

23.

Kétnyelvű gyerek voltam: nálunk románul és magyarul egyaránt beszéltek. Apámmal románul kellett beszélni: nem tudott magyarul, valószínűleg értette, de nem volt hajlandó megszólalni: soha egy szót nem hallottam kiejteni magyarul. Anyám és nagyanyám viszont magyarul beszéltek egymással. Ugyancsak magyarul beszélt nagyanyám látogatóinak többsége is, bár egy részük (Tampáné, Ionescuné) román volt. Az Aurel Vlaicu utcában a kétnyelvűség általános jelenség volt. Románul azért valamivel jobban beszélhettem, mert amikor elérkezett az idő, hogy óvodába adjanak, úgy döntöttek, a magyarba fogok járni (nagyanyám verdiktuma szerint, aki családjában a döntés jogával bírt), mert nem beszéltem elég jól magyarul. Semmi kedvet nem éreztem az óvodába menéshez: sem a románba, sem a magyarba. Úgy hallottam, az egy olyan hely, ahol injekciókat adnak az embernek, márpedig az injekciók képezték gyermekkorom egyik rémálmát. És amikor az óvoda első napján a kiscsoport szobájában megláttam egy üveges szekrényt mindenféle gyógyszeres dobozzal, halálos félelem fogott el. Meg voltam győződve, hogy egy perc sem telik el, máris fenekemben lesz a fecskendő. Kihhasználva a kezdeti zűrzavart, úgy döntöttem, kerekét oldok. Előbb kislisszoltam az udvarra, majd az utcára, amint szabadnak éreztem magam, futásnak eredtem hazafelé. A szabadságom azonban pusztán illúzió volt, mert az óvónő, aki jóval éberebb volt, mint hittem, tüstént észrevette eltűnésemet, szinte rögtön utolért, és amikor már azt hittem, enyém a világ, egyszer csak megfogták a kezem. Nem volt menekvés, minden ellenállás hasztalan lett volna. Megadtam magam: lesütött fejjel, könnyeimet visszafojtva hagy-

OCTAVIAN SOVIANY költő, prózaíró, műfordító, (1954, Brassó). *Magellán sarka* című verseskötete nemrég jelent meg magyarul, Király Zoltán fordításában (Lector Kiadó, Marosvásárhely).

tam, hogy visszavigyenek, és leültessenek egy kisszék-
re, várva az injekcióstűt, amely csak nem jött, és ami
azt illeti, az óvoda két éve alatt egyszer sem mutatko-
zott. Az óvoda ettől még nem lett szimpatikusabb. (...)

(*Időközben Sovianyék hosszabb időt töltenek
bukaresti rokonaiknál.*)

27.

A skarlát előtt elkövetkezett még a polipműtét is.
Szegény porhüvelyem ellen ezt a merényletet Tanți
néni eszelte ki. A Soviany család fejének számított,
szava nagy tekintélynek örvendett. Életpályája maga-
sabbra ívelt a fivéréinél: a Nemzetiben volt színésznő,
és a két világháború között férjhez ment a királyi
gárda egyik tisztjéhez. E nagynénit, akiről azt rebes-
gették, hogy homályos szálak fűzik Ion Dacianhoz
[*híres román tenor, ford. megj.*], legalábbis a szűk csa-
ládi körben a különleges teremtmények aurája vette
körül. Nem tudom, hogy nagy színésznő volt-e, de az
biztos, hogy gyönyörű. Színpadon nem láttam soha,
csak rádióban hallottam, Emilia, Jágó felesége szere-
pében az *Othelló*-ban. Színészi karrierje a háború előtt
volt a zeniten, amikor a hírek szerint nagy sikere volt
Schiller *Stuart Máriájának* címszerepében.

A kommunisták hatalomra jutása után egyre
több problémája volt a színházban; csak kis szere-
pekhez jutott, ha egyáltalán játszhatott. Férje gárda-
tisztja múltja volt a ludas, akitől formailag el kellett
válnia, bár továbbra is együtt éltek. Vică bácsi, haj-
szál híján ugyan, de megúsza, hogy politikai alapon
elítéljék. Hála annak, hogy nem harcolt az orosz
fronton, ezredesi rangban tartalékos állományba
helyezték, tekintélyes nyugdíjnak örvendett, viszont
nem mentesült a Szekuritáté kitüntető figyelmétől.

Amennyire én ismertem őket, homlokegyenest
különböztek: a nő költői lény, s mint minden ilyen,
vonzódott a misztikumhoz, az életben is enyhén szín-
padias, ripacs volt, ami elárulta színésznő mivoltát,
míg a férfi mindkét lábával a földön járt, szenvedélye-
sen érdekelték a reáltudományok, ideje nagy részét a
Matematikai lapok feladataival vagy tudománynép-
szerúsító művek olvasásával töltötte. Ám egyvalami
közös volt Tanți nényben és Vică bácsiban: a majd-
hogynem mániákus aggodás Mihaela lányuk egész-
ségéért. Külön főztek neki, különleges receptek sze-
rint, vitaminokkal tömték, az asztalnál Vică bácsi
ölében ült, és ha nem evett meg mindent, amit a
tányéjára tettek, apja igencsak szokatlan módszert
vetett be... megszurta egy tűvel. Magától értetődő,
hogy már rég kivették a manduláját is, a polipját is.

Engem, aki tudtam Bolintineanut szavalni, és
ötévesen (a rádiószínház hatása!) Shakespeare volt
a szenvedélyem, Tanți néni kikiáltott kedvenc uno-

kaöccsének. Elkezdett az egészségemmel is foglal-
kozni: recepteket írt anyámnak, melyeket Mihaelán
már alaposan kipróbált, odatette, hogy vásároljon
nekem vitaminokat; ezek között díszhelyet foglalt el
az akkor híres Cavit, melyet egyes gyerekek kedvtel-
ve szopogattak. Bennem viszont undort keltett, egy-
szerűen nem bírtam lenyelni, és miután az évek
során meglehetősen jártasságra tettem szert a szesz-
esitalok terén, szívemre tett kézzel jelenthetem ki,
hogy a Cavit ízénél csak a masztikáé undorítóbb!

Tanți néni nem elégedett meg az ételreceptek-
kel és a vitaminokkal. Egy napon arra ébredtem,
hogy ellentmondást nem tűrő hangon közölte
anyámmal: sürgősen ki kell venni a polipomat és a
mandulámat. A polippal kezdjük! Ismer egy kitűnő
fül-orr-gégészt! Egy professzort!

Akkoriban a mandula- és vakbélkivétel afféle
divat volt: mindenkit, főként a gyerekeket, megmű-
töttek akkor is, ha kutya bajuk sem volt. Nem tudom,
ki ítélte úgy, hogy egészségesebb e szervek nélkül!
Anyám az elején nem mutatott nagy hajlandóságot,
de Tanți nénynek hatalmas meggyőzőereje volt.
Hozott egy broszúrát, melynek minden egyes sorát
felolvasta hibátlan dikcióval, s így megtudhattuk,
hogy a polip nagy fertőzőgóc, minden volt, jelenbé-
li és elkövetkezendő kór oka, és ha nem műtik ki,
hosszú távon biztos halálra számíthatunk. Ki nem
adta volna be a derekát ilyen érvek hallatán? Anyám
is megtört, főként, miután Tanți néni felajánlotta,
hogy a műtét költségét magára vállalja.

Mielőtt a kínzókamrába hurcolt volna, nagyné-
ném arra gondolt, tart nekem egy kis kiképzést: azt
mondta, egyáltalán nem fog fájni, Mihaelának sem
fájt, de ha mégis fájna egy picit, és szidni akarnám
az orvost, szidjam... magyarul. Én nemigen értettem,
hogy jön ide a szidás; gondoltam, része a műtéti
eljárásnak, úgyhogy megígértem Tanți nénynek,
hogy úgy teszek, ahogy ő mondta.

Így esett, hogy egy szép téli reggelen beültettek
a fül-orr-gégész székébe, aki, miután alaposan tanul-
mányozta orrlyukaim mélyét, nekifogott, hogy vala-
mi drótokat szúrjon beléjük. Én, reszketve, mint a
nyárfalevél, úgy döntöttem, eljött a szitkozódás
ideje. Felülkerekedtem hát eredendő gátlásaimon,
és egy cifra „Baszom az anyádat!”-ot vágtam a derék
doktor képébe. Az döbbenet pislogott, majd meg-
kérdezte: „Te beszélsz magyarul?”

Tanți néni képe céklavörös lett, s gyanítom,
majd a föld alá süllyedt szégyenében.

Gálfalvi Ágnes fordítása

Milyen vezetőnek lenni nőként, ma Romániában? Érzékelünk-e valamilyen előnyt vagy hátrányt? Vajon hogyan fogadják az ismerősök, családok, barátok, amikor kiderül rólunk, hogy kisebb-nagyobb intézmények élén állunk? Kikkel könnyebb-nehezebb együtt dolgozni: a férfakkal vagy a nőkkel? Vajon mi lehet ennek az oka?

(Maier Enikő)

Véleményem szerint jó női vezetőnek lenni Romániában, persze azt már a karrierem legelején is éreztem, hogy nekem nőként többet kellett „odatennem”, mint a férfikollégáimnak. Ehhez az idők során gyakorlatilag hozzá is szoktam. Amikor elkezdtem a felsőoktatásban dolgozni, nagyon sok olyan gondolatom volt, hogy nekem is olyannak kell lennem, mint a férfikollégáimnak. Azután, ahogyan teltek az évek és egyre jobban foglalkoztatott, hogy milyen is a jó vezető, ez teljesen megváltozott bennem. Ma már sokkal nagyobb előnyt látok abban, hogy nő vagyok, mint évekkkel ezelőtt. Nőnek lenni jó, és számomra fontos, hogy megmaradjak nőnek. Az évek során részt vettem olyan megbeszélésen, amikor megkértek, hogy egy illetőnek, aki valamikor híres volt, kavarjam meg a cukrot a kávéjában. Akkor és ott egy kicsit megütköztem ezen, hiszen már dékánként dolgoztam, de az igazat megvallva ilyenkor mindig arra gondolok, hogy a hasonló megnyilvánulások nem engem, hanem azokat minősítik, akik ilyen helyzeteket teremtenek. Szerencsésnek tartom magam, mert dolgoztam svájci és amerikai egyetemeken is, és nagyon sokat tanultam tőlük. Számomra a vezetés elsősorban szolgálat és felelősség. A nap nem kel fel másképpen a számomra, mert vezető vagyok, de van lehetőségem azon dolgozni, hogy a dolgok jobban és hatékonyabban menjenek.

Szerintem a családom nagyon jól kezeli azt, hogy vezető vagyok. Időnként a testvérem szokott viccelődni velem a pozícióm kapcsán, de igazán ez nem kérdés a családi ebédeken. Ahogyan a testvérem szokott fogalmazni, én továbbra is a bugyiban szaladgáló kistestvére vagyok, ami abszolút igaz. Ha nem a munkám révén kerülök kapcsolatba emberekkel, akkor a legtöbb esetben csak annyit szoktam mondani, hogy angoltanár vagyok, a többi fokozatot nem szoktam felsorolni. A baráti kapcsolatokban

nem hiszem, hogy számítana vagy legalábbis számomra nem fontos, hogy ki milyen pozíciót tölt be a munkahelyén. Számomra az ember nemtől, rangtól, bőrszíntől függetlenül lehet jó vagy rossz. A barátaimat nem a munkahelyükön betöltött szerepük alapján szoktam megítélni. Nem egy esetben előfordult már, hogy igazán azt sem tudtam, kinek mi a feladata a munkahelyén, és csak a későbbiek során derült ki, hogy az illető vezető. Azt persze szoktam tapasztalni, hogy

az emberekben van egy nem túl vonzó kép a női vezetőkről, és valami parancsolgató, még a kákán is csomót kereső személyt várnak, aztán idővel látják, hogy ez nem igaz.

Számomra nincs különbség a női és a férfi munkatársaim között, nagyon sok férfi pont annyira hisztis vagy „drámakirálynő”, mint a nők. Én magam nem tartozom igazán ebbe a kategóriába, nem szoktam siránkozni, inkább arra törekszem, hogyha érzem, hogy fáradt vagyok, akkor igyekszem kipihenni magam, és nem másokra kiönteni a saját problémáimat.

A férfiakat amúgy elkényeztette a társadalom, és tényleg sokszor azt gondolják, hogy nekik alaptól járnak dolgok. A jó csapathoz szerintem kell a női és a férfi energia egyaránt. Amint már fentebb is elmondtam, nőnek lenni jó, de vezetőként nem mindig egyszerű annak maradni. Számomra nagy kihívást jelent az, hogy ne engedjem magam olyan irányba elmenni, ahol már csak az eredmények és nem az emberi tényező a fontos. Szeretek eredményes lenni, de ha választanom kellene az eredmények és

MAIOR ENIKŐ (1974, Nagyvárad) angoltanár, kutató, a Partiumi Keresztény Egyetem rektorhelyettese.

MAGYARI SÁRA nyelvész, újságíró, a PKE docense. 1976-ban született Nagybodófalván. Rovata van a Temesvári Rádióban és a Nyugati Jelenben. Legutóbbi kötete: *Tandem* (Holnap Könyvek Kiadó, 2024).

Magyari Sára rovata

Női vezetők a cukorkavaráson túl

az emberség között, akkor mindenképpen az utóbbit választanám. Ez számomra egy nagyon tudatos döntés, amelyet a jövőben is szeretnék megtartani és aszerint tevékenykedni.

(Magyari Sára)

Már nagyon fiatalon, alig húszévesen a Temesvári Magyar Ifjúsági Szervet alelnökévé választottak. Egy férfi elnök és egy másik férfi alelnök mellé. Soha nem éreztem, hogy bármilyen probléma adódna abból, hogy nő vagyok. Vagy, hogy ők férfiak. Jól dolgoztunk együtt. És jókat veszekedtünk. De nem hinném, hogy nemi jellegű viták voltak, inkább csak értékrendbeliek. Aztán olyan 25 évesen szerettem volna politikai útra indulni (de jó, hogy nem sikerült!), és egy nagyobb gyűlésen, ahol nem is ismerték a képességeimet, elhangzott egy öregúr szájából: maradjak csak az asszonyi kötelességeim mellett! Amelyeket – szerencsére – nem részletezett. Akkor nagyon rosszul esett.

Pár évvel később létrehoztuk a Start Tanácsadó és Továbbképző Irodát, amely nonprofit szerveződésként működik, s annak immár húsz éve én vagyok a vezetője. Ugyan nem tapasztaltam nyilvánosan, hogy nőként félreállítanának, azért egyre inkább éreztem, hogy a férfiakkal nem olyan egyszerű.

Különböző munkahelyeim voltak, ahol kisebb-nagyobb vezetői pozíciókat töltöttem be. Létrehoztam intézményeket, fenntartottam őket, és volt, ahol, amikor nem éreztem nemi megkülönböztetést, volt, ahol igen. Egyre többet tanultam arról, hogyan lehet férfiakat motiválni és hogyan nőket. Hogyan lehet egyikkel, hogyan a másikkal csapatban dolgozni? Voltak férfiak, akik elfogadták az alárendelt szerepet, mert képesek voltak inkább szakmai szempontokat érvényesíteni, és volt az a mondat pár éve, amely elindított egy másfajta kutatási téma irányába: – *Nem gondolod tán, hogy egy férfi hallgatni fog egy nő szavára!* Mondta egy férfi.

Addigra már megéltem hideget-meleget, bár letettem egy s mást az asztalra, de ez a mondat valahogyan fejbe kólintott. Márpedig a mi szűkebb-tágabb pátriánkban vannak rózsaszín és kék diplomák. És ez nemcsak férfioldalról van így, hanem nőiről is.

Csoportos kutatási projektek vezetésekor ismét találkoztam a jelenséggel: a határidőt, a feladatot a női kollégák jobban teljesítették, mint a férfiak. Pedig olyankor nincs pardon, hiszen online felüle-

tekkel dolgozunk, amelyek adott időben működnek, aztán leállnak. Nem nagyon lehet napokat késni egy-egy dokumentum feltöltésével, mert leáll a rendszer. És ez így van jól. Hiszen nem vagyunk időtolvajok.

Mikor egy nagyobb intézményrésznek voltam a vezetője magánemberként éreztem, a nők egy része felnézett rám. Az idősebb családtagok, rokonok többször jelezték, örülnek neki, és gyakran mesélték, ők nem juthattak ilyen pozícióba, mert akkor még nőként nem lehetett. Érdekes módon a férfirokonság inkább rosszallását fejezte ki, de nőktől is megkaptam: akkor ki főz, ki takarít otthon? Én. Mert jó időbeosztással és egyenlő munkamegosztással ez megvalósítható. De inkább csúnyán néztek rám, mint elismerően.

Annyira szeretném azt írni, hogy emberi minőség kérdése, hogy kivel könnyebb-nehezebb dolgoznom. De én nem ezt tapasztaltam. Az én esetemben sokkal könnyebb volt nőekkel együtt dolgoznom. Valahogy húzósabbak, pontosabbak voltak. És itt most nem is beszélhetünk régiós különbségekről.

Aztán jött a *Tandem* rovat. Ahol nem intézményvezető voltam ugyan, de rovatvezető. Azaz valamiféle vezetői magatartást csak gyakorolnom kellett, hogy megszülessenek ezek az írások. Ebben az esetben soha, semmilyen különbséget nem észleltem férfiak és nők között. Sőt, a tandemező urak munkaetikája halványította bennem azokat a kudarcélményeket, amelyeket régebben nemi alapon tapasztaltam. Talán az egyik legszebb példája ennek, hogy amikor az egyik igen magas beosztású, sokat dolgozó férfikolléga határidőre elküldte írását, és én megköszöntem neki, kiemelve, mennyire örülök, hogy tartotta a határidőt, jött tőle a válasz: – *Sára, veled nem lehet packázni.*

Sok kutatás bizonyítja, még mindig kevés környezetünkben a női vezető annak ellenére, hogy jól végzik munkájukat, megbízhatóak, jól motiválják az alkalmazottakat. Ennek ellenére egyre több helyre hívnak – nők is, férfiak is – beszéljek nekik a női vezetésről. Mert érzékelik, érzékeljük, hogy az valamiben más. Talán leginkább abban, hogy a férfi vezet, a nő irányít. És ez másfajta viselkedés. Nőként inkább az inspirálás, az összekötés, a kapcsolatteremtés a motiváló, az elismerés visz előre, és a csatlódottság őszinte kifejezése, ha valaki elbaltázza. De ezt női módon kell(ene) működtetni. Mert előbbre visz, sőt: határ a csillagos ég...

Bakó Endre

Jókai napjai Nagyváradon

Az író halálának 120. évfordulójára

1.

Jókai 1853-ban járt életében először Nagyváradon, átutazóban Kolozsvárra. Erről *Úti levelei* tanúskodnak: „Végre megérkeztünk Váradra. Itt már épen egy napja, hogy várakozunk a váltott lovakra, ami meglehetősen fogalmat adhat a gyorsítázási rendről. Quoniam deus nobis haec otia fecit, meglátogattam az itteni színházát, melyben Havi és Gózs dalszintársasága működik s melyben különösen a férfitagok között több igen jeles fiatal, művészt volt szerencsém megismerhetni, bár az előadott mű (Lumpaci) nem volt is egészen alkalmas tehetségeik kellő kiüntetésére. A női szereplőket a dalművekben mondják erősebbeknek. Ezúttal búcsút kell tőled vennem, kedves Sajóm, mert lovaink be vannak fogva. Isten veled. Vigyázz magadra, hogy mikor hazaérkezem, jó egészségben találjalak. Őszinte barátod J. M.¹

Személyes kapcsolat a várossal ekkor nem jött létre. Hogy Várad érintésével tért-e haza, arról nincs adat. Rávonatkozó dokumentummal legközelebb az 1870-ben alapított *Nagyvárad* c. lap szolgál: az egyre híresebb írótól megjelentette *Nem vagytok halva, ti hősök* c. ódáját, melyet az aradi vértanúk 25 évfordulójára küldött Aradra. „E gyönyörű költeményt jónak láttuk a 'Hon' után lenyomatni.” – olvassuk csillag alatt.² Hogy ez Jókai tudtával, vagy anélkül esett meg, nem tudjuk. Nem sokkal később Csepreghy Ferenc köszöntötte 50. születésnapján az „írókirályt.”³ Ezután gyakrabban – noha nem sűrűn – találkoztunk Jókai versekkel a váradi lapokban. (Első Lendvay Márton emlékére, Szeged feltámadása, Üdv Fiuménak, Mátyás király stb.) Megjelent egy részlet a *Kőszívű ember fiai* drámai feldolgozásából *Keresd a szíved* címmel.⁴

¹ Délibáb 1853. évf. 898-899. 4. Jókai Kolozsvárt; Jókai Mór *Úti levelek*

² Nagyvárad, 1874. okt. 8. 1. Segítséget adott dolgozatunkhoz Indig Ottó négykötetes bibliográfiája (A nagyváradi sajtó 1870–1914 közötti irodalmi anyagának bibliográfiája), de nem hallgathatjuk el, hogy helyenként hiányos

³ Jókai Mórhoz, Nagyvárad, 1875. febr. 23. 1.

⁴ Mutatvány Jókai drámájából. Nagyvárad, 1886. nov. 26. 1-2.

BAKÓ ENDRE irodalomtörténész, újságíró (Derecske, 1938). A Kossuth Lajos Tudományegyetemen diplomázott, volt tanár, később a *Hajdú-Bihari Napló* főszerkesztője, az *Alföld folyóirat* rovatvezetője. Legutóbbi kötete: *Váradi műhely* (tanulmányok, Holnap könyvek 2021). Debrecenben él.

Jókai második látogatására 1878. március 8-án került sor, amikor Szigligeti Ede Nagyfűzes utcai szülőházán felavatták a színíró emléktábláját. Jókai a Magyar Tudományos Akadémiát képviselte.⁵ Fehér Dezsőnek, akivel 1902. október 10-én Kolozsvárra tartva Nagyváradig egy fülkében utazott, azt mondta, még dikciózott is a Fekete Sas erkélyéről.⁶

Amikor az író működésének 50 éves jubileumát ünnepelte, Bihar vármegye és Nagyvárad egyaránt kitett magáért, kifejezte nagybecsülését, bensőséges ragaszkodását, az akkori újságnyelvén szólva: lerakta lábaihoz hódolatát. Bihar vármegye közgyűlése tett egy szép gesztust: a közgyűlésen Szunyogh Péter főjegyző indítványozta „hogy a jubileumi ünnepélyen a törvényhatóság képviselőjében leendő megjelenére, az ünnepelt üdvözlésére egy Bölöny Sándor, Hegyesi Márton és Lovassy Andor tagokból három tagú küldöttséget kiküldeni, egyúttal pedig a Jókai összes műveinek díszkiadását a vármegye köz-kórházának könyvtára számára megrendelni, s engem megbízni méltóztassék, hogy ennek ára fejében a közszükségleti alapból 200 frt-ot fizethessek ki. Nagyvárad, 1893. évi december 6-án. Alispán helyett Szunyogh Péter főjegyző. (Az alispán írta alá!) amelyet a falvak követtek.⁷ Jókai levélben mondott köszönetet Szunyogh Péternek és a megye közönségének: „Irodalmi munkásságom legszebb jutalmát

⁵ Vasárnapi Újság, 1878. 160.

⁶ Fehér Dezső: Emlékezés Jókai Móra. Nagyváradi Napló, 1904. május 7. 1-2-3.

⁷ Hajdú-Bihar megyei nemzeti levéltár IV. S 62/1894

|||||

Nagyvárad városának
1893-ban kelt, az írók
köszöntő díszes levele

találom e megtiszteltetésben, s életemnek hátralévő napjait arra szentelem, hogy azt megérdemeljem.”⁸

Nagyvárad városa díszes levélben intézett feliratot az ünnepelthez:

Nagyságos Úr! Mélyen tisztelt nagy hazafi! Nagyvárád törvényhatósági joggal felruházott város közönsége mai alulírott napon tartott rendes közgyűlésén egyhangú lelkesedéssel határozta el, hogy ötvenéves irodalmi működésének ünnepélye alkalmából, midőn a magyar nemzet az őszinte hála s az osztatlan elismerés koszorújával ékesíti föl a magyar írók fejlődésének fenséges homlokát: ő is leróvja igaz tiszteletét s kinyilatkoztatja határtalan szeretetét azon férfiú iránt, ki félszázadon keresztül folytatott bámulatos munkásságával a magyar nemzeti szellem oly alkotó-

sait hozta létre, amelyek míg egyrészt a nemzeti öntudatot erősítették, másrészt a mívelt világ tiszteletét és becsületét szerezték meg a magyar nemzet javára és büszkeségére. számára.

Keressük a szavakat és nem találjuk, hogy érzelmeinket méltóképpen fejezzük ki a nagy íróval szemben, akit a mindenható akkor adott nekünk, midőn reá a legnagyobb szükség volt; akkor tanított Hazát lángolóan szeretni, feltámadásában kitartóan hinni, midőn a haza szeretete bűn volt; midőn a feltámadásban való hitről a nagy és nehéz idők átélt legjobbaink már már kétségbeesve lemondottak.

A nemzedék, amelynek lelkébe te öntötted hitedet, melyeknek akaraterőit Te acéloztad, melyeknek szívébe a honszerelem szikráját Te élesztgetted lobogó lánggá: íme hódolnak neked; nemes büszkeséggel számlálva benned a magyar faj kiváló erényeit, a magyar talentum magas szárnyalását.

⁸ uo. IV. B. 404/a 50.

A messze terülő Alföld egyik végpontjáról, Szent László városából, mely viszontagságos történelmének egyes epizódjaival oly sokszor szerepel halhatatlan műveidben: megosztjuk a magyar nemzet örömét, kivesszük a hódolatból a magunk részét, kérve a Mindenható Gondviselést, hogy téged, hazánk nagy fiát még sokáig tartson meg ép testi és szellemi erőben a magyar nemzet javára. (Kelt Nagyvárad törvényhatósági bizottságának 1893. évi november 9-én tartott üléséből Sal Ferenc, királyi tanácsos, polgármester)

Az újság azt is elárulta, hogy a szöveget Rác Mihály főjegyző (egyébként többkötetes költő) szövegezte, az üdvözlő iratot Fiedler Károly nagyváradi műintézete állította elő, „igen csinosan, mely az ismert cégnek dicséretére válik.”⁹

A váradi lapok helyi és vendégszerzők (Mikszáth, Endrődi Sándor stb.) tollával oldalakon keresztül méltatásokkal, emlékezésekkel, sztorikkal ünnepelték a nagy regényírot és hazafit. Minden egyesület, iskola – felekezeti különbség nélkül – leróta háláját a nagy író iránt. „Csak egyben maradtunk el a többi városok mögött. Aradon, Debrecenben, Temesvárt és Szegeden Jókai-díszelőadások vannak ma a színházakban, ünnepi ódákat szavalnak és egy Jókai-színművet adnak elő. Hát minékünk ilyen gyönyörűségekben nem lehet részünk, (...)”¹⁰

„Meg akarta a Társaság ünnepelni legnagyobb élő írónk, Jókai Mór 50 éves írói működését, még 1892-ben. Lelkes levélben felkérte, hogy a tiszteletére rendezendő ünnepélyre eljőjön. Jókai késznek nyilatkozott az eljövételre, csak az volt a kérése, hogy a tervbe vett irodalmi ünnepet az országos ünnepély után rendezzük. Az országos ünnep Budapesten 1894 január 6-án volt, azon a társaság képviselője is részt vett.”¹¹

2.

1902 októberében végre a kolozsvári Mátyás-szobor avatása után visszatérőben két napot időzött

feleségével a városban, de már 1901-ben várták a házaspárt, ifjú felesége színházi fellépése ígéretében. A megözvegyült, 76 éves író ugyanis újráházasodott, feleségül vett egy Nagy Bella nevezetű 20 éves színésznőt, akinek néhány hónap múlva Pozsonyban lett volna fellépése, amit azonban a pozsonyi Jogakadémia antiszemita hallgatói megzavartak. Novemberben fogadott lánya, Feszty Árpádné letépte az író koszorúját Laborfalvy Róza sírjáról. „Mint az országban igen sokfelé, úgy Nagyváradon is a történetek megdöbbenést keltenek. Ez a város elégtételt akart szolgáltatni a legbensőbb érzéseiben megsértett írófejedelemnek. Elégtételt azzal, hogy feleségét meghívták a nagyváradi Szigligeti Színházba, vendégszereplésre. A meghívást a Szigligeti Társaság megbízásából Sipos Orbán és Dr. Bodor Károly főttkár írták Jókai Mórhoz Az ünnepelés prelúdiumaképpen pedig Ady Endre irt Jókait glorifikáló vezércikket a *Nagyváradi Napló* 1901. november 7-iki számában: „A poeta király és felesége” címen, amelyben ő is Jókaiék meghívását sürgeti. Cikkét Ady Endre így fejezi be: „A Jókai pár vagy Jókainé jövetelénél országra szóló tüntetést csináljon Nagyvárad. Minden szeretetünk, rajongásunk és — elkeseredésünk egyesüljön egy impozáns, nagyhullámú ünnepben, mely elfojtja teljesen a hitvány obskúrusok aljas lármáját. Hangos nagy tüntetésben egyesüljünk, melynek melegségét, bensőségét teljes erejében érezzék meg a szent öregember és az ő Seherezadéja, ki áldott legyen, hogy ifjúvá és boldoggá tette a mi nagy öregünket...! Várjuk, nagy ünnepelő kedvvel várjuk a királyt és királynőt, kikről tündérmesék fognak majd tündérien zengeni sok száz esztendő múlva is.”¹² Ady rövidesen egy tárcában francia és német példák segítségével foglalt állást amellet, hogy Jókai nem követett el bűnt. Jókai megköszönte a Szigligeti Társaság meghívását, de „közbejött akadályok miatt ez a vendégszereplés és a Jókai ünnep elmaradt.”¹³

1902. október 13-án a Jókai-házaspár megérkezett Váradra, és két napot időzött a városban.¹⁴ Kristóf György szerint ez volt tizedik erdélyi útjának végállomása.¹⁵ E látogatásnak bőséges egykori sajtó- és tanulmány forrása áll rendelkezésükre. A Nagyváradi

⁹ Nagyvárad város Jókaihoz. Nagyvárad, 1904. január 3. 2-3. A díszes üdvözlő irat megtalálható a Petőfi Irodalmi Múzeumban. Jókai-hagyaték, JJ 91. o., HSZ 81., JM1 147., Régi It. sz. 4151., PIM R.62.295.4. 66

¹⁰ Alba: A hétről. Nagyvárad, 1894. jan. 6. 4-5. Itt jegyezzük meg, hogy egy-két írásmű Jókait Nagyvárad díszpolgáraként emlegeti, ami azonban nem felel meg a valóságnak.

¹¹ Láng József: A Szigligeti Társaság első tíz éve. Nagyvárad, Láng József kiadása. 34.

¹² Jókai Erdélyben. A legnagyobb magyar regényíró születésének 100. évfordulóján összeállította Tabéry Géza és Incze Ernő M-V-C-C-c-X-X-V. Oradea, 1925, Sonnenfeld Adolf R. T. 179.

¹³ Láng 35.

¹⁴ Tabéry Géza és Vita Zsigmond egyaránt tévesen október 14-re, 15-re datálja a látogatást!

¹⁵ Jókai napjai Erdélyben. Pásztortűz kiadás, Cluj-Kolozsvár, 1925.

Napló már október 10-én közli, hogy a Jókai-pár átutazott Nagyváradon és hétfőn (13-án) fognak visszatérni. Ady Endre üdvözlő cikkben fogadta a házaspárt, többek között ezekkel a szavakkal: „(...) Nyolc milliós embertömegeből sohsem ragyogott ki még fej olyan ragyogással, mint a Jókai feje és kevesebb hálát az ő nagy kiválóságáért még nem tapasztalt ember Jókainál. Sienkiewitz kis dadogó gyermek. Nevét egy napon sem volna szabad a Jókaiéval emlegetni... (...) Mert Jókainál nem produkált még nagyobb magyart a török-tatórokkal vagy finn-ugorokkal rokonkodó fajta. A degenerált turáni, – mint az ellenségek mondják. És kérdés, fog-e még teremteni hozzá hasonlíthatót. Élt és munkált Jókai. Ennek a munkálásnak értéke kiszámíthatatlan. (...) Ma már hallik a becsületes hang, hogy a nagy poéta több a nagy tudósnál s a katona-nagyság, a társadalmi nagyság a poéta-nagyság mellett semmi. Alig több mint a bujálkodó nagyság vagy betörő kiválóság. Jókai a legnagyobb s legkülönb magyar. (...) Az ő! A sors választott örege. Asszonya pedig a legszentebb. Imádjuk őket s aki hisz az imádságban – imádkozik értük. – A mi legnagyobbunkkal, legkülönbünkkel folytassa a sors az ő csodáit. Jókai Mór és Jókai Mórné pedig érezzék itt Nagyváradon lelki csókjait a nagy szeretetnek, mely lehetne ezerszer nagyobb is. Óirántuk az is kevés volna.”¹⁶ A lapok nagy terjedelemben, a *Nagyvárad* és a *Nagyvárad Napló* egyaránt két teljes oldalon számolt be a házaspár érkezésről és első napi programjáról, majd egy oldalon a második nap eseményeiről és az elutazásról.

Az író fogadására a pályaudvaron (amelyet rövidesen le kellett zárni, mert a vegyes összetételű sokaság ellepte a vasúti síneket is, veszélyeztetve a közlekedés biztonságát) óriási tömeg gyűlt össze jóval a vonat érkezése előtt. Jelen volt a város közönségének színe-java, a Szigligeti Társaság tagsága, a hírlapírók és a színtársulat stb. Jókaival és feleségével délután 4 óra 9 perckor futott be a vonat. Amikor az elsőosztályú kocsi ablakában feltűnt Jókai feje, hatalmas éljenzés tört ki, a várakozók egymást tiporva igyekeztek az író közelébe jutni. A leszálló írot az újságírók fogták karon. Jókait Nagyvárad nevében Rimler Károly polgármester üdvözölte, amit az író meleg ovációtól kísérve röviden megköszönt. Hegyesi Márton tízéves kislánya is köszöntötte az írot, majd a házaspár és kísérete iskolás lányok sorfala között jutott el a város díszfogatáig, amely eleinte a tömeg miatt csak lépésben tudott haladni. Impozáns hosszú, kb. kétszáz kocsiból álló konvoj kísérte az ünnepelteteket a Rimanóczy-fogadóba, ahol a Körös partjára néző, erkélyes két szobát kaptak.

¹⁶ Jókai és Jókainé. Nagyvárad Napló 1902. október 14. 1.

Búcsúzás előtt Somogyi Károly szíinigazgató még egyszer köszönetet mondott, hogy a meghívást elfogadták, Jókai meghatva válaszolt a lelkes fogadtatásra. Majd amikor a több ezer főnyi tömeg viharosan éljenezte, és követelte megjelenését, Jókai kilépett az erkélyre és rövid beszédében többek között ezt mondta: „...tudom, hogy ez (a fogadtatás) nem annyira az én személyemnek szól, hanem a magyar irodalom ünnepeztetése ez, amelynek én is lelkes munkása voltam.”

Délután fél 6 órakor a Szigligeti Társaság tagjai tisztelegtek az írónál Rádl Ödön vezetésével. Jókai válaszában a költészet, a kultúra vezető szellemeihez intezte szavait, a várost a kultúra metropoliszának nevezte, Jókainé pedig megköszönte a városnak, hogy olyan jó volt hozzá. (Nyilvánvalóan Ady Endre fentebb idézett cikkére gondolt.) Este 7 órakor zsúfolt ház előtt diszlocadást rendeztek a színházban, maga Somogyi Károly igazgató vezette fel a vendégeket a városi páholyba, majd Hoványi Géza dr., a színiügyi bizottság nevében köszöntötte az írot. A *Szigetvári vértanúk* és a *Cigánybáró* első felvonását vitte színre a társulat. Színház után a Fekete Sas vendéglőben, a nagyvárad elít részvételével fényes lakomát rendeztek az író tiszteletére. Itt Rádl Ödön mondta az első, hosszú felköszöntőt, amelyben az irodalom feladatát abban határozta meg, hogy felemelje az ember lelkét, és ne a vigasztalan meztelen igazságot tárja fel. Válaszában Jókai kifejezte egyetértését, megvédte idealizmusát, romantikus szemléletét, elhatárolta magát az úgynevezett veristáktól, tagadja, „hogy, ami szép, ami lélekemelő, az ne volna igaz, tagadja, hogy ne volna női erény, férfibecsület.” „De ehhez kell egy Nagyvárad. Sok évtized óta ismerem a város lelkesülő közönségét, mely mindig legnemesebb célokra törekedett.” Dési Ödön szellemes beszéd kíséretében Jókainéra üritette poharát. Az éjfélig tartó vacsorán több pohárköszöntő hangzott el, beszélt Fehér Dezső és Iustin Ardelean román újságíró. Jókai válaszában „utalt arra, hogy a nagy időkben románok is küzdöttek a nemzeti hadseregben. Kívánja, hogy magyarok és románok nemes versenyben egyesüljenek a haza közös javára.”¹⁷ A *Napló* a rengeteg név felsorolása mellett még azt is fontosnak tartotta megörökíteni, hogy a házaspárt a szállóban forró teával várták, és közli Pintér Imre üdvözlő versét, aminek nincs irodalmi értéke.¹⁸

Másnap a Jókai-pár a város díszkocsiján sétált a városban, a Rhédey-kerti sétaúton is végighaj-

¹⁷ Jókai Mór Nagyváradon. Nagyvárad, 1902. október 14. 3–4.

¹⁸ Jókai Mór és neje, Nagyvárad Napló, 1902. okt. 14. 3–4.

tottak, majd (előzetes programon kívül) a Hadap-ródiskolába látogattak, ahol a 400 növendék viharos éljenzéssel fogadta őket. Bordé Ferenc főjegyző vezetésével felkeresték a Püspök-és a Félix-fürdőt, ahol rövid sétát tettek, majd a kúr-szalomban 15 terítéses bankett volt a pár tiszteletére, melyen a főjegyző mondott pohárköszöntőt. Jókai válaszában minden magyar emberre ürtette poharát. Váratlan epizódja volt a bankettnek, hogy egy parasztgazda és felesége is „alázatos hódolattal köszönte meg az író gyönyörű regényeit.” Három óraker a társaság visszahajtott Nagyváraadra. Míg Jókaiék odavoltak, szállásukon a város számos előkelősége adta be névjegyét. A 4 óraker induló gyorsvonatot a vasúti vendéglőben várták be néhány váradi személyiség társaságában. (A dyt a lap nem említi.) Felszálláskor egy kis probléma adódott: a vonat elsőosztályú kocsjá túlsúfolt volt a kolozsvári szoboravatásról hazatérő utasok miatt, így Jókaiék kénytelenek voltak másodosztályon utazni. Jókai búcsúszavai ezek voltak: „Nagyon kedves napok voltak azok, amelyeket itt töltöttem, sohasem fogom elfelejteni az önök szíves vendégszeretetét.”

Tabéry Géza így fejezi be idézett dolgozatát: „Rengetegen kísérték ki elutazáskor a magyar írófejedelmet, aki a búcsúzásakor átölelte, megcsókolta Ady Endrét, így köszönte meg a felejthetetlen ünnepelést: 'Amiket rólam írtál, a mélyen érző igazi költő írása volt. Meg fogom őrizni írásodat s az emlékedet is halálomig.'¹⁹ E sorokat szó szerint reprodukálja Vita Zsigmond.²⁰ Ez olyan kiemelkedő gesztus lett volna, amit a lapok nem hagytak volna említés nélkül, hiszen a legapróbb részletekig reprodukálták az eseményeket. Még azt is nyilvánosságra hozták, hogy a Fekete Sas-ban a vacsorát Friedlander Sámuel fizette.²¹ De sem a *Nagyváradi Friss Újság*,²² sem *Nagyváradi Napló* nem tud erről a megható jelenetről, bár utóbbi Adyt is említi a búcsúztatók között.²³ Alighanem irodalomtörténeti legendával állunk szemben.

A Szabadság egy kedves Jókai levelet közölt, melyet az író Liszaky Györgynek, egykori munkatársának írt, de eltévesztette a címzett nevét. „Ha az arcképre is Lisznyay van írva, akkor dobd el, majd küldök másikat, igazi dedicatióval. Tudasd velem.

J. M.”²⁴ (Itt jegyezzük meg, Laszky Ármin (Jókai *Kakas Márton* c. élelclapjának egykori korrektora) szerint a *Szabadság* közölt egy eredeti Jókai-regényt, ami azonban kételyt ébreszt bennünk, a Jókai-bibliográfiában nem találtunk erre vonatkozó utalást. (Laszky sem a regény címét, sem a folytatásos közlés időpontját nem jelzi.)²⁵

3.

Az író halála gyászba borította Nagyvárad népét is. A lapok már aggódva adtak hírt Jókai Mór betegségéről is: „Budapest, máj. 4. (Saját tudósítónktól.) Jókai Mór megromgált egészségének helyreállítása végett a Rivierára utazott, ahol a téli hónapokat akarja tölteni. Jókai Nizzában telepedett meg, ahol csendes visszavonultságban tölti napjait a Promenade des Anglais-n levő Villa Perrotban.”²⁶

Somogyi Károly színigazgató az előzetes aggasztó hírek ismeretében a május 5-ei előadás megkezdése előtt talpig fekete ruhában lépett a lámpák elé és megható szavakkal emlékezett meg a haldokló költőről. A halál este 9 óra után húsz perccel valóban bekövetkezett. A magyar Géniusznak emlegetett író halálát a váradi lapok katasztrófaként tudatosították. A *Nagyváradi* saját tudósítójának távirat-jelentése alapján szinte óráról órára ismertette az író utolsó napjának történéseit, és már másnap gyűjtést indított egy Jókai-szoborra, továbbá sürgette a gyászlobogókat a házakra, mert „Nagyvárada tán az egyedüli városa, mely ezúttal nagyon is lemaradt. Mindössze egy-két középületen lengenek a fekete lobogók...”²⁷ Értesíti az olvasókat, hogy a Szigligeti Színház igazgatósága a megrendítő gyászretekintettel levette műsoráról a mára kitűzött Suhancot (...) ehelyett kitűzte Jókai legpoétikusabb művét, az *Aranyembert*. A színművet nagy tabló előzi meg, amelyben a költőkirály életét és működésének legkimagaslóbb jeleneteit allegóriálják. Vasárnap este megismétlik a *Cigánybárót* a ma esti tablóval együtt. Tudósítanak továbbá a Szigligeti Társaság választmányi üléséről, ahol Rádl Ödön elnökletével Jókai Mór emlékének hódoltak. A következő napon újabb információkkal szolgáltak az újságok, többek között a család gyászjelentésével, a temetési előkészületekkel (a ravatalt a Nemzeti Múzeum előcsar-

¹⁹ Tabéry Géza i. m. 186.

²⁰ Vita Zsigmond: Jókai Erdélyben. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1975.269.

²¹ Jókai Mór és neje Nagyváradon. Nagyváradi napló, 1902. okt. 14. 3-4.

²² Jókaiék elutazása- A tegnapi program.1902. okt. 15.

²³ A Jókai-pár Nagyváradon, okt. 15. 1-2.

²⁴ Ismeretlen szerző: Jókai Mór levele, Szabadság, 1903. dec. 29. 3.

²⁵ Jókai Mór és a Szabadság. In.: A Szabadság negyven éves jubileumi albuma. 1874-1914. Laszky Ármin Könyvnyomdája. 144.

²⁶ Szabadság, 1903. dec. 5. 6. 1904.

²⁷ Nagyvárad, 1904. május 7. 4.

nokában építik fel), a király, a kormány, Tisza István stb. az özvegynek szóló részvét-nyilvánításával. Jókai holttestét bebalzsamozták.

A város törvényhatósági tanácsa rendkívül tanácsulást tartott. Rimler Károly polgármester a következő szavakkal nyitotta meg az ülést. „Mélyen megrendülve emelek szót a tanácsülésünkben, hogy az egész magyar nemzetet ért kimondhatatlan csapásban Nagyvárad város és tanácsa nevében kifejezem részvéteket ama óriási veszteség felett, mely Jókai Mór a koszorús költőkirály halálával mindnyájunkat ért.” A tanács úgy határozott, hogy a részvéteket kifejezést ad, elrendelte a középületekre és az iskolákra a gyászlobogó kitűzését, a temetésen koszorúzó küldöttség fogja képviselni a várost.²⁸ A koszorút négytagú deputáció viszi a fővárosba: Rádl Ödön, Mezey Mihály, Szokoly Tamás és Lukács Ödön. „A hatalmas babérkoszorú szalagján ez a fölirat áll: „A nemzet nagy halottjának – Nagyvárad város közönsége.”²⁹

Bihar vármegye Miskolczy alispán aláírással részvétáviratot küldött Jókai özvegyének, a Szigligeti-Társaság is résztvevő és vigasztaló írást intézett Jókainé Nagy Bellához: „Méltóságos asszony! Még világít és melegít közöttünk sugara, fénye ama látogatásnak, mellyel az elhunyt költő-király Méltóságod kíséretében Társaságunkat megtisztelte. És ma már, olyan rövid idő múlva, a kérlelhetetlen halál kiragadta őt, a nemzet és a magyar irodalom pótolhatatlan

²⁸ A város részvéte. Nagyvárad, 1904. május 7. 3.

²⁹ Nagyvárad Jókai temetésén. Nagyvárad, 1904, május 8. 4.

veszteségére az élők sorából. A nemzettel, az irodalommal együtt gyászol a mi szerény társaságunk is, melynek igaz, meleg részvétét tolmácsoljuk ma Méltógod előtt, kifejezve egyben soha el nem múló hálánkat ama szeretetért és gondosságért, mellyel drága életét körülvette. Isten áldja érette Méltóságodat! Dr. Bodor Károly, Rádl Ödön, főtítká, elnök.

A másik üzenet a Petőfi-társasághoz szól: „Mélyen tisztelt Társaság! A Szigligeti Társaság fájdalommal teli mély részvétét tolmácsolja a Petőfi Társaságnak' Jókai Mór elhunyt fölötte! A pótolhatatlan veszteséget, mely a magyar irodalmat az ő elhalálózásával érte, kétszeresen kell, hogy érezze a „Petőfi Társaság”, melynek a megdicsőült megalakulása óta elnöke, éltető lelke volt. Két név fénye ragyog immár vezető csillagként a „Petőfi Társaság” működésére: a Petőfi Sándoré és Jókai Mór. Vezesse a nemzeti irodalom és művelődés hasznára, míg magyar él! Dr. Bodor Károly, Rádl Ödön, főtítká, elnök.³⁰ A váradi lapokban a temetés előkészületei és lebonyolítása az ünnepi beszédek kivonataival együtt ugyanúgy megtalálhatók, mint a fővárosi lapokban.

Nagyvárad fejedelmet megillető tisztességgel fogadta és búcsúztatta Jókai Mórt, annak ellenére, hogy nem avatta díszpolgárai közé. Emlékének ápolását egy másik dolgozat feladata bemutatni.

³⁰ Szabadság, 1904. május 21. 4.

Ligeti elsüllyedt világa

Szociológia tanulmányaim alatt gyakorta betértem Pesten a Ferenciek terén található Egyetemi Könyvtárba. A földszinten olcsón lehetett használt könyvekhez jutni, egy ilyen alkalommal vettem meg a *S két szó között a hallgatás... magyar mártír írók antológiája* című kétkötettest. Sokszor forgattam, így fedeztem fel a számomra addig ismeretlen Ligeti Ernőt. Az interneten aztán egyszer megtaláltam a sokat ígérő, *Elsüllyedt világ* című írását a *Pásztortűz* folyóiratban. Az onnan kimásolt, de közben szétesett szöveget hosszú hónapok fáradságos munkával javígtattam, hogy egyáltalán olvasható legyen. Az újság az *Erdélyi Szemle* utódjaként (1921–1944) létezett, többek között Reményik, Nyíró, Áprily, Dsida, Gulácsy köthető a nevéhez, itt dolgozott egy ideig Ligeti Ernő is, ahol folytatásokban közölte visszaemlékezéseit.

Az anekdotákkal gazdagon ellátott, könnyed hangvételő mű a Monarchia legutolsó időszakát meséli el, Kolozsváron, Nagyváradon, kisebb részben Budapesten játszódva. A résztvevők a boldog békeidők ártatlan életét élve nem is sejtik, mennyire közel már a vég, hogy aztán minden örökre megváltozzon: „a világháború ezt a kort intellektueljeivel együtt végérvényesen elmosta.”

A kanyari történet során álomszerű, furcsa, elvarázsolt alakok seregével találkozunk, akik mint ha egyenesen egy Krúdy-könyvből léptek volna elő: „Abban a világban, amelyben mi éltünk, elmosódtak a valóság és képzelet határai.” Jó, ezt az egészet először kissé költői képnek vettem, mert itt még az Ady-imádó román Isac Emil is, (akiből később vadenacionalista lesz), igazi ködlovagként mereng képzeletbeli keleti utazásain. Azt mondjuk lehet látni, Ligeti embereinek még volt idejük, nem utolsósorban lehetőségük romantikus szenvedélyeiknek adózni. Valódi, nem is szubkulturális, hanem egyenesen elit közösséget alkottak, ahol „az intellektüel szónak még fénye, káprázata volt”. Ezek az emberek még tudtak személyekért, eszmék után lelkesedni, több táborra szakadva Ady költészetén vitázni, verseket írva patikusfeleségként, amit aztán, mint egy romantikus hős, senkinek se mutattak meg. Vagy épp Szomory Dezső új kötetéből idéztek egymásnak a kereveten fekvő, már – már kábítószeres revüületben, a szent összetartozás tudatában.

Márai írja a Kassai őrjában: „a könyv, nem is olyan régen, harminc, negyven év előtt még kegy-

KERÉNYI TAMÁS (1973, Debrecen) szociológus, családjával Budapesten élt, 2014-ben az angliai Bristolba költöztek, ahol teherautósofőrként dolgozik.

tárgy volt, (...) mely után áhítattal nyúltak”. Ahogy haladtam előre a történetben, egyre erősebbé lett bennem a gyanú, Ligeti esetében nem írói fogással van dolgunk. Példának okáért Britanniában, ahol élek, sokszor össze lehet futni olyan alakokkal, akik mintha egy angol mesefilmből léptek volna elő.

Nincs itt semmi túlzás kérem, ez az egész világ pontosan így létezett! És talán valóban eddig tartott a modernitás boldog világa, a haladásba vetett hit, és aztán a két háború ábrándította ki végleg Európát.

Ligeti a századelő Kolozsvárán él, a gimnáziumi évek idején kapcsolódunk a történetbe, verseket közöl, amit a tanári kar nem néz jó szemmel. Egészen elképesztő, ki segít neki: „a későbbi kommunista mozgalmak Kun Bélája, elvitték Hettyey Arankának Bérnálóskor című versemet és megkérték, hogy szavalja el a Miénk matinéjában. Ez a vers jelent meg Szász Endre hetilapjában.”

Milyen is ez a Kolozsvár? „Szemben Nagyváráddal, elfásult, konzervatív városnak tartottuk, ahol nem kellene a nyugati eszmék, nem olvassák a *Huszádik Századot*, csak a maguk kis nyárspolgári bajaikkal törődnek az emberek.” Ligeti önostorozó szidalmi ellenére mégis élénk kávéházi, és színházi élet folyik itt, telt ház előtt játszanak Arisztofánészt, Shakespeare-t. Minden előadás társasági esemény számba megy, itt mutatja meg magát a polgárság, innen terjednek szét a pletykák. Aztán azon kesereg, a város viszonylagos elmaradottsága ellenére is élénkebb kulturális élettel rendelkezik, mint a két világháború között, az *Elsüllyedt világ* megírásának idején. De ez nem is csoda, mert nemcsak a régi élet múlt el, hanem az ország is.

Ligeti Ernő

Mégis, itt még minden a helyén, kiszámítható, biztonságos, békebeli, az egyetemi ifjúság kávéházakba jár, és egyáltalán, egész Kolozsvár belőlük él: „lehetett hitelből élni, mert megvolt a remény hozzá, hogy az egyetemi ifjak majd csak elhelyezkednek, ki a vármegyénél, ki a minisztériumban, ki mint „szabad farkas”, és akkor a hitelezőnek busásan megtérül a követelése.”

Hőseink néha felrándulnak a fővárosba, Budapest minden magyar hírlapíró vágyálma, itt egyik verséből idéz: „Oh az rettenetes lesz, nem jutok be az Esthez, csontjaim itt kell letennem”. Egyik utazása során félve lesi meg Osváthot a New York-ban, futó-

lag találkozik Karinthyval, akiről olyan érdekességeket tudhatunk meg, hogy sorra járja a kávéházakat, és az aszpick tetejéről leszedi a díszítést, vagy hogy kivágatja térdénél a nadrágot, botját döngetve megy végig a körúton.

Kolozsváron esik meg a könyv legkedvesebb története, amikor egy Sorensen nevű dán artistalánnyal szökést tervez, ám a zord szülők közbenjárására ifjú hősünket a rendőrök leszedik a vonatról. Az irodalom nagy örömeire jegyzem meg, bár ki tudja, lehet a messzi északon megúsza volna, és nem ölik meg Kun páterék 45-ben.

A kincses város fiatalsága vágyakozva tekint Nagyvárad felé, a Holnap antológia mintájára megjelentetik sajátjukat, Közös úton címmel. Sikerük nem igazán lesz, Ligetit különösen „levágja” a kritikus, de mégis a fiatal erdélyi költőket megjelenítő fontos kiadványként említhető, amolyan első hajtás, mely a „villanyváros”, a fejlődés irányába szeretne nőni. Nagyváradon villamos jár, szó szerint a holnap városa, innen indul maga Ady is. Ligeti élete két-három legjobb évét tölti majd itt, amikor elszegődik a *Nagyváradai Napló*hoz. A nyitott, bohém közegnek köszönhetően gyorsan beilleszkedik az aranyifjúság körébe, nem mellesleg a hölgyek is keblükre ölelik. Itt a „nők is többet engednek meg maguknak”, írja sokat sejtetően. Fizetése még sose ilyen magas, ami természetesen így is el tud fogyni. A legnagyobb esemény Ady látogatása, aki igazi sztárként érkezik Nagyváradra, gomblyukában fehér szegfűt visel, a legrövidebb utat is fiakeren teszi meg, és mikor mosolyog, kivillannak platinafogai. A költővel sorra járnak az egykori ismerősöket, sőt beugrik dedikálni egy idős rajongójához, a végén persze dorbézolásba fullad az este.

Az idillnek a katonai behívó vet véget, és ez a világ valóban elsüllyed, de Ligeti révén nagyon szép, és fontos emlékirat marad utána, amiből talán többet is tudhatunk meg a korszakról, mint a történelemkönyvek száraz lapjaiból.

KERÉNYI TAMÁS

Kalyi Jag – 45 éve ég a Fekete tűz

Beszélgetés Varga Gusztávval, az együttes alapítójával

Nem tudom miért, de mindig volt kapcsolódásom a roma kultúrával. Gyerekfejjel megéreztem, hogy Bari Károly Holtak arca felé című kötete mérföldkő az életükben, amely ráirányította a figyelmet a roma irodalomra a hetvenes évek elején. 1972-ben Daróczi Ágnes a Ki mit tud?-on anyanyelvén mondta el József Attila Tiszta szívvel című versét. Ugyanilyen frenetikus hatással volt a hazai cigányságra, és rám, gádzsóra is a Kalyi Jag együttes első hazai nagylemeze 1987-ben. A csapat már ismert volt Európában a nyolcvanas évek elején, Az első lemezük egy hónap alatt 100 ezer példányban kelt el, és az első évben elérte az 1 milliós eladott példányszámot. Volt olyan turnésorozatuk, amely 285 koncertből állt. Körbejárták a világot négyszer is. Rendszeres résztvevői a nagy nemzetközi fesztiváloknak és számos rádió-, tévé- és lemezfelvétel készült velük. Múlt szeptemberben Nagyecseden, az I. GipsyFesten találkoztam az együttes vezetőjével, a magyarországi roma társadalom emblemikus alakjával, Sir Varga Gusztávval, aki elmondta, hamarosan megünneplik az együttes 45. születésnapját. A világhírű Kalyi Jag együttes meglepetéssel és hangzóanyaggal európai turnéra készül, és érinteni fogja 2024-ben Erdély több városát is. A hazai „születésnapi buli” is átkerült tavaszra, de az ezzel kapcsolatos beszélgetés megtörtént Budapesten, az általa vezetett iskola igazgatói irodájában, ahol a zenei pályafutását boncolgattuk:

Apámék Nagyecsedről, anyámék Rohodról származnak. Én a hetedik gyerek voltam a 13 tagú családban. Nagyon sokat énekelünk, mert édesapám nagyon szeretett énekelni. Zenélni is tudott: klarinézni, bőgőzni és szépen táncolt. Öten voltak testvérek és mindegyik játszott valamilyen hangszeren. Egy utcasonon laktunk, és összejártunk, ha jöttek a névnapok, a születésnapok, az ünnepek: húsvét-patrágyi, pünkösöd-ruszályi, karácsony-krecsuno. Ezek voltak a legnagyobbak, és ilyenkor mentünk házról házra. Nagyon szép köszöntőket mondunk ilyenkor, amit nehéz visszaadni magyarul, hogy minden egyes gyerekre boldogság szálljon, meg öröm és egészség. Az első az, hogy egészség legyen és szerencse. Ha ez a kettő megvan, akkor van mindene az embernek. Nagyon hosszú köszöntők voltak ezek, amit legalább ugyanolyan hosszan illett viszonzni. Sokat számított, hogy a hagyománynak megfelelően éltünk. Nem volt olyan, hogy visszautasítsunk bár-

KOCSIS CSABA (1959, Berettyóújfalu) író, költő, fotográfus, énekmondó, a Körömvirág együttes vezetője. 2019-ben megkapta a Magyar Arany Érdemkeresztet. 2024-től a roma kultúra nagykövete a Társadalmi Esélyteremtési Főigazgatóság megbízólevele alapján. Legutóbbi kötete: Erdőn-mezőn, vendégségben (Magyar Napló, 2023)

mit is. Ha látnak egy idősebb embert az ifjak, a mai napig köszönnek neki. Thaves bahtalo nano! Jó szerencsét bátyja! Mert a romák, ha találkoznak egymással, nem mennek el a másik mellett szóltanul. Köszöntik egymást: „Jó nappal!” vagy „Jó szerencsével!”. Nem volt ildomos a rendszerváltás előtt cigányul beszélni az utcán, mert rád szóltak, hogy ne beszélj, mert biztos az anyámat szidod, így csak a családban használtuk a nyelvet. Mikor feltettem magamban, hogy nem fogom elhagyni a cigány nyelvet és tanítani fogom, 12 esztendő voltam. Ez akkor történt, mikor apám cigányul énekel a kocsmában, és rádörrent a kocsmáros: „Ne gajdolj már, Joka!”. Mondtam neki: Feri bátyám, adjon nekem egy ceruzát, meg egy papírt! Leírom, amit apám énekel. Dohogott az öreg, aztán mégis a kezembe nyomta, amit kértem, én meg lekörmöltem gyorsan: „Amerre én járok, még a fák is sírnak, gyöngye ágairól zöld levelek hullnak. Hulljatok levelek, rejtsetek el engem, mer’ az én édesem, mást szeret, nem engem...” Megdöbbsent. Bocsánatot kért az apámtól. Egy nagy korsó sörrel odaállított hozzám és azt mondta, nem tudtam, hogy ilyen szép szövegek vannak ezekben a dalokban, de ezek után bárki betér ide, nyugodtan énekelhet cigányul.

A nagy családból sokan váltak ismertté, Balogh Béla Ki mit tud? Győztes, vagy akár Bódi Gusztiék. Varga Gusztávnak, hogy indult az útja?

Nagyecseden volt egy árvíz és azok a házak is jelentősen megrongálódtak, amelyek messze voltak a folyótól. Ezért 1968-ban feljöttünk Pestre a jobb

élet reményében. Laktunk a Szúnyog szigeten, aztán kiköltöztünk Gyálra. Kitanultam az épületszerkezeti lakatos szakmát, de nem dolgoztam benne soha, majd elvégeztem egy népművelői szakot. Beatzenészként kezdtem, mint az akkori fiatalok: doboltam, énekeltem és gitározgattam is. Nagy divat volt a Beatles. Nem tudtam angolul, csak halandzsáztam. Baromira jól szólt. Sok magyar szöveget írtam a „Beatlesekre”. Édesapám mindig azt mondta, hogy a saját kultúrádat soha ne add fel! Ezt megfogadva, átírtam roma nyelvre a popzenét, de azt mondta apám, más lesz a te utad! Újra eladták a házat édesapámék, visszaköltöztek, de én a fővárosban maradtam. Eleinte munkásszállón laktam, aztán az Ifjúsági Hotelben a Dózsa György úton. Ha hazautaztam meglátogatni a szüleimet, a vonaton mindig nagy élet volt, mindig szólt a zene, sok jó muzsikussal találkoztam. Voltak, akik a lépcsőn utaztak, és kikötötték magukat, nehogy leessenek, mások a csomagtartón húzták meg magukat... Ez volt a híres fekete vonat: hosszú és felejthetetlen utazások.

Hogy talált rá a zenei anyanyelvére?

Kimentünk a Béke térre a XIII. kerületben. Elővettük a gitárt, elkezdtünk énekelni. Kezdetben csak slágereket, de mikor rátértünk a roma dalokra, teljesen más érzés kerített hatalmába. Mindenki beszállt, családias lett a hangulat Balogh Istvánnal, Gallyas Lászlóval és Váradi Lászlóval. Októberben jött Daróczi Ági és a Bársony Jancsi. Kérdezték, tudunk-e lassú dalt énekelni? Hol próbáltok? Itt a téren! Van már nevetek? Nincs. Gyertek fel hozzánk! Eleget tettünk a meghívásnak. Beszállt Bársony

Jancsi mandolinozni. Akkor hallottam ezt a hangszert először, és rácsodálkoztam, milyen jól szól ez együtt a gitárral. Támogattak minket, feljártunk hozzájuk próbálni és sok koncertet szerveztek. Egy ilyen előadáson Daróczi Ági – egy munkásszállón – Bari Károly verseket mondott. – Mit szóltok ehhez a versehez? – kérdezte: „Kiszolgáltatva hitemnek, / haláltalan szavakkal szólok, / Ande muro jilo Kalyi Jag phabol, / a szívemben fekete tűz ég / S kimondom néktek az éjszakát.” Állj! – mondom. Ez lesz a nevünk! Micsoda? Kalyi Jag, a Fekete tűz. Biztos? Biztos. Mert a fekete tűz a zsarátnok, ami mindig izzik, mindig ott van. Mikor megtudtam, hogy Káli egy hindu istennő is, tudtam, hogy jól választottunk.

Hogyan jutottatok el az első lemezig?

1979-ben lettünk a népművészet ifjú mesterei. 1980-ban megkaptuk a kiváló előadóművészi működési engedélyt. Lett is sok irigyünk, de belekerültünk az élet sűrűjébe. Rádiófelvételek készültek velünk, majd 1981-ben következett az első külföldi turné Hollandiában. 1982-ben léptünk fel először a táncháztalálkozón, a Budapest Sportcsarnokban. Az első nagy koncertünk Tatabányán volt, ahol az emberek ledöbbsentek. Zajos sikert arattunk! Belgiumban megjelent a lemezünk a Folkraftnál, utána kaptunk meghívást Frankfurtba és Dortmundba. Az itt lejátszott rádióelőadásokból is készült egy lemez. Kanadában is megjelent egy LP-nk, amit itt vettünk fel Budapesten. Emlékezetes volt az Art Elektronik fesztivál Linzben. A Duna partján egy nagy templomban játszottunk. Aztán észrevettük, hogy a tornyon egy horogkeresztes zászló

Középen Varga Gusztáv, a Kalyi Jag – Fekete tűz egyik korábbi koncertjén

lengedez. Sok helyen voltunk a világban, de így még nem jártunk. Kijelentettük: „Itt tovább nem zenélünk!”. Nem engedtek el, mondták nekünk, azért hívtunk ide benneteket, hogy tiltakozzunk, hogy az a zászló lekerüljön onnan, és kulturális központ legyen az épületből. A szabadban folytattuk a koncertet, és a 90 perces előadásból végül három óra lett. A végén felemeltek minket és úgy vittek a karjukon a hotelig. Csak az első hazai lemez nem akart megszületni, pedig már sokan lobbiztak érte. Bementem Bors Jenőhöz, a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat igazgatójához 1985-ben: Igazgató elvtárs, szeretnék egy lemezt! Hagyjatok már békén, milyen zene ez, amit csináltok? Mi ezt tudjuk. Külföldön szeretik! Adjatok egy kazettát, elég, ha két dal van rajta, aztán majd meglátjuk! Bevittem a kazettát az igazgatónak, de hiába vártam a visszajelzést. Bekopogtattam hozzá újra, hogy Varga Gusztáv vagyok. Nem érdekel, tűnj innen! A múltkor hoztam egy kazettát, de nem kaptam még választ. Nem is fogsz, vetette oda nekem foghegyről. Lementem a büfébe, ahol Presser, Szörényi és más művészek is beszélgettek. Kérdezték egymástól, hogy hallottátok azt a kazettát, amin valami Kalyi Jag szerepel? Nagyon érdekes zene, de nem biztos, hogy eladható. Odaléptem hozzájuk és bemutatkoztam: Varga Gusztáv vagyok, én adtam be azt a kazettát, amelyről beszélnek. Gratulálunk! Nagyon tetszik mindenkinek, de nem tudjuk, hogy piacképes-e ez a muzsika. Mi a popzenéhez értünk. Visszamenetem az igazgatóhoz, bekopogtattam. Varga Gusztáv vagyok! Mondtam már, hogy nem érek rá! Igazgató elvtárs! Ön popzenészekkel hallgattatta meg a mi kazettánkat, amikor ez nem popzene. Mért nem hívtott ide olyan embert, aki foglalkozik népzenevel, mint Kovalcsik Katalin, Pesovál Ernő vagy Martin György? Hogy beszélj te velem? Hát így! Egy jó üzletet nem érdemes elrontani. Na, ide figyelj kis cigánygyerek! Ha az akadémián azt mondják, hogy érdemes veletek foglalkozni, megpróbálok 100 lemezt kinyomtatni. Szóljál valakinek! Mondtam neki: én nem szólok, nem én akarom kiadni a lemezt. Visszamentem egy hét múlva, mondta: kaptok egy lehetőséget! Ez 1986 végén történt. Bementünk a stúdióba, bejött Balogh Béla is, aki kannázott. Mennyi idő kell a lemezhez? – kérdezték. Nem volt még gyakorlatom, mondtam, nem tudom. Kaptunk tíz napot. Két nap alatt elkészültünk. Bors Jenő nem akarta elhinni, de kifizetett minket. Mi legyen a borítón, az volt a kérdés. Szentandrassy István festményére gondoltam, és úgy is lett, a Csepűrágót kitettük a borítóra. 1987 tavaszán jelent meg a lemezünk. Márciusban mentem az Astoria felé. A könyvesbolt előtt hatalmas sor kígyózott. Kíváncsi voltam, mire várnak. A kirakatba ki volt téve a lemezünk és a kazettánk és oda volt írva, már 30.000 elkelt. Bementem a boltba, megö-

rültek nekem, mindenki autogramot kért, nem győztem aláírni az eladott lemezeket. Én is kértem négyet, de nem hagyták, hogy kifizessem. Azt mondta az üzletvezető, ez ajándék. Kérdeztem, hogy a többieknek is ingyen adják? Nem, nekik fizetni kell! – tette hozzá nevetve.

Az első hazai lemezéből egy hónap alatt harmincezer példány kelt el, és 1989-ben aranylemez lett. A nagy sikerre való tekintettel még három lemezüket adta ki a Hungaroton (1989, 1992, 1993). A kilencvenes években bejárták a világot, de nem ódzkodnak attól sem, hogy keresztlőn vagy lakodalomban muzsikáljanak... Hogyan változott meg az életük?

A második lemeztől kezdve Balogh Béla helyén Nagy József kannázott és szájbőgőzött. A kilencvenes évek elején 138 koncertet tartottunk Ausztriában, Németországban és Svájcban. Aztán USA, Anglia, Japán, Korea következett. Szinte mindenhol jártunk a nagyvilágban, csak Ausztráliában nem. Brazíliában készítettünk a műsor előtt egy tévéfelvételt. A koncert előtt sötét volt és síri csend, azt hittük, senki sincs a küzdőtéren, de mikor felgyúltak a reflektorok, láttuk, hogy telt ház van. Óriási siker volt. Nagyon sok díjat és elismerést kapunk, mind az együttes, mind jómagam. Járt nálunk Charles herceg, aki azóta angol király. Elhozta Erzsébet királyné levelét, amelyben az állt, hogy használhatom a Sir tiszteletbeli címet, de a legbüszkébb azonban a Magyar Köztársaság Lovagkeresztjére vagyok, amelyet 2000 óta viselek. A művész igazi elismerése azonban a közönséggel való találkozás. A nagy sikerek, hogy mindenhol a világon több ezres vagy több tízezres tömeg hallgat minket. Januárban is nagyszerű volt a koncertünk a Fekete vonattal az arénában zsúfolt ház előtt. A régi tagok közül már csak ketten maradtunk, a kannás Nagy Józsi és én. Balogh Józsi és Künstler Ági kiléptek, másik bandát alapítottak, de a 40 éves jubileumra eljöttek. A 45-ös évfordulón is itt lesznek, de az ünnepi koncert már biztos áthúzódik a következő esztendőre. A mostani tagok, Balogh Ilona és Balogh Andrea a szirének, az énekesek és a táncosok. Balogh Zsigmond, aki gyönyörűen énekel, olyan mint egy operaénekes. Váradi Laci, aki az ország egyik legjobb tamburása, gitárosa. Készülünk a nagy happeningre. Sok olyan vendégünk lesz, aki a Kalyi Jagban többször is megjelent. Visszaadtunk egy olyan kulturális csomagot a népnek, amit valamikor el akartak tüntetni. 2005-ben bemutattuk Roma legenda címmel az első roma rockoperát, látványos kosztümökkel és részben keleti táncanyaggal. Megmaradtak a dalaink, amelyeket most már a gádzsók (nem romák) is énekelnek és táncolják a táncainkat. Ez így van rendjén! Saját kiadót alapítottunk, itt öt lemezünk jelent meg magánkiadásban.

Minden lemezünk arany-, illetve platinalemezt, ez a régi szép időkben több mint 100.000, illetve 250.000 eladott példányt jelentett. De van olyan lemezünk, amelyik gyémánt lemez lett, azaz elérte az 1.000.000 példányt! 2002-ben János Pál pápa és a Dunatáj Alapítvány felkért, hogy készítsem el az ökumenikus egyházi műveket roma nyelvre... Ez meg is történt. Összeállítottuk az anyagot a XII. szá-

zadtól a XX. századig. Ebből készült egy lemez Minden dalom a tiéd címmel. Aztán a magyar katolikus egyház is felkért, hogy fordítsam le a zsoltárokat, azóta már sok helyen éneklük ezeket az egyházi énekeket. 2016-ban Ferenc pápa meghívására voltunk a Vatikánban, áldását adta valamennyiünkre.

KOCSIS CSABA

49

Hamarosan érkezik a második kiadás!

Saját megélt vagy kitalált, sötét téli estéken elmesélt múltunk irányába zakatol az olvasóval a szerelvény. Mélyerdélyi tájban, abba a huszadik századba, ami megtörtént, meg abba is, ami megtörténhetett, akár így is megtörténhetett e könyv történeteiben, e könyv kocsmák félhomályában szabadságra szomjazó hőseivel és ellenhőseivel.

Újságírás és szépírás izgalmas határvidékére kalauzolnak a marosvásárhelyi Vajda György írásai. Aki riporter szerepéből továbblépve, témagyűjteményében szemezgetve akkor is ábrázol, még hozzá hitelesen, amikor színez, felnagyít, kiemel, összekapcsol, korrekt játékot űzve az egy-két kézfogásnyi távolságban lévő, távolinak és idegennek tetsző, mégis otthonosan ismerős valósággal.

Albert Camus, az ember iránt elkötelezett művész

Albert Camus 1957-ben kapta meg az irodalmi Nobel-díjat, és a nemes hagyományoknak megfelelően a díj átvételekor beszédet mondott, pár nappal később pedig, 1957. december 14-én előadást is tartott az Uppsalai Egyetemen. A kor művészetének helyzetéről és feladatáról elmélkedve hangsúlyozta, hogy nem szakadhat el kora társadalmának problémáitól, de nem is veszhet bele, hanem osztoznia kell mindenki sorsában. Majd így folytatta: *„Mesterségünk egyetlen igazolása, ha van ilyen, hogy legjobb képességeink szerint beszélünk azokért, akik nem beszélhetnek. Azokért, akik szenvednek, bármekkora is az ereje, a múltja vagy a jövője azoknak az államoknak és pártoknak, amelyek elnyomják őket: a művész nem rangsorolja a hóhérokat. Ezért a szépség ma, és különösen ma, nem szolgálhat egyetlen pártot sem; nem szolgálhat mást, még átmenetileg sem, csak az emberek fájdalomnak vagy szabadságának ügyét”.* (350 o.) Albert Camus nemcsak irodalmi, filozófiai munkásságával, hanem közéleti szerepvállalásaiban is ezt az ügyet szolgálta; hogy milyen módon, arról a magyar közönség átfogó képet nyerhet a Jelenkor kiadónál 2019-ben megjelent kötetből, amely Albert Camus előadásait és beszédeit tartalmazza. A könyvben harmincnégy szöveg van összegyűjtve, az első 1937-ből származik, ez az egyetlen egyébként, mely a második világháború előttről való, a többi pedig az 1945-1958 közötti, mindössze tizenhárom éves időszakot foglalja magában, mert mint tudjuk, a még viszonylag fiatal, de addigra már világhírű író 1960 januárjában tragikus autóbalesetben elhunyt.

A kiadványban olvasható beszédek és előadások a második világháborúból kiszakadt európai ember értéknihilizmusát, egyben útkeresését rögzítik, ugyanakkor felrajzolják Albert Camus személyes szellemi életútjának nyomvonalát is. Nem kacskaringós labirintus ez az útvonal, hanem meglehetősen egyenes és egyre szélesedő út, mert Camus egész életében az ember méltóságának és szabadságának szószólója volt mindenféle elnyomó hatalommal szemben. Ugyanakkor, mint azt az alábbiakban látni fogjuk, ezek nem pusztán irodalom- és politikatörténeti megnyilvánulások, amelyek elvesztették relevanciájukat az elmúlt évtizedek során, hanem egyrészt adott korokon túlmutató erkölcsi útmutatók, továbbá a jelenkor kérdéseire is adható válaszok lehetséges forrásanyagai.

FORGÁCS ÁRON kultúrantropológus, szerkesztő, fényképész, Pécsen született 1989-ben.

Ezért is érdemes különös figyelmet fordítani e kötet írásaira.

Camus éles ellentétet tapasztal az általa elképzelt ideális haza és a kegyetlen valóság között, mert mint írja, a haza *„nem valamiféle absztrakció, amely arra sarkalja az embereket, hogy halomra gyilkolják egymást, hanem egy bizonyos közös életkedv hona”*, (12 o., *Az őshonos kultúra*, 1937). Az állandó fenyegetettségben elképzelt ideális hazát a szabadság és a szolidaritás tartja össze, csak ez a kettős érték teremthet olyan társadalmat, amelyben egyénként és közösségként is emberhez méltó életet lehet élni. Csakúgy, mint manapság, akkor sem volt magától értetődő ez, mert a két világháború gyakorlatilag lenullázta az európai civilizációt, és ez a fejlemény a 19. század óta erjedő nihilista gondolat gyakorlati, történelmi megvalósulásként telepedett rá a nyugati társadalmakra. Ebbe a kor- és létállapotba született bele Camus és nemzedéke, amelynek megszületését a szerző több előadásában is felidézi: *„nemzedéktársaim húszévesek voltak abban az időben, amikor Hitler magához ragadta a hatalmat, és amikor elkezdődtek a moszkvai perek. Tíz éven át előbb a hitleri zsarnokság és az őt fenntartó jobboldali emberek ellen folytattunk küzdelmet. És azután tíz másik éven át a sztálini zsarnokság és baloldali védelmezőinek álokoskodása ellen kellett harcolnunk”*. Látható, ez a társadalmakat mindkét szélsőséges irányban szétfeszítő totalitarizmus sajátos közepén állásra kényszerítette ezt a nemzedéket, mégsem maradt meg mindenki ezen az ösvényen. A totalitarizmus sikerének ez is volt az egyik kulcsa, hogy sokan azok közül, akik figyelmeztethették volna a társadalmat a veszélyre, nem álltak ellen a náci vagy a szovjet diktatúra csábításának. Camus Franciaországában főként ez utóbbi volt jellemző: a baloldali értelmiség nagyon nagy részben elköte-

lezte magát a kommunizmus eszméje mellett, és ez alól ritka, de jelentős kivétel maga Albert Camus volt.

A totalitarizmus, legyen az jobb- vagy baloldali, végletesen leegyszerűsített világkép szerint két táborra, a jók és a rosszak táborára osztja a társadalmat, lényegében az egész világot, és e brutális rendszerben a „jóknak” minden jogcímük megvan arra, hogy elpusztítsák a politikai alapon „rossznak” nyilvánítottakat. Egy ilyen világ és társadalom természetesen végzetes kihatással van magára az egyénre is. Camus külön előadást szentelt az ember válságának, ebben a jelentős tanulmányban felvázolja, miképpen egyszerűsödött le végletesen a világ áldozatokra és hóhérokra. Szerinte az ember válságának a tünetei *„egyetlen tünetben foglalhatók össze, ez pedig a sikeresség és az elvontság egyidejű kultusza. Ezért nem ismer ma az európai ember mást, csak magányt és csendet. Ezért nem tud közös értékek mentén más emberekhez kapcsolódni. És mivel már nem védi a mindezen értékeken alapuló embertisztelet, számára az egyetlen alternatíva, hogy vagy áldozat lesz, vagy hóhér.”* (37 o., *Az ember válsága*, 1946). Egy ilyen világ a végtelen nihilizmus világa, melyet két fő szellemi elődjének, Nietzsche-nek és Dosztojevszkijnek a megállapításait tovább gondolva így ír le ugyanabban az előadásában: *„Mert ha semmiben sem hiszünk, ha semminek nincs értelme, és ha nem tudunk tartósan elfogadni egyetlen értéket sem, akkor mindent szabad, és semminek sincs jelentősége. Akkor nincs jó és nincs rossz, és Hitler sem tévedett, sem igaza nem volt. Lehet ártatlanok millióit krematóriumok kemencéibe küldeni, de éppúgy lehet leprások ápolásának is szentelni az életünket.”* (38 o., *uo.*). És mivel az ember nem élhet valamilyen támpont és célkitűzés nélkül, ezért szükségszerűen kitalál magának valamit, amit az idők során, főként a két világháború következményeként

Albert Camus

A Kelet fenyegetése, lévén katonai fenyegetés, amely a totalitarizmus veszélyét vonja maga után, jelentősebb, mint az, amit a számunkra nehezen emészthető amerikai életforma jelent a mi civilizációnkra nézve.

devalválódott értékek helyébe tehesen. Az az általános mozgatórugó, ami Nietzsche-nél a hatalom fékevesztett akarása volt, az Camus-nél a sikeresség, de az eredmény mindkét vízió esetében ugyanaz. *„Ha semmi sem igaz vagy hamis, ha semmi sem jó vagy rossz, ha az egyetlen érték a sikeresség, akkor nyilvánvalóan nekünk kell a legsikeresebbnek, vagyis a legerősebbnek mutatnunk magunkat. A világ többé már nem becsületes és becstelen emberekre oszlik, hanem urakra és rabszolgákra. Akinek igaza van, leigáz másokat.”* (40-41 o.). Az igazság tehát nem kutatás és bizonyítás, illetve nem a társadalmakat összetartó morális konszenzus eredménye, hanem életre-halálra szóló politikai tét, amellyel a hatalom visszaél gyalázatos tetteinek igazolására. Ezek az elnyomó igazságok az ideológiák, melyek a hatalom legfontosabb eszközei az ember szellemének az uralására. Mintha nem léptünk volna ki a 20. századból, vagy pontosabban most, már jócskán a 21. században visszaléptünk volna egy évszázadot, mert amit Camus ír 1948-ban, az ma is messzemenően érvényes: *„az egyes ember élete attól a pillanattól válik absztrakcióvá, amikor megkísérlik egy ideológiához idomítani. Világunk nyomorúságát az okozza, hogy az ideológiák idejét éljük, ráadásul a totalitárius ideológiák idejét, amelyek oly biztosak magukban, idióta érvelésükben és rövid távú igazságukban, hogy a világ üdvét kizárólag saját uralmukban látják. És ha uralni akarunk valakit vagy valamit, az azt jelenti, hogy terméketlenné akarjuk tenni, csöndre vagy halálra ítélni.”* (115 o. *A szabadság tanúja*, 1948). Radikális váltás ez az európai civilizációban, hiszen *„a pluralizmus az európai szabadságfogalomnak mindig is az alapját képezte.”* (215 o.) A huszadik századi európai történelem e pluralizmus lebontásának a története. Ebben a megváltozott világban már nincs párbeszéd, hanem csak elnyomás van. Márpedig *„Párbeszéd nélkül nincs élet. És a világ nagyobbik részén a párbeszédet ma a polémia helyettesíti. A 20. század a polémia és a sértegetés százada.”* (115 o.). A 21-ik század is, tegyük hozzá.

A fentebb már idézett uppsalai előadásában az író figyelmeztetett arra, hogy ebben a történelmi

Camusnek a méltányosságot és a mértékletességet az ideológiák fölé emelő gondolkodás- és magatartásmódja fontos igazodási pont hatvannégy évvel az író halála után is, mert élete során mindvégig a szélsőségeket elutasító, középre tartó politikai tisztánlátással és határozott erkölcsi érzékkel küzdött az embert válságba sodró hatalmak ellen.

kontextusban az autentikus író már nem fordulhat el a világtól egyfajta l'art pour l'art attitűdbe és művészi szemléletbe, és nem is keveredhet az objektív valóságot megragadni képtelen realizmus csapdájába, hanem a szabadság és a szolidaritás iránymutatását követve kell felvállalja a harcot a szenvedőkért és az elnyomottakért, noha tisztában volt vele, hogy az értelmiségi és a művész szerepe nem oly meghatározó, hogy számottevő befolyást tudjon gyakorolni a történelmi folyamatokra. Mégsem tehet mást az, aki hiteles művésszé akar válni, mint hogy az elnyomottak hangját erősíti fel.

A magyar szabadság

És Camus ezt tette világéletében, a franciaországi ellenállási mozgalom aktív tagjaként a második világháború ideje alatt, a világegést követően pedig egyre ismertebb íróként rendszeresen nyílt szolidaritást vállalva a leigázott népekkel. Camus közéleti szerepvállalásban kiemelt helyet foglal el a Franco-diktatúra által elnyomott spanyol nép melletti kiállás, de ennél is tanulságosabb az, hogy a fiatalkorában kommunista író sok baloldali értelmiségi kortársától eltérően milyen következetességgel leplezi le a vasfüggöny mögött zajló szovjet elnyomást. És teszi ezt úgy, hogy baloldali eszmeiségéről nem mond le. Ebben az összefüggésben hangsúlyos szerepet kapnak a magyar nemzethez szóló üzenetei, melyek különös jelentőséggel bírnak a magyar olvasók számára, amit már a könyv alcímében is kiemelnek, jelezve azt, hogy a szöveggyűjteményben benne vannak Camus reflexiói az 1956-os magyar forradalom leverése kapcsán. Az első szöveg egy üzenet az 1956. november 23-án a magyarokat támogató, Párizsban tartott gyűlés főként fiatal résztvevőinek. Camus azt javasolja a franciáknak, hogy tartsák szem előtt, hogy „a legfőbb érték, a legfőbb

kincs, amelyért érdemes élni és harcolni, mindig a szabadság marad.” (309 o.) Valamivel lejjebb pedig ezt írja: „Ne engedjenek semmilyen zsarolásnak, érkezzék jobb vagy bal felől. És végül ne feledjék a leckét, amit Budapest ifjú harcosai adnak nekünk, miközben meghalnak a szabadságért. Ők nem hazudtak önöknek, amikor világgá kiáltották, hogy a szabad szellem és a szabad munka egy szabad nemzetben, egy szabad Európa kebelében az egyetlen kincs a földön és a történelemben, amelyért érdemes harcolni és még meghalni is.” (311-312 o.) A következő írás címe *A nap, amikor Kádár rettegett*, a harmadiké pedig az, ami a kötet alcíméül is szolgál: *Üzenet a száműzött magyar íróknak*. Ezt a rövid megnyilvánulást a magyar szabadságharc leverésének első évfordulójára írta az 1957. november 4-én a Száműzött Magyar Írók által szervezett londoni gyűlés tagjainak. Ebben kifejti: „Bármily fájdalmas is arra gondolnunk, mily magukra maradottan hagytuk meghalni a magyar harcosokat, s hagyjuk élni a túlélőket, az az európai összefogás, amelyet a magyarok ügye kiváltott, mégis értelmet látszik adni ennek a reménytelen küzdelemnek.

A totalitárius rezsimek legjobb szövetségese a kifáradás és a felejtés. A jelszavunk tehát nyilvánvaló: emlékezés és konok kitartás. Ez a konokság az egyetlen, amely elhozhatja Magyarország számára az elégtétel napját.

A magyaroknak nincs szükségük rá, hogy sírjunk vagy sajnálkozzunk a sorsukon. Csak arra van szükségük, hogy kiáltásuk mindenütt visszhangozzék, és tudja meg a világ, tisztelje törekvésüket: hogy le akarnak számolni a hazugsággal, amely rabigába hajtja őket.” (324 o.) A magyar nép akkor legyőzött egy hazugságot, de keletkezett helyette tucatnyi más, és a technika fejlődésével a hazugság és a manipuláció mesebeli sárkánnyá változott, mert minél több fejét vágják le, annál több feje nő vissza.

Szavak a mának

Camus már a maga korában érzékelte a technika fejlődésével privilegizált pozícióba jutott technikai tudás hátulütőit és negatív hatásait. Ez a megérzése a következő feltételezésben nyilvánul meg: „Nem ez a rációba vetett abszolút hit felelős-e bizonyos mértékben az ember érzélemlátásának beszűküléséért, amely különböző állomásokon keresztül, melyeket hosszú volna most mind megjelölni, lassanként a személyes világ lepusztulásához vezethetett. A technika világa, önmagában véve, nem valami rossz dolog, és egyáltalán nem értek egyet azokkal, akik visszasírják a rokkát és a kézi ekét. De a Világ középpontjába helyezett technikai tudás mint a civilizáció legfontosabb mozzanatja végül a gondolkodás és az erkölcsök terén is olyan

elfajulást eredményezhet, amely az imént említett hanyatláshoz vezethet." (215 o., *Az európai civilizáció jövője*, 1955). A mából visszaolvasva ezeket a sorokat beláthatjuk, hogy Camus aggodalma nem volt alap-talan, noha nem abban az értelemben, ahogy ő vizi-onálta. A technológia által megteremtett, és egyre csak fejlődő digitális és virtuális világ nemhogy növelte, hanem csökkentette a technikai és minden-féle tudás tekintélyét, mert a technikai civilizáció olyan elképesztő lehetőségeket nyújt a propaganda és a manipuláció terjedése számára, aminek követ-keztében az irányított vélemények elnyomják a tény-ismereteket, lerombolják az erőfeszítéssel megszer-zett tudáson alapuló tekintélyt, súlyos kihívás elé állítva ezzel a társadalmakat. Ugyanakkor a virtuali-zálódó világ kihat az ember viselkedésére és inter-perszonális, főként kommunikációs kapcsolataira is, ami helyenként már radikális változásokat eredmé-nyez az erkölcsökben. Tehát Camus figyelmeztetése, ami a maga korában még feltételezés volt, ma már mindennapjaink része.

Camus több más egykori meglátása ma sem vesztett aktualitásából. Ezek közül a megállapítások közül kettőt emelek ki, melyek közvetlenül kapcsolódnak a világban jelenleg dúló két háborúhoz, az ukrán-orosz konfliktushoz és az izraeli katonai akci-óhoz. Camus a fentebb idézett, *Az európai civilizáció jövője* címmel ellátott, 1955-ben lezajlott kerekasztal beszélgetésen hitet tett az akkor még alakulóban lévő egységes Európa mellett, mondván, az európai népek sokféleségéből származó nehézségek áthidal-hatók, ha olyan intézményeket sikerül teremteni, melyek közös értékeken alapulnak. Majd az egysé-gesülő Európa és az akkori két világhatalom viszo-nya kapcsán megjegyzi: „a Kelet fenyegetése, lévén katonai fenyegetés, amely a totalitarizmus veszélyét vonja maga után, jelentősebb, mint az, amit a szá-munkra nehezen emészthető amerikai életforma jelent a mi civilizációnkra nézve.” (227 o.). A jelenlegi geo-

politikai kontextusban is helytálló, minden további kommentárt szükségtelenné tevő szavak ezek.

A Nobel-díj átvétele után Albert Camus tiszte-letére 1958 januárjában rendezett fogadáson az író üdvözli mindazokat, akiknek saját megítélése szer-int sokat köszönhet, és ekkor mondja el a következő félmondatot: „itt vannak izraeli barátaim, a nagysze-rű Izrael polgárai, melyet az antikolonializmus kényel-mes ürügyén el akarnak pusztítani, de nekünk meg kell védenünk az élethez való jogát, nekünk, akik tanúi voltunk sok millió zsidó lemészárlásának, és akik jogos-nak és helyesnek találjuk, hogy fiaik hazát teremtsenek maguknak, mely hazát mi nem adhattuk meg nekik.” (362 o.). Különös ezt a gondolatot ma olvasni, mert rávilágít arra, hogy a zsidó állam iránti nem pusztán politikai, geopolitikai, hanem ideológiai ellenézés már akkor is tetten érhető volt és nem csak az arab világban, hanem Európában is. A fent idézett sorokat a manapság a nyugati világban látható Izrael-ellenes tüntetések kapcsán is le lehetne írni.

Camusnek a méltányosságot és a mértékletes-séget az ideológiák fölé emelő gondolkodás- és magatartásmódja fontos igazodási pont hatvannégy évvel az író halála után is, mert élete során mindvé-gig a szélsőségeket elutasító, középre tartó politikai tisztánlátással és határozott erkölcsi érzékkel küz-dött az embert válságba sodró hatalmak ellen. És ebben a küzdelemben nem politikai eszközöket akart alkalmazni, hanem egy mindenki által követ-hető egyéni mintát mutatott fel, mely így hangzik: „egyedül a mások iránti, szókratészi értelemben vett megbocsátás és az önmagunk iránti szigor jelent veszélyt a gyilkos civilizációkra”.

Albert Camus: Előadások és beszédek Üzenet a száműzött magyar íróknak, Jelenkor, 2019

FORGÁCS ÁRON

Az aranyláztól a politikai lázalomig – lezárult a nemzetközi Verespatak-per

Ünneplés helyett egymásnak rontottak a hazai politikusok, miután március elején kiderült, hogy Románia javára dőlt el a verespataki ciántechnológiás bányaprojekt megműsítésére vonatkozó kártérítési per. Az ellenzék feljelentette az ügyészségen a kormány több tagját, mert az ítélethirdetés előtti borúlátó nyilatkozataik megduplázták az aranykitermelést tervező kanadai cég részvényeinek árfolyamát.

A verespataki aranykitermelés fordulatokban gazdag ügyét szinte a beruházás negyedszázada történt bejelentésének első percétől átítatta a politika Romániában, még pártok is alakultak a ciántechnológiás bányászatot ellenző környezetvédő civil mozgalmakból. Politikai döntés volt a bányaprojektnek zöld utat adó törvénytervezet kidolgozása, majd – a közvélemény nyomására – a parlamenti leszavazása, illetve a térség sikeres felterjesztése az UNESCO-világörökségi listájára. Így voltaképp nem meglepetés, különösen választási évben, hogy az ügy lezárása is átpolitizálódott. Ám még hazai viszonylatban is meglehetősen bizarr módon: a Románia számára rendkívül kedvező utolsó fordulatot a pártok közötti egymásra mutogatások és sárdobálások előzték meg, majd ügyészségi feljelentések követték. Magyarán: szinte a teljes politikai osztály ünneprontó módon viselkedett.

Pedig volt mit ünnepelni március 9-én, amikor megérkezett a hír, hogy Románia megnyerte a verespataki ciántechnológiás bányaprojekt megműsítésére vonatkozó kártérítési pert, mert ez azt jelentette, hogy a román államnak egyetlen centet sem kell fizetnie a hupon maradt beruházónak. A kártérítési eljárást a Gabriel Resources kanadai vállalat, a Rosia Montana Gold Corporation (RMGC) fő részvényese 2015-ben indította el a Világbankhoz tartozó Beruházási Viták Rendezésének Nemzetközi Központjánál (ICSID), arra hivatkozva, hogy több milliárd dolláros veszteséget szenvedett, amiért a román hatóságok – miután 1997-ben bányászati célú koncesszióba adták a területet – a környezetvédők tüntetéseinek hatására végül mégsem tették lehetővé a külszíni cián-

CSEKE PÉTER TAMÁS újságíró, szerkesztő.
Az Agerpres hírügynökség szerkesztője,
a Transtexel portál munkatársa. Kolozsváron él.

technológiás aranybánya megnyitását a Fehér megyei községben.

Borúlátó nyilatkozatok az ítélethirdetés előtt

Ünneplésre annál is inkább volt ok március 9-én, mert az egész ország borúlátóan várta az ítélethirdetést. Az évek óta zajló kártérítési per kimenetelével kapcsolatos hazai aggodalmakat Marcel Ciolacu február elején tett borúlátó megszólalása indította el. A szociáldemokrata kormányfő, liberális elődei felelősségét hangoztatva, akkor meglehetősen pesszimistán nyilatkozott Románia esélyeiről, hozzátéve: miniszterelnökként megszokta már, hogy „neki nyújtják be a számlát a mások által elkövetett ostobaságokért”. Az ítélethirdetés közeledtével Ciolacu azt is felvetette, hogy a román állam számára kedvezőtlen döntés esetén népszavazást kellene kiírni a verespataki aranykitermelés elkezdéséről.

A kormányfő a Románia győzelmét hírül adó március 9-i Facebook-bejegyzésében is Dacian Cioloș és Ludovic Orban korábbi miniszterelnököket támadta, akiknek a kormányzása idején Románia elindította, illetve újraindította az ókori aranybányászatáról híres erdélyi Verespatak világörökségi helyszínné nyilvánításának folyamatát, megakadályozandó a külszíni bányászat megkezdését, a település és környéke lerombolását. „Romániáért harcoltunk, mert igazságtalan lett volna, hogy az ország valamennyi alkalmazottját és nyugdíjasát büntessék egyes románellenesek gazemberségeiért. A románoknak nem kell szenvedniük olyan miniszterelnökök döntései miatt, akik előbbre helyezték önös érdekeiket az ország érdekeinél” – fogalmazott

*Korábbi külszíni
bányásztevékenység
okozta tájseb Verespatak
térségében*

Ciolacu, köszönetet mondva az ország képviselőjét ellátó jogászcsapatnak.

A kormányfőhöz hasonlóan borúlátó nyilatkozatai voltak a liberális pénzügyminiszternek is. Marcel Boloş több ízben beszélt arról az román állam érdekeit védő ügyvédektől kapott információkra hivatkozva, hogy Romániát óriási összegű kártérítésre is kötelezheti a Beruházási Viták Rendezésének Nemzetközi Központja, amit legfeljebb részletekben tudna kifizetni, lehetséges megoldásként pedig a bányanyitást engedélyezésének lehetőségét is felvetette. A tárcavezető közvetlenül az ítélethirdetés előtt azt sem tartotta kizártnak, hogy Romániát akár 6,7 milliárd dollárt kifizetésére kötelezik, amiért olyan aranylelőhelyet adott koncesszióba, amelyet aztán nem engedett kitermelni. Az ítélethirdetés után Boloş bevallotta: meglepte, hogy éppen a kártérítést követelő kanadai vállalatot kötelezte a nemzetközi választottbíróóság egy „jelképes” – néhány millió dolláros – kártérítés megfizetésére a perköltségért.

Az első borúlátó nyilatkozatok és a március 9-ig ítélethirdetés közötti időszakban történt még valami, ami a hazai gazdasági sajtó figyelmét nem kerülte el. A beruházó Gabriel Resources vállalat részvényeinek az árfolyama megduplázódott – a január végi 0,45 kanadai dollárról 0,87 dollárra emelkedett – a torontói tőzsdén. Így közvetlenül az ítélethirdetés előtti, pénteki napon a cég piaci értéke elérte a 901,3 millió kanadai dollárt. Az ítélethirdetés utáni hétfőgét követő hétfői torontói tőzsdenyitáskor a pénteki

0,87-ről 0,05 dollárra zuhant a Gabriel Resources részvények ára. A román sajtó egy része már március 9-e előtt egy hónappal szokatlannak nevezte, hogy kormányzati tisztviselők – miután kezdetben kiszivárogtatták az információt a médiának – az ítélethirdetés előtt a per várható elvesztéséről és egy magáncégnek fizetendő több milliárd dolláros kártérítésről beszéljenek. Március 9. után pedig már arról cikkezett a sajtó: a Gabriel Resources úgy nyert a torontói tőzsdén, hogy nem tett semmit, csak kihasználta a román politikusok nyilatkozatait.

Felmerült a tőzsdei manipuláció gyanúja

Az ítélethirdetés utáni napokban az ellenzék feljelentette az ügyészségen Marcel Ciolacut. Căţalin Drulă, a Mentsétek meg Románia Szövetség (USR) elnöke a korrupcióellenes ügyészségtől (DNA), a pénzügyi felügyeletről (ASF) és a – tisztviselők vagyonosodását vizsgáló – feddhetetlenségi ügynökségtől (ANI) kérte az esetleges tőzsdei manipuláció, hivatali visszaélés, hűtlen kezelés és csalás kivizsgálását. Dacian Cioloş volt miniszterelnök, EP-képviselő, a REPER párt elnöke a legfelsőbb ügyészségnél tett feljelentést a miniszterelnök ellen. Mindkét politikus arra hivatkozott, hogy a Gabriel Resources részvényeinek az árfolyama megduplázódott a torontói tőzsdén a miniszterelnök borúlátó nyilatkozatai nyomán. Szerintük Marcel Ciolacu megszegte miniszterelnöki esküjét és a piac befolyásolása céljából vagy szűklátókörű politikai számításból súlyos károkat okozott az országnak, aláásta

esélyeit, azt sugallva, hogy Románia elismeri az elle- ne felhozott alaptalan vádakat.

Megszóltak az ügyben közvetlenül érintett RMDSZ-es politikusok is. Tánccos Barna volt környezetvédelmi miniszter érthetetlenek nevezte a kormány tagjainak az ítélethirdetés előtti borúlátó kijelentéseit. „Ha Marcel Boloş nem sugallta volna egy hónapon át, hogy elvesztettnek tekintik a pert, ma mindenki Románia látványos győzelméről beszélne” – mondta Tánccos az állami hírügynökségének. Korodi Attila, ugyancsak korábbi környezetvédelmi miniszter pedig azt mondta a Transtelexnek: ezek a borúlátó nyilatkozatok azt mutatták, már nincsenek kormányközelségben a verespataki témában jártas szakértők, és nem tudták azt sugallni a kormánypárti politikusoknak, hogy fogják vissza magukat, mert túllihegik a témát. A tőzsdei manipuláció vádját a csíkszeredai polgármester nem kívánta kommentálni, de azt megjegyezte: már 2014-ben beszélt arról a nyilvánosság előtt, hogy a kanadai cég sokszor minden lehetőséget kihasznál a részvényei tőzsdei árfolyamának növelésére.

A román állam érdekeit a kártérítési perben Crenguța Leaua ügyvéd és csapata képviselte. Leaua március 9. után több interjú is adott a sajtónak, de az ügyvédi titoktartásra hivatkozva nem kívánt válaszolni arra a kérdésre, hogy az ítélethirdetés előtt adott-e ki információkat a kormány tagjainak. Azt viszont megerősítette, hogy a kártérítési eljárás végkimenetele kétesélyes volt. „Csak annyit mondhatok: tekintettel az ügy összetettségére és a külföldi befektető érveinek sokaságára, de különösen a nagyon jelentős kártérítési összegre, természetes magatartás maximális felelősséggel kezelni és komolyan venni a per elvesztésének lehetőségét is” – jelentette ki az ügyvéd.

Nemzetközi szerződések megszegésére hivatkoztak a kanadaiak

A kormány sajtóosztálya még az ítélethirdetés előtt közölte: a nemzetközi választottbíróshoz benyújtott keresetükben a kanadaiak azzal vádolták a román államot, hogy megsértette a 2009-ben ratifikált román-kanadai és az 1995-ben ratifikált

román-brit beruházásvédelmi megállapodást a verespataki bányaprojekt meghíúsításával. A két vállalat 6,7 milliárd dollár kártérítést követelt emiatt Bukaresttől.

Az kanadaiak a perben arra hivatkoztak, hogy a kormány 2010-ben helytelen módon felvette a Verespatakra tervezett aranykitermelés helyszínének egy részét a történelmi műemlékek listájára, a környezetvédelmi minisztérium kilenc éven keresztül (2006-2015 között) nem adott ki ajánlást a bányaprojekt környezeti hatásvizsgálatáról, majd 2013-ban a parlament elutasította az aranykitermelést lehetővé tevő törvénytervezetet. Emellett azzal érveltek, hogy a kormány kezdeményezésére Verespatakot 2021-ben felvették az UNESCO világörökségi listájára, ami jogilag lehetetlenné tette a bányaprojekt megvalósítását – részletezte az Agerpres-nek adott válaszában a kormány sajtóosztálya.

Az eljárás során Románia jogi képviselői elutasították a felperesek nemzetközi megállapodások megsértésére vonatkozó állításait. Érveik szerint a befektetők a felelősek a bányaprojekt meghíúsulásáért, mert nem szerezték meg a törvényekben előírt engedélyeket a verespataki bányászathoz szükséges létesítmények megépítéséhez és magához a kitermeléshez, illetve nem nyerték el a beruházásban érintett helyi közösség támogatását sem. Ugyanakkor a román állam ügyvédei szerint Verespatak felvétele a világörökségi listára nem érinti a befektetőknek azt a jogát, hogy a bányaprojekt megvalósításához szükséges engedélyekért folyamodjanak.

A washingtoni választottbíróshoz cikkünk megírásáig nem közölte az ítélete indoklását. A kanadai vállalat mindenestre fellebbezhet, de csak öt okra hivatkozva: a választottbíróshoz megalakításának jogszerűtlensége; a bíróság „nyilvánvaló” hatalmi visszaélése; a bíróság valamely tagjának megvesztegetése; az eljárási szabályok súlyos megsértése; indoklások hiánya. A gyakorlatban ritkán sikeres a fellebbezés Beruházási Viták Rendezésének Nemzetközi Központjánál.

CSEKE PÉTER TAMÁS

Fölmásztam az uborkafa tetejére

Konrád György vendége Borsi-Kálmán Béla

KONRÁD GYÖRGY (Debrecen, 1933. április 2. – Budapest, 2019. szeptember 13.) Kossuth-díjas magyar író, esszéíró, szociológus. Művei többek között angol, cseh, dán, finn, francia, héber, holland, német, norvég, olasz, orosz, spanyol és szerb nyelven jelentek meg. A kortárs magyar próza világszerte egyik legismertebb alakja.

KÖRÖSSI P. JÓZSEF költő, könyvkiadó (Nagyvárad, 1953), a Nógrád megyei Márkházán él.

Körössi P. József: Az Alexandra könyvesház nevében Konrád György Irodalmi Klubjában szeretettel köszöntöm önöket. Köszöntöm Konrád Györgyöt és köszöntöm az ő mai vendégét, Borsi-Kálmán Béla történészt, műfordítót és diplomatát. Borsi-Kálmán Béla 1948-ban született Csengerbajoson, egy Szatmárnémeti melletti kis faluban, de gyermekkorát a Nagybánya környéki Szinérváralján töltötte. Diplomataként Bukarestben és Párizsban működött. Számos könyvet fordított románról magyar nyelvre. Több könyvet is írt, többek között a Kossuth-emigráció és a román politikai elit kapcsolatairól. Fontos róla tudnunk – ahogy egy interjújában, nyilatkozatában olvastam: Bibó Istvánt példaképének tekinti, talán a legnagyobb magyar demokratának, vagy a legdemokratikusabb magyarnak. Azt a környezetet, ahol ő fölcseperedett többségben románok lakják. A magyar a lakosság 30%-át teszi ki, 10% zsidó származású magyarnak vallja magát, legalábbis az 1950-es években még ez volt a helyzet. Ez az a vidék, ahova cipszerek, svábok, lengyelek, ukránok, örmények, románok, székelyek telepednek, telepedtek le a munkavállalás szándékával. Olyan könyvekről származik, amely az ő fő tevékenységének mozgatóját adja. Ami leköti, nevezetesen a kisebbség, a kisebbségi sors, az őt kisgyerekkora óta meghatározza. Átadom a szót.

Konrád György: Üdvözöllek Béla. Szeretném az ő kurta bemutatása után hozzátenni, hogy sokkal többet nem tudtam volna biográfiájáról elmondani.

Keveset említenék arról, miért éppen egy párba kerültünk ezen az estén. 1988 júniusában autóbusszal mentünk Krakkóba, egy nemzetközi konferenciára. Hosszú út volt, egy kolostorban közép-európai és nem csak közép-európai demokraták, demokratikus ellenzékiek jöttek össze, ahol elmélkedés volt arról, hogy hol állunk, s „mi a teendő”. A véletlen ültetett bennünket egymás mellé, és úgy emlékszem, igen jól beszélgettünk.

Borsi-Kálmán Béla: Én is így emlékszem.

Konrád: Vannak beszélgetések, amelyek az embernek kedvet adnak arra, hogy folytassuk, amelyek kíváncsivá tesznek a másik ember emlékei, személyisége, tudása és gondolkodása iránt. De valahogy az életnek megvan a maga inerciája, az nem hozza úgy össze az embereket. Nekem ezt a luxust megadta ez a ház, és az életvitelünk alakulása. Éppen Körössi Józsefnél összetalálkozva egy kiadói bulin, úgy gondoltuk, vagy legalábbis én úgy gondoltam, hogy miért is ne folytassuk azt a beszélgetést, most már kicsit többet tudva egymásról és többet tudva arról az időről, ami 1989 óta eltelt. Könyveit is olvastam, nem mindet. Nagyon termékeny szerzőről van szó. Benyomásom az, hogy fejjel megy neki a problémáknak, de siet. Siet és azt gondolja, hogy az olvasó legalább olyan tájékozott, mint ő, vagy legalábbis egy kissé tájékozott és ezért óriási jegyzet apparátussal egészíti ki az ahhoz képest rövidebb szöveget. A főszövegnek ez a takarékosága és a jegyzetek bősége egyszerre szerénységre is utal. Ha én idősebb szerzőként szeretnék neki tanácsot adni, akkor azt mondanám, az esszéisztikus kifejtés, megjelenítés, tehát a főszöveg legyen mégiscsak a szemed előtt elsők, mert a jegyzetek egyrészt a tudóskollégák előtt igazolják a gondolatot, másrészt újabb és újabb villanásokat vagy utakat nyitnak az olvasó számára, hogy asszociáljon többfelé. Ezen kívül vannak remek, íróilag megfogalmazott jegyzeteid, például ami a *Polgárosodott nemes avagy megnevesedett polgár* című könyv esszéi mögött szerepel.

Itt szó esik az ő futballista múltjáról, amely állítólag igen tiszteletreméltó volt. Nagy elismeréssel beszél két kollégának a labdarúgáshoz való viszonyáról, közelebbről, az Esterházy futballtudásáról és Moldova futball iránti imádatáról. Hát, a jó futballisták elismerik egymást.

Borsi-Kálmán: Akkor a történelmi hűség kedvéért, hadd mondjam el, hogy volt nekünk egy másik érdekes találkozásunk a köztes időben is, 1996 május végén, június elején, Amszterdamban. És azt követte egy másik tartalmas beszélgetés ugyanannak az évnek augusztusában. Szigligetre jöttél át a – hegymagasi? – kúriádból, a kurtakocsmából átalakított hangulatos alkotóházból. Mert az is egy alkotóház, tehát Hegymagason folytattuk. Nem véletlenül beszélek erről, mert az is egy nagyon érdekes beszélgetés volt, az amszterdami is, de még inkább a szigligeti és a hegymagasi. De most rögtön helyesbítéssel kell kezdenem. Futballista múltamat már a legendák közé kell sorolni.

Konrád: Ezért kell színeznem...

Borsi-Kálmán: Igen. Az egy, az egyetem alatt félbemaradt karrier, mint majdnem mindenkié, mármint az úgynevezett „nagy generációból”. Semmiféle különbség nincs, de ami mégiscsak van az a többiekkel szemben: mindenki eljutott valameddig. Nem csak Esterházy Péter, mások is. Nagyon halkán azért megjegyezném: nem egészen mindegy, hogy közvetlenül a „kölyökből”, esetleg az ifi I-ből való kiöregedés után tanácsolnak el, vagy eljutsz a tartalékcsoportig s ott morzsolódsz fel a kíméletlen „kenyérharcban”.

Konrád: Bocsáss meg, hogy szavadba vágok. Valamennyi barátom, aki játszott abban a csapatban, Jovánovics György, Csurka Pista is, arra jó szívvel emlékeznek. Ott nem nagyon voltak politikai-ideológiai ellenségességek.

Borsi-Kálmán: Mielőtt erre reagálnék, a helyesbítést meg kell tennem: én csak Esterházy futballtudását ismertem el,¹ a Moldováét nem.²

Konrád: Nem? Ebbe szívesen beletörődök.

Borsi-Kálmán: Nem. Ha az én futballista karrierem ér valamit, sportszakmai szempontból nem sokat ér, teljesen viszonylagos, de ha valamit mégiscsak ér, akkor szociológiailag, társadalomtörténeti értelemben értékelhető talán: valószínűleg világcsúcstartó vagyok a tartalék szerepben. Azt a mutatványt csináltam meg akaratlanul, hogy '69-70 ben

Albert Flórián mögött játszottam a tartalékcsoportban, az újabbak, nemzedéktársaim: Kú Lajos és Branikovits Laci társaságában, mindketten amolyan Albert utánpótlás, különösen a Brani, akinek még a mozgása is szakasztott olyan volt, mint a Flórié. Úgy kell érteni, hogy mi a közvetlen utánpótlást jelentettük, korosztályilag is: ez egy későbbi nemzedék, hat-hét évvel fiatalabb, képesség dolgában is halványabb kissé. Vagyis futballista szemszögből már egy gyengébb eresztés volt(unk), bár egy bizonyos szintet mégiscsak jelentett még. Viszont a Moldova csapata, a *Szocreál*, amire te utalsz, az viszont a világ egyik legamatórebb társulata volt. Azt így is találta ki Moldova Gyuri, ez rendben is van, de ott is sikerült tartalékká fejlesztenem magam. Szóval, két, két és fél év után leültetett a kispadra. Ez az igazi mutatvány! Az amatőr futballista korszakom, igazi amatőr korszakom két kispályás csapathoz kötődik. Az Eötvös Kollégium csapatában nagyon sokáig játszottam, sőt ezt a csapatot sikerült átmenteni az egyetem utáni évekre is *Express* néven. Az emberarcú szocializmus éveiben lehetséges manipulációk révén az *Express* utazási iroda neve alatt hosszú évekig tudtunk futballozni – „svarcban” – a nyolcadik kerületi kispályás bajnokságban. Ugyanaz a társaság. Nagyon jó, összeszokott társaság volt. A másik pedig Esterházy Péternek a *Galambom SC* fantázianevű, ugyancsak „legendás” képződménye. Remélem, senki nem fog megsértődni: itt – kevés kivétellel – lényegesen jobb spílerek rúgták a labdát, mint a Moldova-féle társulatban. Itt a dolgok elválnak. Nem fogok kitérni a kérdésed elől. Azért sem lehetett politikai/ideológiai feszültség vagy probléma, mert amikor én oda kerültem, '75 késő nyarán, addigra már a skizma, a szakadás megtörtént a népiek és az urbánusok között, mert Végh Antal, isten nyugosztalja, a népiesekből egy új csapatot szervezett és elvitte magával azokat, akik menni akartak vele. Történetesen egy hamisítatlan urbánust is, a sokdioptriás szemüvege miatt futballra teljesen alkalmatlan Mezei András is vele tartott. A „dolgok” bonyolultságára utalhat, hogy Csurka István viszont továbbra is a Moldova-team egyik portása volt, noha már ritkán állt be a kapuba. Engem ez nem érintett, mert én akkor kerültem oda, amikor már csak a Moldova-féle, többségében úgymond urbánus társaság maradt.³ Így lettem ismét „urbánus”, halászteleki bejáróként, mert én ott laktam akkor. Ennyit a futballról. Rengeteg minden van benne, az egész Kádár-rendszer mitológiája is. De gondolom, nem erről akarunk beszélni.

Konrád: Nem, de innen elindulhatnál. Emlegetted ezt a két fogalmat, népi és urbánus. Hogy te

¹ L. erről Borsi-Kálmán Béla: Emlékek és reflexiók E. P. Mesterről – Változatok az „aha élményre” (Részletek) In uő: *Pszeudo-fociesszék. Szélgjegyzetek a futball, a politika és az irodalom határvidékéről*. Budapest, 2018, L'Harmattan Kiadó, 165–226. p. (a továbbiakban B-KB 2018.)

² L. ehhez Borsi-Kálmán Béla: Mi (ki) az, hogy (a) Moldova[nekrológ]. *Népszava* (Szép Szó), 2022. június 25., 4–5. p. (<https://nepszava.hu> > 3161162_m...)

³ L. erről bővebben B-KB 2018, 205–210. p.

mikor érkezted ebbe bele. De beszéljünk kronologikusabban, tizennégy éves vagy, amikor átjöttetek. Hol laktatok?

Borsi-Kálmán: 1962 júliusában jöttünk át, szüleim tanítók, apám kántortanító oklevelet szerzett Kolozsváron, noha korábban (1931 és 1940 között) a nagyenyedi Bethlen Kollégium növendéke volt. Már akkor is pedagógushiány volt Magyarországon és a Nyírségben, Tokaj mellett, Tiszanagyfaluban kaptak tanítói állást, én Sárospatakra kerültem diákként.

Konrád: És erről melegen írsz, Sárospatakról.

Borsi-Kálmán: Igen, Patak fogalom volt. Én még kifogtam a régi, a két világháború közötti, az akkori szellemi elit összes tanárát, vagyis óriási mázlim volt. Még akkor is Kossuth kollégium volt, angol internátus...

Konrád: Mit értettél az alatt könyvedben, hogy a 30-as éveket megtaláltad?

Borsi-Kálmán: Úgy, hogy az én élményvilágomban, vagy szűrőmonon többféle Magyarország akadt fenn, mondjuk így: én így éltem meg gyerekként. Volt az első szint Szinérváralja, Nagybánya, Szatmár. Szinérváralja kis mezőváros, Fényes Elek statisztikájában is kiemelt helyen szerepel, mint nagy hetivásárról híres község. Erdősi Sylveszter Jánosnak a szülőhelye. A magyar irodalom bölcsője ez, egyebek között. Mindenki büszke volt erre. Lehet Szinérváraljának is mondani, 1907-ig hivatalosan is ez volt a neve. Régen a nemesi előneve nem egy idevalósi zsidó családnak a Szinéri volt, vagy Váraljai. Mondjuk csak 12 éves koromig laktam ott, de ahogy mondani szokás ez a patinás városka eszmélkedésem színtere, a „kályha”, ahonnan minden elindul...

Konrád: Szép hely volt?

Borsi-Kálmán: Nagyon szép. Festői. Sok emlékiratban, visszaemlékezésben a „héthegyű város” néven szerepel. A nagybányai festőiskola csupán néhány kilométerrel van odébb. Meg Misztótfalu, Misztótfalusi Kis Miklós, az amszterdami tipográfus szülőfaluja. Misztikus helyek. Magyar helyek, aztán románosabb helyek. Nem akarok ugrálni...

Konrád: Mit hoztál?

Borsi-Kálmán: Mindjárt. Mindjárt arra is kitérek. Visszatérek a jegyzetekre. Ebbe szinte mindenki beleakad. Általában megütköznek a jegyzeteken.

Konrád: Borsi-Kálmán a jegyzeteire büszke.

Borsi-Kálmán: Hát nem tudom, büszke vagyok-e. De az tény, hogy az egyik jó humorú bukar esti diplomata barátom a „legnagyobb magyar láb-jegyzetírőként” aposztrofált ...

Kápéjé: Mondjuk ki, büszke vagy, amikor ezt a könyvet csináltuk, kiderült, hogy büszke vagy. Ebben a könyvben a jegyzetanyag majdnem akkora, mint a törzsszöveg. És ha megnézzük, hogy a jegyzetek apróbb betűkkel vannak szedve, jól láthatjuk, a jegyzetanyag hosszabb, mint a törzsszöveg. Minden kritikusod megemlíti, mekkora jegyzetapparátussal dolgozol.

Borsi-Kálmán: Nem védekezni akarok, mert nincs értelme. Ötvenkilencéves korában az ember azt mondja, ha nem áll meg magában, amit írok, akkor nincs mit magyarázkodni. Gyuri jól érzékelted, kétszer írom meg a dolgokat, egyszer megírom esszéként, az olyan amilyen, az rendben van, utána végiggondolom, hogy mit hol olvastam, s abból lesznek a jegyzetek. Ma a technika jóvoltából egy kattintással bármikor fel lehet vinni, s akkor főszöveg lesz belőle. Szuverén döntés eredménye, hogy mi a főszöveg és mi a jegyzet. Én ezt a játékot játszottam.

Kápéjé: Némelyik jegyzeted minieszének minősíthető.

Borsi-Kálmán: Lehet, hogy egy kicsit egykori játékosársammal, Esterházy Péterrel polemizálok elvont szinten. Az ő legjobb könyve a *Termelési regény*, az egy ilyenfajta dolog volt. Ő irodalmat művel és abból lett a történelem, remélem nálam fordítva van: én történelmet írok. Nincs vele megbeszélve ez a szerkezet.

Konrád: Látom, kacérkodsz.

Borsi-Kálmán: Soha nem beszéltem erről Péterrel, mert soha nem beszélünk másról, csak futballról, kivéve egy esetet.⁴ Van, aki szereti, van, aki utálja, a történész kollégák sem mind szeretik. Sok mindet lehet róla gondolni, gondolnak is... Van, aki jókat gondol róla, van, aki nem, és én ezt tudomásul veszem.

Konrád: De mi a belső késztetésed?

⁴ Ez egy átbeszélte fél éjszaka volt egy szófiai szállodában, ahová a Moldova-féle Sajtó SK játékosaiként kerültünk – E. P. vendégszolgálatként (L. B-KB 2018, 205–214. p.)

Borsi-Kálmán: Az, hogy mindennek, amiről írok, annak van/legyen fedezete. Azt szeretném sugallni a jegyzetekkel, hogy mindenki egyformán fontos. Számomra nincs különbség, nincs hierarchia, hogy ez egyiket Toynbee mondta a másikat egy ismeretlen színérváraljai öregember, aki gyerekkoromban szóba állt velem. Számomra ez a kettő ugyanaz.

Konrád: Ezek a hála gesztusai is?

Borsi-Kálmán: Nem hála. Persze van benne tisztelet, lehet, hogy az is. Azért mindenkinek hálás vagyok, akitől információt kapok. Nem szeretem a hierarchiát. Az idézés technikájának is vannak mindenféle rítusai, Magyarországon talán jobban, mint máshol. Vannak szerzők, akiket többet idéznek, vannak, akiket kevésbé és vannak, akiket nem szívesen vagy egyáltalán nem idéznek. Én mindenkit egyformán idézek, egy törzsszurkolót vagy a világ leghíresebb történelemfilozófusát... És már rég beletörődtem, hogy a „gólpassz” (kölcsonkenyér) nem jár mindig vissza... Sőt...

Konrád: Szinérváralja is Partium?

Borsi: Nem. Szinérváralja mindennek a kevéreke. Ha úgy tesz, a Partium vége, Máramaros küszöbe, ha úgy tetszik a történelmi Szatmár megye csücske, ha úgy tetszik Kővárvidék csücske, ami egy román nyelvű kismemesi társadalmat leképező, elrománosodott vidék. A középkor folyamán az is magyar jellegű volt. Nagy Lajos korában nemesített románság lakja... Magyar nemesi tudatú, de románul beszélő kismemesek. Ez a Kővárvidék, amelynek Nagysomkút volt a „természetes” központja. És hát közel van az Avas, ami szintén egy speciális román régió a maga különösen látványos, pitoreszk lakosával.

Konrád: Mitől pitoreszk?

Borsi: A román mitológia úgy tartja, azok a legdákabb dákok. Szándékosan karikíroztam. A tősgyökeres románok máramarosiak. Vannak kételeyeim, de nem fogom kifejteni. A középkori történelemben nem akarok belemászni, nem értek hozzá. Nekem gyerekként más volt a benyomásom. Valójában az ötvenes évek végéig, a hatvanas évek elejéig Szinérváraljának volt egy zsidó törzslakosága is, ortodox zsidó közössége volt, amiről én nem is tudtam, csak itt, Budapesten szereztem róla tudomást.

Konrád: A hatvanas évek végéig? Ezek visszatért zsidók voltak?

Borsi-Kálmán: Ezek azok a zsidó voltak, akik megúszták a deportálást: Auschwitz-ot, Buchenwaldot.

Konrád: Hogy mondtad? Megúszták? Túléltek!

Borsi-Kálmán: Igen, túléltek valahogy. Nekem úgy kötődik hozzájuk a sorsom, hogy akik túléltek, azok az életösztöntől vezérelve gyerekeket, hogy is mondjam, újfent gyerekeket hoztak a világra: az én nemzedékemet. Én ezekkel a zsidó gyerekekkel, fiúkkal, lányokkal vegyesen jártam a román óvodába. Együtt tanultunk gyerekként románul egy bukaresti vörös hajú román „óvónénitől”...

Kápéjé: Milyen nyelven beszéltek?

Konrád: Románul...

Borsi-Kálmán: Természetesen magyarul. Velük magyarul, a románokkal meg románul.

Konrád: A szülők is olyan férfiak voltak, akik munkaszolgálatból visszajöttek?

Borsi-Kálmán: Igen.

Konrád: Gyerekek is voltak?

Borsi-Kálmán: Ezt nem tudom.

Konrád: Nem tudod. Gyerekek nem nagyon jöttek...

Borsi-Kálmán: Apám gyerekkori zsidó barátai meséltek ezt-azt, és apám időnként ugyancsak szivárogtatott egyet és mást róluk. Nagyon keveset tudtunk, nem volt téma. Inkább csak érezte az ember, hogy tragédia történt. Ők nem beszéltek, de az nekem feltűnt, hogy némelyiküknek milyen szomorú a szeme... Meg hát lehetett érezni, hogy ők most ismét hazát készülnék váltani és elmennek az Ígéret földjére, Palesztinába. Ez benne volt a levegőben. Gyerekként csipenttettem valamit belőle. Ezeket az érzéseket az ember elraktározza, és ha szerencséje van, akkor előkerülnek, felbukkannak, és ha még nagyobb szerencséje van, akkor ezt meg is tudja fogalmazni.⁵ Nekem, úgy látszik, szerencsém van.

⁵ L. erről Borsi-Kálmán Béla: Emlékek a színérváraljai zsidó közösségről. In uő: *Változatok az „aha élményre”*. Írások a magyar–zsidó együttélés (és a magyar–magyar kapcsolatok) tárgyköréből. Budapest, 2022, L'Harmattan Kiadó, 12–52. p. (a továbbiakban B-KB 2022.)

Konrád: Ezeket aztán tömegesen elengedték.

Borsi-Kálmán: Nem elengedték, mondjuk ki, eladták őket. Mondjuk ki az igazat, mindenki tudja, aki erdélyi vagy romániai. Szabott áron eladták őket. Nyilván Amerikából kapták rá a pénzt. A hatvanas-hetvenes évek elejéig-közepéig majdnem mind elmentek.

Konrád: Ugyanigy adták el a németeket.

Borsi-Kálmán: Az egy másik biznisz volt. Igen. A mostani állapotot tekintve, megszűnt a nagybányai, szatmári, a máramarosi zsidóság. Öregek maradtak néhányan, vagy akik vegyes házasságban éltek. Ugyanez vonatkozik egész Romániára, a román és a magyar zsidókra is.

Kápjé: Ha megengeded Gyuri, tartsuk még a gyerekkorában Bélát. Milyen is volt ez a Szinérváralja? Főleg az emberek érdekelnek, a vegyes közösség. Valahol írod, hogy vendégmunkásként, ukránok, örmények, székelyek telepednek itt meg ideig-óráig.

Borsi-Kálmán: Igen. Én ezt nem tudtam akkor, fogalmam se volt róla. Ez egy ugyanolyan kisváros, mint a Monarchia összes kisvárosa, összes polgárosodott települése. Volt egy kis ipara is. Azért Szinérváralja a neve, mert színes ér, azaz aranyér volt ott is, akárcsak Nagybányán. Arany lelőhely. Mint később megtudtam, urán is. Sokan meghaltak rákban. Férfiak, nők egyaránt, az átlagéletkor alighanem igen alacsony volt. Mi megúsztuk, szerencsénk volt, időben eljöttünk. Kérdésedre válaszolva: volt a magyar törzslakosság, ezek voltunk mi, a reformátusok, Váralja sokáig amolyan kálvinista fészek volt. Erre telepedtek rá a katolikusok, a svábok, magyar svábok, már erősen megmagyarosodva, de a nagyszülők még svábul beszéltek. S voltak a zsidók, tizenegy-tizenkét százalék. Ők abszolút magyar zsidók voltak. Én sokáig nem tudtam, melyik felekezethez tartoznak, csak annyit tudtam, hogy magyarok, hiszen egymás közt kizárólag magyarul beszéltek. Egy barátomtól – Komoróczy

Gézától – nemrég tudtam meg, hogy ortodox zsidók voltak, nem neológok. Szinérváralja egy ilyen polgárosodófélben lévő kisváros volt. A zsidó lakosság azért is volt jelentős, mert nagyszabású hetivásárok voltak csütörtökönként a középkor óta, az egész környék oda járt. Ott folyt a Szamos, ami rituális szempontból nem közömbös. És hát jó volt itt a gazdasági lehetőség. Bányavidék, egyszersmind borvidék volt, helyi kis világok metszéspontján. Voltak ukránok, kevesen az örmények, rájuk emlékszem a nagy barna szemük miatt, és voltak a székelly bányászok.

Konrád: Édesapádnak sok kellemetlensége volt?

Borsi-Kálmán: Mint minden a román tanügyben dolgozó magyar kádernek, román tanügyi alkalmazottnak voltak kellemetlenségei. 1948 őszétől ő volt a magyar iskola igazgatója, és azt gondolta magáról, hogy ő, mint neves futballista talán többet megengedhet magának... Apám futballista volt. Innen eredeztethető az én hamvába holt futballpályafutásom, be voltam oltva futballal... Kedves figura volt, jó modorú, népszerű volt, kedvelték. Ezt a népszerűséget, gondolta, ki tudja használni, akár intézményesíteni is lehet. Karakán módon kiállt a magyar iskola érdekei mellett. Ez sokaknak nem tetszett, és akkor jött az 56-os forradalom, aminek most is állítom: semmiféle hulláma nem volt nálunk, a rádióhallgatást leszámítva. Éjszaka hallgattuk a rádiót, ennyi volt az egész. Két év múlva „soviniszta szervezkedés” örvén mégis kivágták az iskolából, a román tanügyből, ráírták a szerződés bontására, hogy csak kétkezi munkára alkalmas. Dolgozott is vagy négy hónapig a román vasútnál, talpfákat krampácsolt. A futball mindig beleszól az életembe. Őt valami román futballista kapcsolata elhelyezte Szatmáron könyvelőnek. Addigra már beadták az áttelepülési kérelmet, mi gyerekek nem tudtunk semmit, nehogy elkotyogjunk. Harmadszori próbálkozásra 1962 nyarán átjöttünk, ezzel vége lett az én romániai életemnek.

(Folytatjuk)

Utazás Láng Eszter Szigetvilágában

A kiállítás anyaga három szorosan összefüggő témakör köré csoportosítható és húsz év munkájából válogat: az elsőt a *Sziget-sorozat* külső és belső helyszínei, absztrahált tájai és zárt szobái, a másodikat portrék, míg a harmadikat vallási motívumok alkotják. Ezek a szerteágazó utak nem különálló szigetek, több közös pont köti össze őket, nevezetesen a körülöttünk lévő világot érintő, az adott téma biztos ismeretén alapuló kérdésfelvetések és reflexiók intuitív gazdagsága. Dinamizmus és egyéni ritmus jellemzi Láng Eszter személyiségét és munkásságát is.

A *Sziget-sorozatban* reflexiókat fogalmaz meg a korunkat érintő súlyos társadalmi és ökológiai problémákkal kapcsolatban. Fekete alapon egy-egy színes, geometriai „ablak” nyílik a disztópia negativitásából egy vélhetően boldogabb világ felé. A legégetőbb élményre, a Covid okozta sokkra utaló műveit a bezártság képei uralják: élettelenül fekvő, bábszerű emberi figurákat, keresztrefeszítést, koponyát, „covid-koronát” láthatunk. Egy interjúban nyilatkozta, hogy a vírushelyzet mennyire felforgatta minden napjait és az utazásai során szerzett ihletet másféle élményanyag gyűjtésével kellett pótolnia. Sokunk számára ez olyan időszak volt, amely életünk újratervezésére kényszerített, ugyanakkor bebizonyította, hogy a technomédiumok, a VR, a digitális kultúra segítségünkre lehet, a számítógépen új művek születhetnek a megváltozott helyzetre reflektálva. Philip Auslander megfogalmazása szerint a mozgóképrög-

Visky Andrásnak dedikálva

SPITZER FRUZSINA (Nagyvárad, 1986) film- és képzőművész, a Szegedi Tudományegyetem vizuális kultúratudomány szakán diplomázott, számos kiállítás kurátora, a Magyar Elektrográfiai Társaság alelnöke (2020).

zítés technikai lehetőségei előtt nem tettünk különbséget az élő (átélt) és a rögzített között¹ – szinte minden élmény (színház, felolvasó est, zenei előadás) jelenvalóságot feltételezett. Ma azonban van rögzített felvétel, sőt élő közvetítéshez is lehet csatlakozni, láthatunk fizikai valóságban létező kiállítást és a virtuális tárlatot is.

A virtuális élethez, a virtuális valósághoz kapcsolódnak a kiállításon szereplő átdolgozott portrék. A portrékép a legrégebbi műfajok egyike, mely a fotográfia feltalálása óta a legnépszerűbb műfajjá vált. Eszter családi portréképeket feldolgozó sorozatában a nagyon fiatalon elhunyt Áros Terka alakja többször is felbukkan. A művek alapjául szolgáló fotókon szomorú gyerekarc néz ránk. Úgy tartja életben az emléket, hogy a kislány alakját áttemeli a jelenbe, olyan környezetbe, olyan világba, amelyet ő alkot köré. Ezek helyszínek, olyan helyek, amelyek Eszter életében fontos szerepet töltenek be. Kilátás otthona ablakából, egy művésztelepen fotózott szobabelső, ahol a kint dúló vihar és a beszűrődő fények különös kontrasztot képeznek – átmenetet alkotnak két világ, két állapot között. A számítógépen készült sorozat nem lezárt, Terka, Lajos bácsi és Ilus újra és újra visszatérnek a jelenbe egyesítve a valós és virtuális világot.

¹ Philip Auslander: *Liveness: Performance in a Mediatized Culture* (3rd Edition). London, Routledge, 2022.

Áros Tekla angyal lett (elektrográfia)

A portrékkal kapcsolatban megemlíteném Edward Weston elméletét², aki szembeállította a festmény megmunkálhatóságát a fénykép zártságával, s nagyra értékelte a fénykép felületének törekeny integritását. Azzal érvelt, hogy a fotó természeténél fogva ellenáll az átdolgozásnak vagy manipulációnak. Láng Eszter alkotásain azonban azzal együtt, hogy megőrződik a Weston által említett integritást, a fényképhez varratmentesen hozzáillesztett tér vagy a függöny érzelmi többletet ad, elmélyíti a fényképen szereplőkhöz fűződő érzelm kifejezését. A háttér és a karakter fotótechnikailag, képszerkesztés szempontjából való szintetizálása nem jelent fotografikus hűséget vagy fotografikus realitása (?). Bár a kép részei koherens egészzé olvadnak össze, de nem rejti el illuzórikus voltát sem. Külön megemlíteném a művésznő rácsok mögé zárt önarcképeit, amelyeket Visky Andrásnak dedikált. A képek ereje kettősségükben rejlik: hol beletörődést sugallnak, hol a kiszabadulás és a kiszabadítás iránti erős vágy képzetét keltik.

A harmadik témakör a *Jerusalaim* címet viseli. Középpontjában a debreceni zsinagóga épülete áll, melynek kollázsszerűen összeillesztett részletei az ősi városra, Jeruzsálemre utalnak. A keleties mintákkal fedett formák is múltbéli művészetek emlékét keltik. Láng Eszter módszere a múltba pillantásra egy műalkotás vagy ornamentális motívum látvá-

nyának a feldolgozását jelenti; az azonosságokra és különbségekre való ráébredést.

Az említett sorozatok összekapcsolódnak, egy-egy motívum más kontextusban is feltűnik a részletekben. Áros Terka arcképét például a zsinagóga egyik rozettájának közepére helyezi.

Végül szeretnék kitérni az alkotói módszer bemutatására, a digitális média használatára, hiszen minden kiállított mű az elektrográfia műfajába tartozik. Ebben az alkotói módszerben a számítógéppel való közös munka részben eltér a klasszikus képkészítési eljárásoktól, de épít azok hagyományaira is. Eszterrel folytatott beszélgetéseink során kiderült, számára fontos, hogy gyorsan dolgozhasson, a gép számítási kapacitása biztosítja számára a hatékony és konstruktív alkotást. Elmentheti, majd újra előhívhatja a munkafázisokat, újrendezheti a rétegeket, egyesítheti és egymásba transzformálhatja a legkülönbözőbb médiumokat (fotó, rajz, festmény). Itt nem végső döntések, csak lehetőségek vannak. A remedializációs folyamat során³ az adott technomédium, ez esetben egy képszerkesztő szoftver átveszi a hagyományos médiumokból ismert eszközöket (ecset, radír, festék, stb.) és beépíti azokat saját tárgykörébe. Kialakít egy saját, de a korábbira épülő eszközt. Ilyen például a beszédes elnevezésű *előzmény ecset* vagy például a *klónozó eszköz* a Photoshopban. Mindezt azért említem, mert technikailag és módszertanilag is megfigyelhető Láng Eszter *Jerusalaim* című sorozatában. Szinte magam előtt látom a kézmozdulatokat, melyekkel a művész felépíti, majd visszatöröl, ahogy különböző rétegeket és mélységeket nyit meg az egymásból épülő formákból. Absztrahált tájképeim nem a konkrét látványt ragadja meg, a digitális technológia számára nem leképező berendezés, hanem eszköz a transzformációra, új dimenziók beépítésére, módszer az idegen tájak felkeresésére, látványok természetének kutatására; az azonosságokra és különbségekre való ráébredésre. A portrék esetében pedig bepillantás a múltba, célja az elhunyt családtagok újraszületésének, megtestesüléseinek lehetővé tétele, közös új emlék építése.

SPITZER FRUZZINA

Láng Eszter Sziget című elektrográfiai kiállítása a budapesti Csili Művelődési Központban volt látható.

² Idézi: William J. Mitchell: *The Reconfigured Eye*. MIT Press, London, 1992, 6.

³ Bolter, Jay David and Grusin, Richard: *Remediation: Understanding New Media*. Cambridge, MA: MIT Press, 1999. 64-84. Magyarul: <https://www.apertura.hu/2011/tavasz/bolter-grusin-remedializacio-halozatai/> Fordította: Babarczi Katica

„Csak nézzen, lásson végre valaki engem”

Ughy Szabina: *Az átlátszó nő*, PRAE Kiadó, 2023

Napjaink kortárs irodalmi szférájában számtalan olyan alkotással találkozhatunk szembe magunkat, amelyek feldolgozatlan traumákról illetve társadalmi tabuk döntögetéséről szólnak, nagy hangsúlyt fektetve olyan témákra is, amelyekről mindeddig kényelmetlen volt az írás. Nehéz olyan témákat feldolgozni, amelyek az emberi gyengeséget, a sérülékenységet tárgyalják, mivel az írónak elkerülhetetlenül mélyebbre kell ásnia önmagában, hogy felszínre hozhasson elnyomott érzéseket és fájó tapasztalatokat. Ez lehet hitelességének forrása.

Ughy Szabina, nem félve attól, hogy mit talál a felszín alatt, belevetette magát az írásba, aminek következtében megszületett *Az átlátszó nő* című novelláskötet. „Most nagyon mennek a női témák”, mondja a kötet egyik szereplője, mindenki feminista harcos lett, és rájött az egyenlőtlenségekre, azonban Ughy Szabina a történeteinek keresztül nem egy lázadó, vagy önmagát sajnáltató pozícióba helyezkedik, sokkal inkább segítséget, támaszt nyújt azoknak a nőtársaknak, akiket egyre kevésbé veszünk észre, pedig itt élnek köztünk. A novelláskötetben egyetlen női sorsnak a megfestése helyett, tizenhat rövid részlet tükrében mindannyian magunkra ismerhetünk, ha tapasztaltunk már magányt, elnyomást, átverést, bántalmazást, éreztük tetteinket értelmetlennek, a szavainkat némának, magunkat pedig úgy, ahogy a címben is szerepel, átlátszónak. A történetek szereplői olyan női alakok, akik talán még sosem érezhették magukat igazán középpontban, sokkal inkább mellékszereplőként élik saját életük lemondással, megfelelési kényszerrel és kompromisszumvállalásokkal teljes mindennapjait. Megszokott teherként cipelik magukkal azokat az elkerülhetetlenül felgyülemelő súlyokat, amelyek abból erednek, hogy az önmagukkal, a testükkel, a beteljesületlen vágyaikkal való küzdelmeik során alulmaradtak, és az újabb vereségek miatt egyre csak mélyebbre tokosodtak be. Ilyen módon a social médiában, a régi családi történetekben vagy a férfiak fantáziájában élő női kép élénksége minden csalódással, veszteséggel, kudarccal vagy éppen csak az évek előrehaladásával egy-egy árnyalatnyival halványabbá fakul, mígnem teljesen átlátszóvá nem kopik.

PINTÉR ANITA (2000, Gyergyószentmiklós)
Kolozsváron a Babeş–Bolyai Tudományegyetem bölcsészettudományok karán diplomázott. A mesteri képzést Alkalmazott médiatudományok szakon kezdte, jelenleg Budapesten tanul az újságírói szakma rejtelseiről.

Kezdetben talán fel sem tűnik, mekkora ráhatása van a környezetnek a fokozatos árnyalatvesztésre. A megszokott bókok egyszeriben csak kimaradnak, helyüket csend, majd egy-egy elejtett sértés veszi át. Természetessé válik, hogy akivel összeköt az élet, már nem úgy néz, mint férfi szokott a nőre, vagy ahogy társ szokott a társra, leginkább már sehogy sem néz, vagy ha néz is, semmiképpen nem lát. Ugyanígy nem látja a negyven éve egymás mellett lakó asszony sem a szomszédját, sem az ápoló a betegét, az apa a lányát, a lány az anyját, a nő önmagát.

A novellákban felsorakoztatott történetekből életkortól, képzettségtől és társadalmi státusztól függetlenül minden női hősben azonos a jelentéktelenség, az üresség érzése, az, hogy felesleges minden igyekezet, mivel nemhogy a hősokeket, még a problémát sem látja környezetük, legyen az bármilyen egyértelmű is.

Ughy Szabina a novelláiban menekülőutat kínál ezeknek a nőknek, és velük együtt azoknak az olvasóknak is, akiknek elégük van a láthatatlanságból, észrevétlenségből. A kötetbe foglalt tizenhat élethelyzet lehetőséget nyújt arra, hogy betekintést nyerhessünk tizenhat nő sors történetébe, olyan módon, mintha egy-egy terápiás ülés alkalmával a távolról megismert történethez egyre közelebb és közelebb kerülnénk, mindaddig, amíg már szinte a sajátunkénak érezzük azt. A novellák nyíltan, a láthatóság felé vezető útra igyekeznek terelni a benne szereplő hősnőket, ennek a folyamatnak a legelső céljaként pedig a saját elakadás felismerését tűzi ki. Sosem egyszerű észrevenni a saját élethelyzet közel-

ségéből, ha valami már nem úgy működik ahogyan kellene, és lassan, de visszafordíthatatlan módon egy-egy kapcsolat kiüresedik, vele együtt pedig a benne élők is elvesztik önmagukat. A megszokás leple eltakarja a lehangosabban ordító problémákat is, és csak akkor tűnik fel, hogy alatta egy önmaga valójától eltávolodott lény ver egyre mélyebb gyökeret a mérgező talajba, ha egy váratlan élethelyzet meglibbenti ezt a mindet eltakaró leplet. Ughy Szabina ezeknek a gazoknak a kiirtására vállalkozik a novellákban, olyan módon, hogy egy fordulópontot ajánl fel a történetek hőseinek, egy választást, ami lehetőséget ad elindulni az úton önmaguk és saját életük tisztán látása felé. A novellák terápiás jelleggel, az élethelyzet megismertetéséből elindulva fejtik le a rétegeket, mígnem láthatóvá, vagy kikövetkeztethetővé teszik a valós probléma gyökerét, ennek ismeretében pedig láthatóvá válik a nő maga is.

Az író nő mesteri módon játszik a szavakkal, a történetek csak arra összpontosulnak, ami tényleg lényeges a megértés szempontjából, nincs olyan fölösleges cifrázás, amelynek ne lenne jelentősége, nincs mellébeszélés, nincs elhallgatás. A hősnők egyedi sorstörténeteikből kiszólva, sajátos hangjukat hallatják, és kétség sincs afelől, hogy ez a hang nem a maguk legőszintébb rétegéből szólna.

„Ahogy néztem a kezem, azt éreztem, hogy nem én csinálom mindezt, hanem [...] egy kéz, amihez semmi közöm sincs. Egy kéz, rajta már tizenöt éve a férjemtől kapott gyűrű. Egy kéz, amit kéthetente manikűrös csinósított. Egy kéz, rajta a sütő égette lila heg, a kéz, amivel annyi szép és mocskos dolgot csináltam... Az a kéz olyan otthonosan mozgott a konyhában, hogy szinte zavarba jöttem, mert azt éreztem, egy idegen nyúlkál a dolgaimhoz. De csak pár másodpercig tarthatott az egész, aztán megnyugodtam, és hosszú időre el is felejtettem azt a borzasztó magányt, amit akkor éreztem.”

|||||

Vajon hányan érzik nap mint nap ezt a borzasztó magányt, vajon hányan élnek idegenként saját életüket és vajon hányan törődtek már bele láthatatlanságukba? Ughy Szabina ezzel a tizenhat történettel alakot, színt, és nem utolsó sorban láthatóságot adott nem csak a novellák női szereplőinek, hanem azoknak az olvasóknak is, akiknek szükségük van saját élénkségük, erejük és tehetségük megerősítésére.

PINTÉR ANITA

Nincs boldog vég, de van remény

My Fair lady Szatmárnémetiben Andrei Şerban rendezésében

Andrei Şerban állította színpadra a szatmárnémeti Harag György Társulat *My Fair lady* előadását. Lényegében mindegy, hogy a híres rendező mindeddig nem foglalkozott musicallel, mert a színház az színház. Szerintem az a fontos, hogy ezt az előadást is a tőle megszokott színházi nyelven és formában alkotta. (Az megint más kérdés, hogy ennek az alkotásnak is komoly pillére, ahogy az életben is társa Daniela Dima társrendező). Tette ezt az amerikai musical jogdíji kötöttségeinek ellenére, és ezek miatt – vélem én – nem lett akkora bumm az előadás, mint amilyenre számítottam. Kisebb-nagyobb bummmok azért voltak benne, mert Şerban idős korára is megmaradt a látvány mesterének. A minimalista díszleteket fényekkel varázsolja különböző helyszínéke, remek illúziót teremtve, a kórus, a tömeg mozgatása, a hangsúlyok áthelyezése az előadás erős elemei.

A rendező(k) a történet társadalmi vonatkozásait keresik, ami a *My Fair lady*-nél lehet truváj, de ha belegondolunk, hogy a musical szövegkönyvének alapja G.B. Shaw *Pygmalion* című színműve, ami korántsem olyan romantikus, mint a Broadway-változat, és távol áll a happy endtől, akkor már nem annyira mellbevágó. Ja, hogy nem így szokás játszani Eliza megzenésített történetét, az igaz, pedig így kellene, különben finoman fogalmazva is érdeklenné válik.

SIMON JUDIT (Nagyvárad, 1956) Spectator-díjas újságíró, színikritikus, a Holnap Kulturális Egyesület elnöke.

Şerban a társadalmi osztályok közötti különbségeket, az ezek közötti átjárhatatlanságot, és ezeken belül is a nők kiszolgáltatottságát igyekszik megmutatni. Az ő Elizája, amikor rádöbben, hogy immár nem találja a helyét sem az alsó osztályban, ahonnan érkezett, de a középosztály, netán a felső tízezer sem fogadja be, felveszi a hátizsákját és elindul választ keresni a kérdésre: „Velem most mi lesz?” És ezzel a hátizsákkal a rendező ügyesen átvezette a jelenbe a történetet és az előadást. Nincs boldog vég, de van remény. Ez a lány talán megtalálja a maga útját.

A szatmárnémeti előadásban angol nyelven hangzanak el a dalok, a színészek remek kiejtéssel és komoly énektudással adják elő, aki nem ismeri – hogy stílusos legyek, G. B. Shaw nyelvét – olvas-

Şerban a társadalmi osztályok közötti átjárhatatlanságot is igyekszik megmutatni

*Angol nyelven
hangzanak el
a dalok, a színészek
remek kiejtéssel
és komoly énektudással
adják elő*

hatja a fordítást. Viccesnek szánták az alkotók, hogy a szereplők helyi tájszólásban beszélnek, áthelyeznek hangsúlyokat. Néha bejött, máskor meg nem a beszédstílus poén.

Bevallom, számomra meglepetést okozott a szereposztás. Méhes Kati (Mrs. Higgins), Rappert-Vencz Gábor (Alfred P. Doolittle), Keresztes Ágnes (Mrs. Pierce) színpadi jelenlétükkel, finom humorral éltek a szerepeik adta lehetőségekkel.

Az nyilvánvaló, hogy a Higgins-t alakító Bodea Gál Tibor a rendezői koncepciót követi azzal, hogy

professzora sokkal inkább anyukának a kisfia, mint önálló, a társadalmi elvárásokra fittyet hányó, magabiztos férfi, csak hogy ebben a felfogásban kevésbé hiteles. Mert koncepció ide vagy oda, ebbe a közepkorú férfiba beleszerelmesedik a fiatal kora ellenére sokat látott, tapasztalt, vagány, sőt okos lány. Ilyen professzorral kétséges, hogy ez megtörténhetne. Bodea Gál játéka nem elég árnyalt ahhoz, hogy kibontakozzon Higgins személyisége – ha úgy tesszük –, vonzereje. Igaz, a két Eliza, Budizsa Evelyn / Kovács Nikolett sem az az élettel teli, ügyes lány, aki képes elindulni megkeresni önmagát és helyét a világban. Kettőjük közül Kovács van közelebb a virá-

*Az előadás érdeme
és a rendezői elképzelést
túlpontossággal tükröző
részei a kórus,
a tömegjelenetek,
és a hatásos koreográfia*

Fotók: Czinczel László

gárus lány karakteréhez, de egyikük sem alakítja meggyőzően a Shaw, de akár Loewe-Lerner által elképzelt erős, kockázatot vállalni képes nőt. Holott a rendező a férfivilágban helyét kereső nő kérdéskörére helyezi a hangsúlyt. Ehhez nem elég erősek a főszereplők karakterei. Számomra Pickering (Frumen Gergő /Orbán Zsolt) sem elég markáns, hogy részint ellenpontozza, másrészt bemutassa a felsőbb osztályok magatartását.

Mint említettem volt az elején, az előadás megfellebbezhetetlen érdeme és a rendezői elképzelést túlpontossággal tükröző részei a kórus, a tömegjele-
netek, és ide sorolnám a kifejező, hatásos koreográfi-

át, valamint a színészek mellékszerepekben nyújtott remekléseit.

Az előadástól függetlenül, Andrei Șerban munkája felhívta a román szakma figyelmét is a szatmárnémeti Harag György Társulatra, amit fontosnak tekintek. Hiszen Bocsárdi László, Sardar Tagirovski rendezései, hogy csak két nevet említsek, bizonyítják, hogy a szatmárnémeti magyar színházi alkotók felvállalják a szórakoztatásnál sokkal messzebbre mutató, a századunk problematikáit tükröző, hiteles színjátszást.

SIMON JUDIT

SZATMÁRNÉMETI ÉSZAKI SZÍNHÁZ – HARAG GYÖRGY TÁRSULAT

**Frederick Loewe – Alan Jay Lerner:
My Fair Lady – Musical**

A Harag György Társulat és a Dinu Lipatti
Filharmónia közös produkciója

Fordította: Baráthy György

Rendező: Andrei Șerban

Társrendező: Daniela Dima

Dramaturg: Daniela Dima, Bessenyei Gedő
István

Díszlettervező: Irina Moscu

Jelmeztervező: Cs. Kiss Zsuzsanna

Román fordítás: Daniela Dima, Tamás Ágnes

Karmester: Novák Ștefan m.v.

Koreográfus: Bodor Johanna

Zenei vezető: Manfrédi Annamária

Zenei munkatárs: Bakk-Dávid László

Light design: Cristian Niculescu

Szereplők: Budizsa Evelyn / Kovács Nikolett (Eliza Doolittle), Bodea Gál Tibor (Henry Higgins), Frumen Gergő /Orbán Zsolt (Pickering ezredes, 3. Cockney), Rappert – Vencz Gábor (Alfréd P. Doolittle), Méhes Kati (Mrs. Higgins), Erdei Máté / Szabó János Szilárd (Freddy Eynsford-Hill, 2. Cockney), László Zita (Mrs. Eynsford-Hill, Szobalány), Keresztes Ágnes (Mrs. Pierce, Szobalány), Poszet Nándor (Harry), Péter Attila Zsolt (Jammie, 1. Cockney, Kikiáltó), Gaál Gyula (Kárpáthy Zoltán, Kocsmáros, Járókelő), Gaál Ágnes (Lord Boxington, Szobalány), Rappert – Vencz Stella (Transzilvánia királynője, Szobalány), Laczkó Tekla (Mrs. Hopkins, Szobalány), Bogár Barbara (Mrs. Higgins komornája, Szobalány), Kovács Éva (Görög diplomata), Vonház Ingrid (Virágáruslány), Sosovicza Anna (Szobalány)
Tácosok: Graz Denisa, Kengye Ádám, Kispál Nándor, Szilágyi Janka, Vonház Erik, Vonház Ingrid

|||||

Ki tiltja meg?

Az *Elfogy a levegő* című filmről

BERETVÁS GÁBOR kritikus Debrecenben szerzett diplomát mint filozófus-esztéta. Több felsőoktatási intézmény óraadó tanára vagy vendégoktatója. Kolozsváron él.

Moldovai Katalin első nagyjátékfilmje bár romániai történetet vesz alapul, a határokon túlra ható szövegeit nehéz nem meghallani. A politika és az oktatás összekapcsolódása különösen aktuális téma.

A magyar filmtörténetben mindig is megvolt a lenyomata a politikum és az iskolai közeg összefonódásának. A pedagógus először férfiként és a propaganda arcaiként jelent meg a negyvenes években – gondoljunk itt a tanárt játszó Páger Antal főszereplésével készült *A harmincadik* és a *Dr. Kovács István* című filmekre. Aztán a II. világháború utáni első magyar film, *A tanítónő* a szocialista és a feminista eszmék közvetítőjeként szintén propagandisztikus árnyalatokkal ruházta fel a filmbeli karaktert, csak épp ellenkező előjelekkel. Az ötvenes években bemutatott két ikerfilm, a Nemzetközi Nőnap 50. évfordu-

lójára készült *Fapados szerelem* és *Vörös tinta* ugyan csak nem kevés példaértékkel bír, majd Novák Márk méltatlanul elfeledett alkotása, a *Szent János fejevétele* már a berögzült szocialista hatalmi berendezkedéssel és a régmúlt maradiságával állította szembe a Béres Ilona által játszott tanítónőt. Majd az '56 utáni politika is beköltözik az iskolába, Gothár *Megáll az idő* című '82-es generációs filmjében. E vázlatos áttekintés folytatásaként: a rendszerváltás szele süvít át az iskolán Szabó István '92-es *Édes Emma, drága Böbe* vagy Török Ferenc visszaemlékezésen alapuló 2001-es *Moszkva tér* című alkotásában.

A mai magyar film sem szűkölködik az iskolai milió ábrázolásaiban. A *Remélem, legközelebb sikerül meghalnod*, Schwechtje Mihály filmje vagy Kis Hajni *Könnyű falkája* például a kiskamaszok világa felé fordul. De ott van Hartung Attila rendezésében a *FOMO – megosztod és uralkodsz*, amelyben ugyan gimnazisták a főszereplők, de a politikai és gazdasági hatalommal bíró apa kulcsfontossággal bír a tehetetlen igazgatónőt és a még tehetetlenebb pedagógus-szülő társadalmi kiszolgáltatottságát is felmutató történetben. Illetve a pedagógusszakma devalválódása tapintható ki Reisz Gábor eddigi munkásságából is. Aki a legutolsó, harmadik filmjében, a 2023-as *Magyarázat mindenre*-ben már a szülő-tanár viszony politikai vetületének bemutatására vállalkozott, akárcsak Moldovai Katalin, ugyanebben az évben.

|||||

Moldovai Katalin filmje éppen attól érdekes, hogy igazándiból minden befogadónak kissé idegen lehet

A rokonság erős. Legalábbis könnyen elhelyezhető Moldovai erdélyi magyar közegben játszódó filmje a magyar közállapotok viszonylataiban. Még ha román emberek között történt is meg az eredeti incidens, amely a forgatókönyv alapját adta. (Nem csoda, hogy megemlítik ezt az esetet Radu Jude *Zűrös kettýintés, avagy pornó a diliházban* című, kísérletezően játékos filmjében is, amelyben szintén tanárnő a főszereplő.) De vehetünk egy friss német példát is. Ilker Çatak rendezése, a szintén 2023-as *A tanári szoba* német közegben játszódik, fenn tudja tartani a feszültséget, és abban is egy igazságkereső tanárnő történetét követjük végig. De az a közeg inkább érdekesnek és kissé távolinak hat, mint otthonosan ismerősnek. Már amennyiben helytálló kifejezés ilyenkor az otthonosság.

Mert Moldovai Katalin filmje éppen ettől érdekes, hogy igazándiból minden befogadónak kissé idegen lehet. A Magyar Nemzeti Filmmalapa támogatásával készült film ugyanis, mivel nem Magyarországon játszódik, kissé elemeltnek hat, nem csak a background, a szereplők által használt nyelvezet, hanem a karaktertípusok felől nézve is. Egy erdélyi magyarnak a több erdélyi városból ismerős olykor ikonikus helyszínek hathatnak elidegenítően, hiszen, hogy miért vannak ezek a külföldi/külhoni befogadónak ugyan nem sokat mondó, de az Erdélyt ismerőknek nagyon is ismerős és jelentéssel bíró forgatási helyszínek, az nincs igazából megindokolva a filmben. Egyébiránt Táborosi András operatőri munkája nem hagy kivetnivalót maga után. A tartalommal megtöltött iskolai terek, a vizsgálóbizottságnak otthont adó grandiózus tárgyaló vagy a lakásbelsőik reálisak és egyben érzékletesek. Mint ahogy tény, hogy a kép a háttér elmosó-

dottságára játszik rá, az autók rendszáma, a bolti feliratok vagy a román trikolorok példának okáért alig vehető észre a képeken.

A film alapmotívuma – miszerint adott az irodalmat sajátos módszerekkel tanító irodalomtanár – akár ismerős is lehetne, hiszen a *Holt költők társasága* valami hasonlót lovagol meg, ikonikus szerepet töltve be a filmtörténetben. Igaz, itt az irodalom megszerettetése már nem „csupán” diákszínjászó csoport működtetésén keresztül jelenik meg, hanem a tanárnő segítségül hívja a filmművészetet a költészethez való közelebb kerülés érdekében. Pontosabban, a megszokott módon otthoni megnézésre ajánlja a Rimbaud és Verlaine kapcsolatát bemutató, pikáns jeleneteket sem nélkülöző *Teljes napfogyatkozást*. Ezt veszi észre a legérzékenyebbnek látszó fiú, Viktor (Soma Sándor) politikailag és gazdaságilag potens apja, aki elvei mentén nyomást gyakorol, majd hadjáratra indul az iskola, közelebről a tanárnő ellen.

Érdekesség, hogy nőt nem látunk Viktor családi miliójében. Kár, mert érdekelt volna a női perspektíva, illetve az, hogy a családon belüli dinamika hogyan jelenik meg. Hogy miért ilyen Viktor családi állapota, még utalás szintjén sem bontják ki a filmben. Holott ez árnyalhatta volna az apa és a fiú karakterét is. Így jobban eltávolodhattak volna a sablonos ábrázolási mintáktól. Amik amúgy érthetőek, de leginkább azoknak, akik egyébként is ismerik ezeket a társadalmi és kapcsolati viszonyrendszereket. Főleg, hogy a szereplők hallgatagsága ráerősít egy sztereotipizált, „érzelmeit nem kimutató, szűkszavú” erdélyi férfi képre. Mint ahogy a „szemüveges, jólfésült eminens” ellenkép is meg-

|||||

A filmet Krasznahorkai
Ágnes alakítása viszi
leginkább

jelenik a tanulók között. Ami akár a Gothárnál és Töröknél is megjelenő, nehezen udvarló, frusztrált „gyógyegér” - ábrázolások megidézése is lehet.

A sztereotípiák a tanárábrázolásokban is megjelennek. Ez is akár egy hagyomány folytatása is lehetne, hiszen a tantestületben ülő „héják” szakmai féltékenysége, amely nem csak a célba vett kollégán, hanem a diákokon is lecsapódik, nem idegen azoktól a tanárábrázolásoktól, amelyek rivalizáló nők közegeként jelenítenek meg egy-egy tantestületet. Persze, a rendező próbál árnyalni. Akadnak helyezkedők, belátók, meggyőzöttek, elfordulók is, de Moldovai Katalin filmjében mégis a Dimény Áron játszotta férfi tanár lesz az, aki nem csak szakmai, hanem morális döntést is hoz kolléganője védelme közben, aki körül, mint a cím is utal rá, nem csak szeretett hivatásának gyakorlása közben, hanem a magánéletében is elfogy a levegő.

A filmet Krasznahorkai Ágnes alakítása viszi leginkább: ő formálja meg Anát (érdekes, hogy a román névváltozatot választotta Moldovai és társforgatókönyvírója, Palócz Zita). Krasznahorkai figurájának természetessége, hanghordozása, mimikája, testbeszéde egy kissé elszállt, nonkonfrontatív alapbeállítású figurát árul, akinek a képességeire az iskola vezetése nagyban épít. A fiatal, terhelhető, alternatív módszereivel az új generációt is megszólítani képes tanárnő új feladatot is kap, műsort kell készítenie a diákokkal az iskola jubileumi ünnepségére. Ez az időtényező is a feszültség forrása lesz a filmben. A pedagógus hatáskörének csorbítása is – az ellene folyó eljárással együtt – működteti a cselekményt, mely szerint Ana egyre mélyebbre kerül az örvényben.

Azonban az a helyzet, hogy Ana lassú összeomlása láttán igazából végig együttérzően bólogathat a néző. Tudjuk, hogy megy ez. Nem ér meglepetés. Igazából a film egy látletet, ismerős társadalmi jelenséget monitoroz. A rendező leginkább Ana és a Skovrán Tünde által megformált technokrata vezető, az igazgatónő dinamikájára helyezi a hangsúlyt. És mivel főleg Skovrán változik a filmben, ez Bocskai Gyopár látványtervező jellemzválasztásaiban is megmutatkozik. Skovrán öltözkének változásai legalábbis jelzik, hogy a szülői akaratnak ellenfeszülő, majd belátó és engedelmeskedő, a végén a hatalommal kollaboráló igazgató igazából kaméleon-szerű.

Azért az *Elfogy a levegő* 104 perce alatt többet akar mutatni annál, hogy társadalmi látletet vesz. De a sokrétegű mondanivaló mintha egy-egy szinten megrekedne. A rádióból folyton sugárzó apokaliptikus hírek, a külföldön lábát megvető orvos vőlegény, a lassú demenciában szenvedő anya vagy Viktor sorsának alakulása sok olyan megkezdett szál, amely mind árnyalja a főszereplő mibenlétét ugyan, de ezek részletgazdag kibontása inkább egy sorozatnyi játékidőt és szerkesztési elvet követelne meg. Egy ilyenben jobban elferne a közösségi média bullyingja, az elvándorlás, az egészségügy és az oktatásügy problémáinak kibontása, és az is, hogy közelebb kerüljön a néző egy felnövekvő generáció megértéséhez. Ez már csak azért is fontos lehetett volna, mert ezáltal lehetőséget kaphatott volna egy fiatal erdélyi színinövendék nemzedék ahhoz, hogy szélesebb tömegek előtt jelenjen meg.

BERETVÁS GÁBOR

